

AZ ATHENAEUM OLVASÓTÁRA

**AZ EGYHUSZASOS LEÁNY
SZÁZ LEÁNY EGY RAKÁSON
ÉS
EGYÉB ELBESZÉLÉSEK**

**IRTA
JÓKAI MÓR**

BUDAPEST
AZ ATHENAEUM R. TÁRSULAT KIADÁSA
1894.

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi (CC BY-SA 4.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.hu>

Elektronikus változat:
Budapest : Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2016
Készült az Internet Szolgáltatók Tanácsa támogatásával.
Készítette az Országos Széchényi Könyvtár E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya
ISBN 978-615-5557-26-2 (online)
MEK-16372

TARTALOM
AZ EGYHUSZASOS LEÁNY.
SZÁZ LEÁNY EGY RAKÁSON.
ROMÁNÓ CSIBAKÉRÓ SZIKLARIBEN.
BOSZNIAI HUSZÁRKALAND.
KELETI REGÉK.

AZ EGYHUSZASOS LEÁNY.

»Vegye meg az enyimet is, asszonyom. Én nem kérek három huszast, odaadom kettőért. Nézzen ide! látott már ilyen szép gyereket? Milyen nagy! Pedig még csak nyolcz esztendő. Minden foga kijött már. Zsuzsának hiják. Meg van keresztelve. Be is van oltva, itt a himlő-hely a vállán. Nézze! Maga tud ez már mosdani, fésülni, a haját is be tudja fonni. - Hallja maga szép asszony! Megálljon csak. Nincs még gyermeke, ugy-e? Vigye ezt haza: bizony jó lesz. Vagy van már elég? No hát ez jó lesz hozzájuk kis játszótársnak. Tud ám ez mindenféle játékot. No, vigye haza az urának! - Ej, de haragosan nézett rám. Hát tudhatom én, hogy még leányasszony! mikor nem viseli leeresztve a haját. Hej, hej ifjasszony! - Ne azt a másikat vegye meg! Az nyavalyás. Az enyim egészséges, mint a makk. Én odaadom két huszasért. A Krisztus kinszenvedésére kérem; ne sajnálja érte azt az egy huszast.....«

...»A Krisztus kinszenvedésére kérem.« - Tehát ez nem valami ázsiai rabszolgavásárban történik. Nem ám. Hanem itt a pesti Dunaparton, a baromfi-piaczon, a hol tyuk, lud, pulyka, malacz társaságában kis gyerekeket árulnak az anyjaik.

De hát hogy lehet az?

Hja biz az csak ugy lehet, hogy egyszerre megbetegedett »Ö«.

Ki az az »Ö?« az a nagy »Ö?«

Ez a minden szegény emberek dajkája, az ujkori mythologia százemlőjü Izis-bálványa: - a krumpli.

A szegény, alázatos krumpli, a ki nem jár arany kalászbán, mint a buza, nem ragyog piros fürtökben pálmafák koronája alól, mint a datolya; hanem elrejtí magát a föld alá, s visel olyan fakó mundért, mint azok valamennyien, a kiknek nincs más reménységük, mint a krumpli.

Hát egyszer a krumpli is a fejébe vette, hogy ő kapja magát, megbetegszik.

Mint azok a nagy, előkelő uraságok, a búza meg a szőlő, a kiknek mindjárt minden megárt, a kiknek a kedvéért búcsút járnak, hogy meg legyenek szentelve, a kiknek illik ez a gornya-dozás; de hogy még a paraszt krumpli is beteg legyen, az már illetlenség!

Ekkor tünt aztán ki, hogy milyen nagy eset az, mikor a krumpli megbetegszik! Ez olyan, mintha kilopták volna a Miatyánkából ezt a sort: »add meg nekünk a mi mindennapi kenyereinket.«

Egy egész vidéknek, egy egész országrésznek, nem volt miért imádkozni egy évig.

Ez volt a keserves emlékű 1846.

Aztán pedig vannak azon a vidéken olyan falvak is, a hol még a legáldottabb esztendőben sincs minden ember számára terítve az asztalon. Nem azért, mintha a burgonya volna kevés; hanem azért, mert az ember sok hozzá.

A fölösleg aztán elmegy olyan világba, a hol még vannak üres teritékek. Nem ám koldulni: bizony nem; hanem kereskedni. Ezek a mi India-utazóink. Van egy lova, meg egy pálczája. A ló a gálya, a pálcza a kormány. Maga gyalog megy, a ló viszi az árut. És így beutazzák Európa minden birodalmát az Uraltól a Pirenéi hegyekig, mások elvándorolnak Perzsiába; s megtanulnak minden országnak a nyelvén alkudni. - És mit visznek magukkal? - Finom lengyolcsot. Azt odahaza termesztik, fonják az asszonyok, megszövik az öregek, fehérítik a gyermekek; a férfiak aztán elviszik árulni. Oh az gyönyörű gyolcs! Nem urnak való, mert drága. Óh az urfélének olyan gyolcs kell, a melyik egy esztendő alatt elszakad, hogy a

másikban ujat vehessen; de ha a paraszt egyszer fényt űz, akkor az az olyant keresi, a mi tartós, hogy holtig helyt álljon, még a gyermekére is elmaradjon. S az olyan gyolcs. A kik ezt készítik, azok ismerik a maguk piaczeit. Tudják, hol laknak Németországban, Franciaországban, a lengyel, az orosz nép között olyan gazdag falusiak, a kik szeretik a szép dudoros, fehér ingujjakat, selyemmel, aranyfonállal kivarrrva! Azok megadják az ő portékájuknak az árát. Csalhatatlan népismeretük van. Tudják jól, hogy mely népek viselnek gyapotinget, melyek semminő inget sem? azokat jól kikerülik: csak a bizonyos vásárra mennek. Mikor aztán mind eladták a gyolcsot, akkor meg összevásárolják, a mit ott találnak: Frankhonban a selyemszalagot, Törökországban a sáfrányt, igaz borsot, azt meg hazatérőben adják el. Mire visszakerülnek az otthoni szalmafödélhez, tele van a tüszőjük pénzzel. Néha megesik, hogy a visszatérő összetalálkozik a szemközt jövővel, a ki friss gyolcsot hoz. Mert olyan az utjuk, mint a vándor-hangyáké. Akkor megállnak egymással értekezni. Ha megalkudhattak, egymás tenyerébe csapnak s nagyot ugrik mind a kettő. Az áruikat kicserélik, s az egyik megy vissza a Kárpátok közé, a másik Elzászba vagy Teheránba; fele utját megnyerte mind a kettő. Így aztán némelyik tiz esztendeig sem kerül haza. A feleség az alatt maga van és fonja, szövö, fehéríti a vásznat. - Hanem az a feleség még akkor is csak fiatal leány. - Mert mikor az elutazás előtt összekeltek, a vőlegény ugyan már tizenhat esztendő volt, a menyasszony azonban még csak nyolcz s így a tiz esztendei távollét nem esik nekik keservesen.

Ez az említett esztendő azonban mindenképen kárbavesztett.

Az utolsó gyolcsszállítmánnyal épen kora tavasszal keltek utra a legények s meghagyták a feleségeiknek, hugaiknak, öregeiknek, hogy csak szorgalmasan lássanak az újhoz; - azonban még arra is rossz esztendő járt. A lent meglepte valami bogár, úgy, hogy az egészen tönkrement, még csak dolgozni valót sem adott az év. Pihenhetett a guzsaly és az osztováta.

Mikor aztán sem enni, sem dolgozni való nem volt otthon, a nyomorult asszonynép mit tehetett? Berakta a háza ajtaját, ablakát vályoggal, s felszedte a porontyait, kit a hátára, kit kezénél fogva s megindult raj számra - arra délfelé, a miről azt mondják, hogy ott van a Kanahán.

Igy láttuk őket megjelenni a pesti Dunaparton; a mit még akkor nem híttak büszkén »rak-partnak«, hanem csak baromfivásárnak; szegények látták, hogy itt van a legtöbb szűrös ember letelepedve, ide jár a legtöbb uri nép a szűrös néppel alkudozni, letelepedtek ők is. Hirlapok már akkor is voltak, azok közhírré tették a nagy nyomort, mely egy-egy egész népet kiűzött a szülőföldéből; a magyar nőknek akkor sem kellett nagy buzditás arra, hogy jótékonyságot gyakoroljanak, a sok apró gyereknek rögtön akadt felfogadó anyja, a ki hazavitte magához, s aztán az igazi anyáknak is adtak könyörületből ezüstpénzt, sőt bankópénzt is, a miből akkor az ötforintos volt a legkisebb, hogy megélhessen, a mig munkát kap. A jámbor nép aztán ebből arra a téves eszmére jutott, hogy most az ő gyerekét megvették. És azt nagyon természetesnek találta. Hiszen ha ott egy sorban a pulyka, lud, malacz közül sem lehet válogatni ingyen, nagyon természetes, hogy a gyerekfélének is megadják az árát. Ki milyen, a szerint. Ha már az egyikért, a kinek az átvett gyermeket még most kell járni tanítani, adhatott ez a karton ruhás polgárnő három huszast, akkor a másikért, a kit már pesztonkának is lehet használni, mert dalolni is tud, csak adhatna egy selyemruhás dáma hatot.

Hanem hát nagy volt a konkurrenczia; - hideg is volt, csikorgó tél: anyák és gyermekek fáztak a rongyaikban. Éheztek is. A káposztatorzsa is elfogyott a zöldséges hajók körül: ami eleinte kitarzott. Azért egymást igyekeztek lelicizálni. Tolták a hölgyekre a porontyaikat. Nem nézték, ki a nő, ki a hajadon? Egy-egy gyermek el is tévedt az anyjától, azaz talán megszökött tőle vagy valami módon elveszett; a gyerek aztán sirva szegődött volna ide is, amoda is, s kiabált az anyja után, mig valamelyik kofa egy szájába dugott sárgarépával el nem hallgatatta. Aztán egy sem veszett kárba. Mire vége volt a hetivásárnak, a hogy elfogyott más

minden egyéb, kiürültek a nagy öblös kasok, úgy a kis árvákat is széthordták erre arra: mind jó helyre kerültek azok: az anyjaik aztán mehetek napszámot keresni.

Csak egy szegény asszonyka maradt még ott, a kofák sorában, a ki sehogy sem tudott az egyetlen leánygyermekén tudni. Fiatal asszony volt, még alig lehetett huszonöt éves: a gyermeke nyolcz éves volt: szép, egészséges gyermek. Kínálta is minden arra menőnek, s akadt volna is elég jószívű lélek, a ki elvigye magával a gyermekét; hanem az nem engedte magát elvinni. A mint valami asszonyság közeledett az anyjához részvevő arczczal, elkezdte a nyelvét öltögetni rá, s ha még közelebb jött, ordított és toporzékolt, hogy igazán csunya lett; ha valaki hozzá akart nyulni, körmölt, harapott és sarkával rugdalt felé. - »Jaj, dehogy kell nekem ily rossz kölyök;« monda aztán minden asszony és tovább ment. Olyankor aztán, mikor sikerült neki elkergetni az urasszonyt magától, odabujt a gyerek az anyja ölébe, s két kezével belekapaszkodva annak a szoknyájába, odarejté az arczát.

Az anyja pedig rá nem ütött volna ezért a rossz magaviseletért, se egy haragos szóval rá nem förmedt, csak úgy csendesesen feddette érzékeny szóval: »de hát Zsuzsó: legyen eszed; hiszen látod, hogy nincs mit ennünk, elveszünk mind a ketten. Nézd, milyen jó dolgod lenne annál a szép bársonypalástos asszonyságnál, a ki most száll le az üveges hintóból, s errefelé jön. Asszonyom! Asszonyom! Két huszast ezért a szép gyerekért! No, fordítsd felé a képedet Zsuzsó, hadd lássa, hogy nem vagy ragyás, aztán csókolj szépen kezét!

De biz a Zsuzsó a szép urhölgy felé is csak azért fordította a képes felét, hogy leköpje azt a szép bársony palástját. Arra aztán az is ott hagyta.

»Óh, Istenem, milyen baj az, hogy csak én nem tudom eladni a gyermekemet. Pedig csak egy huszast kérek érte.«

A szegény asszony azt hitte, hogy azt a huszast sokalják érte.

S az olyan tréfás tévedés volt, hogy a kofák széltében nevettek rajta.

Haragudtak erre az asszonyra. Mért nem tudja jól megverni azt a makranczos rossz gyereket? »Volna csak az én gyerkem: majd kiverném belőle azt a rugdalózó szokást!«

A szegény asszony pedig csak ott ült gyerekestül és sírt olyanformán, mintha danolna.

Ezt megunták már a kofák.

Egy kövér asszonyság, körülrakva káposztafejekkel és vereshagyma fentőkkel, végre meg-sokalta a nyivákolást.

- Ugyan, hallja kend! Ha már nem tudja eladni a drágalátos rajkóját, hát vágja be zálogba. Ott lakik abban a másfél ablaku házban, a mibe lefelé kell bemenni, egy zálograadó vén uzsorás; vigye kend ahhoz: alighanem ad rá egy huszast.

Ez csufondáros tréfaképen volt mondva; hanem a szegény asszony egészen komolyan vette a tanácsot. Valamit suttogott a leány fülébe, s aztán felkerekedett s vitte őt magával kézen fogva, a mi ellen a leány két lábát előre feszítve, tiltakozott, mint a kis borju, a ki sejti, hogy levágni viszik.

A kofák pedig hahotával kaczagtak hagymatrónusaik mögül, amint látták, hogy a szegény asszony csakugyan bemegy abba az alacsony házba. Milyen tréfa lesz az, mikor az öreg R o m o s z n a k azt mondják, hogy nem fogadna-e el egy eleven leányt zálogba?

Héj de nevezetes volt Romosz uramra nézve az ilyen kis leányokkal való ismeretség!

Épen most négy esztendeje történt, szintén ilyen havas téli napon, hogy egy négy esztendő kis leányt egyedül hagyott a szobában, míg a látogató vendéget kikísérte maga az utcza-ajtóig. Az épen négy darab ezrest hozott neki régi adósság fejében (ügyvéd volt exequálta valakin) a

czifra papiros ott hevert az asztalon. A szobában vaskemencze volt, a fa nedves, nem akart meggyuladni benne, csak kesergett; a kis leány látta azt sokszor, hogy ilyenkor dirib-darab papirost dugnak be a kályha lyukán s szépen felfütötte mind a négy darab ezrest. Mire Romosz uram bejött, már csak a hamva volt meg a papirnak.

Az a kis négy esztendőös leány az ő feleségének az egyetlen leánykája volt: ez asszony a nyáron halt meg s ráhagyta ezt a nagy terhet. De még milyen veszedelmet! Négy ezer forintját elégette egy pillanatban. Négy ezer forint, meg egy leány! Hány leányt kell összerakni, hogy négy ezer forintot megérjen? Hány esztendeig kell élnie egy leánynak, hogy négy ezer forintnyi kárt helyrephózzon? Soha, egész élete világában nem! Olyan négy ezer forintot, a mi hatvanas kamatot szokott hajtani. Azok a gyönyörű ezresek! Mindegyikében négy olyan kis gyermek van kiábrázolva: nem is gyermek, hanem angyal. Ez a kölyök tizenhat angyalt küldött a pokorra! De meg is érdekeltte, hogy az apja nyakon ragadja s kilódtassa a házból a hóra. Menjen koldulni!

»Megérdemlette! Megérdemlette!« dörmögé magában aztán napestig, a míg a kicsukott gyermek sirása, didergése behallott az ablakán. Egyszer aztán elhallgatott az. Bizonyosan valami jószívű lélek megszánta, felszedte s hazavitte magához. A felől meg lehet nyugodni, hogy utczára kidobott gyermekről gondoskodik a jó Isten. Hisz az nem haragszik a tizenhat angyaláért az elégett banknótákon.

Hanem azóta Romosz uram, még ha az utcán meglátott is szemközt jönni valami kis leányt, ráagyarkodott nagy dühvel: »te gyilkos!« Ismerte már minden gyerek azt a rossz szokását.

Ehhez az emberhez utasították a kofák a tót asszonyt, hogy vigye oda hozzá s kínálja zálogba neki a leányát.

Az az elkergetett leány most épen akkora volna, ha visszakerülne. - Bankót elégetni ugy-e?

Romosz uram alacsony, fekete hajú, rövidre nyírt bajuszu emberke volt. Hus nem igen volt rajta, hanem az inai olyanok voltak, mint a hajókötel; úgy, hogy sokszor megjárta vele, a ki gorombáskodni akart nála, úgy kidobta a házból, mintha ott se lett volna. Ezért a tolvajoktól sem félt. Mikor a zörgetésre kinyitotta az ajtót, mindig volt kezében egy darab keményfa és egy balta: mintha épen fát aprózna. S ha bevitte látogatóját a szobába, a míg az ott volt, az egész értekezés alatt folyvást azt a fát hasogatta a baltával, mintha gyufát akarna belőle teremteni.

- No hát ti mit akartok? Itt nem osztogatnak semmit. Mordult rá Romosz uram a tót asszonyra, amint a kopogtatásra kinyitotta neki az utca-ajtót.

- Zálogba akarok tenni valamit. Suttogá a tót asszony: oda fúrva az egyik térdét az ajtó nyílásba.

- Mid van, he? Arany vagy ezüst?

- Arany.

- Azt már hozd be.

Akkor aztán beereszté az utcaajtón s bezárta azt utána: onnan a konyhába vezette, a szobába nem ereszté. Ott a tűzhelyen elkezdte a fát aprózni a baltával, s úgy beszélt a tót asszonynyal.

- Arany?

- Az ám.

- Loptad?

- Nem én. Az Isten adta.

- Hol van?

- Ehén van ni.

- Micsoda?

Romosz uram a feje fölé emelte a baltát.

- Elmentek innen a pokolba mind a ketten!

- Nem megyek én innen másod-magammal. Kegyelmed zálogra ad pénzt: akár arany, akár ezüst marhát hoznak ide: nekem ez az aranyom. Én azt itt hagyom kegyelmednél.

- Hát aztán megegyem?

- Dehogyan eszi meg kegyelmed! Hiszen nem adom el, csak zálogban hagyom. Ad rá kegyelmed egy huszast! S majd ha lesz egyszer egy huszasom, meg otthon elég krumpli: érte jövök és kiváltom.

Romosz uram most már elkezdett kacagni s a baltával nemcsak hosszában, de keresztben aprította a fát, mintha fogpiszkálót akarna belőle faragni.

- Hahaha! Töröm a csontját! Zálogba akar nálam hagyni egy leányt. Egy piszkos, rongyos kölyket. Elmenjetelek, a míg felaprózom ezt a darab fát, mert leharapom a nyakatokat!

- Nem megyünk bizony mink, édes nagy uram, mert nekünk nincs hová mennünk. - De gondolja csak meg kegyelmed, hogy milyen olcsón juthat kegyelmed cselédhez. Egy huszast ad most, s aztán nem fizet neki bért; azért ez kegyelmednek fát hord, vizet hord, befűt, főz, tisztát mos, pallót surol, ha elmegy kegyelmed hazulról, őrzí a házat; meg ha valami baja lesz kegyelmednek, herbatét főz, azt is érti már; korpát, fedőt melegít a gyomrára; ha pedig zsványok találnak kegyelmedre törni, úgy tud ez sikoltani, hogy azt a félváros meghallja.

Ez a szó gondolkodóba ejtí nagy uramat. Biz ötí egy idő óta kerülgeti a sükettség: attól tart, hogy orozva meglephetik; jó volna valami hűséges állat a háznál. Régen is tartott volna már egy kutyát, csak hogy a kutya nem mosogat, nem hord fát, mint egy cseléd s mégis a nnyit eszik, mint az. Hátha ez pótolná a kutyának a helyét?

A tót asszony folytatta a biztatást.

- De hát egy huszasért, édes uram! Csak nem sajnál nagy uram egy huszast egy leányért; aztán nagyon jó leány ám ez.

Az árúba bocsátott portéka addig csak türtőztette magát, s nem hozta nyilvánosságra a virtusait, a míg azt látta, hogy a nagy uramnak semmi kedve sincs az alkuhoz; hanem amint az egyszer letette a kezéből a baltát, meg a fadarabot, hogy félresímitsa a gyermek arczáról a kuszált hajcsomókat s kezdte látni annak az arczából, hogy az olyanforma kedvvel mosolyog rá, a milyennel a kövér malaczra szokás mosolyogni, akkor egyszerre kitálalta, hogy mit tud; először egy jót karmolt mind az öt körmével nagy uramnak a kezén, azután meg hasba rugta a lábával s elkezdett torkaszakadtából ordítani.

- Nem vagyok jó! Rossz vagyok, mint az ördög! Meg ne vegyen kend! Egész nap ordítani fogok; nem dolgozom semmit; mindent összetörök, a mit kezembe adnak. Kitöröm az ablakot, úgy szököm ki rajta. Rágyújtom kendre a házat.

Hasztalan csitította az anyja szép szóval, beszélhetett annak. Ugy járt a nyelve, mint a kerepelő s a két keze-lába, mint a motolla.

No de épen ilyen kellett Romosz uramnak. Rossz, nagyon rossz kölyök kellett neki.

- Hát a korbács mire való? Meg a virgács! Ne félj hugám, ha csak az a bajod, hogy rossz vagy, egész patika van az ellen nálad. Majd kigyógyítalak én belőle. De már átvállalom ezt a gyereket kendtől. Ilyen gyerekekre van nekem szükségem: igaz a. Csukja be csak abba a kályha-lyukba.

A konyhában volt valami kemencze-bejárat, alacsony vasajtóval, a rugkapálózó gyereket ketten egyesült erővel, minden visítással, harapdálás dacára oda bedugták, az azután folyvást döngötte a rázárt vasajtót ökleivel, térdeivel, az alatt, míg a bőrére megalkudtak.

- No asszony, nesze a huszasod.

- Ez nem elég ám. Hanem adjon kegyelmed egy zálogczédulát is hozzá, s írja rá, hogy itt hagytam az aranyos leányomat zálogban egy huszasért, s majd mikor a huszast visszahozom a kamatjaival együtt, akkor kegyelmed visszaadja nekem a zálogomat.

Romosz uram megírta neki formászerűen a zálogczédulát.

Akkor aztán a kályhaajtón keresztül elbucszott az asszony a leánytól szép, érzékeny szókkal; az alatt a gyermek elhallgatott, nem ordított.

Romosz uram kikísérte az asszonyt a kapuig, s azt megint bezárva visszajött a konyhába, s egy jó hajlós nyirfavesszőt keresett elő a szegletből. Ez a gyöngébb orvosság.

Azzal kinyitotta a vasajtót s előhuzta a fülénél fogva a kis leányt.

- No most kezd rá a rugdalózást, meg a karmolást, te borzas. Elment már anyád.

A leány e szóra szétsimította arcából a haját két kezével, hogy megmutassa, hogy ő nem borzas s aztán csendesen odaállt a gazdája elé s egész szelid hangon mondá:

- Itt a hátam, nagy uram, verjen rá. Aztán parancsoljon, hogy mit dolgozzam? Elvégezem szó nélkül. Nem leszek én rossz. Szót fogadok egy szóra. Csak nem akartam, hogy az anyám elhagyjon.

Az uzsorás arra gondolt, hogy az ő kidobott leánya most éppen ilyen idős volna, mint ez.

- Hm! Hát szót akarsz fogadni? Nem leszel rossz? Éhes vagy-e?

- Nem vagyok az.

- Ettél már ma?

- Még nem ettem.

Romosz uram letette a kezéből a virgácsot s szelt neki egy darab kenyeret.

Sok szép kamatot szoktak hajtani Romosz uramnak a huszasai, az igaz, de még ilyen busás uzsorát egy se hozott neki, mint az az egy huszas, a mit ezért a leányért adott zálogba. Dolgozott az napestig, mint egy nagy embernyi napszámos s rövid időn egészen beletanult Romosz uramnak a mesterségébe.

Nagyon kiterjedt üzlete volt annak. Csak zálogra adogatott pénzt; hanem abban aztán universál zseni volt. Adott gyémántékszerekre préda urhölgyeknek, s kopott vasalókra megszorult mosónéknak; jurátusok arany órája, téli kabátja úgy ismerte a házat, mintha otthon volna. Három szobája a háznak tele volt kacattal és drágasággal, s egész tudomány volt abból kikeresni, a mit éppen kívántani jöttek, meg azt mind fejben tartani, hogy minek telt le már az ideje, annyira, hogy eladható.

A mi vasból, rézből, ezüsből, aranyból van, az nem kér enni; de a posztóféle! Enni az sem kér; de inkább megevődik. Azzal volt Romosz uramnak a legtöbb küzködése, hogy téli kabátokba, bundákba bele ne essék a moly. A huszasos leány, ha egyéb dolga nem volt,

mindig azokat porolta nádpálczával az udvaron, s ha valamelyiken valami szakadást vett észre, azt olyan ügyesen befoltozta, hogy a zsidó észre nem vette, mikor eladásra került a sor. Sok ócska ruhából csinált ujat.

És aztán hogy tudott vigyázni a házra. Éjjel minden zörejre talpon volt, s soha sem felejtette el a keresztvasat feltenni a konyhaajtóra, s ha valaki zörgetett az ajtón, azt előbb úgy ki vallatta, hogy kicsoda? micsoda? mi járatban jött; mint egy perzekutor-hadnagy, a kéregetőket, a koldusokat be nem eresztette, s tudott nyelvelni minden emberrel.

Az étrend dolgában is jól járt vele Romosz uram. Az előtt ő maga főzött s annál fogva nagyon rosszul élt, a Zsuzsa főzte sokkal jobb volt. Télen nem vesztegették a fát a tűzhelyen, hanem a kályhában főztek. Nyáron, a mint elkészült az ebéd, a tüzet eloltották s a maradék szenet eltették holnapra. Romosz uram fel is panaszkolt magának, hogy milyen lakoma van most mindennap a háznál; még a szolgálonak is megy ki az asztaltól mindig. Talán sok is az az egy »tizes« mindennapra?

Egy tizes volt a napi költség Romosz uramnál (mai pénz szerint 17½ krajczár). Ennyi ment ki a konyhára. A bevásárlást nem is bizta soha másra. Korán reggel ő maga ment ki a szatyorral a karján a piacra s óra telt bele, a míg elveszekedett a kofákkal, krajczárig alkudozva. Egyszer aztán a Zsuzsa rávette, hogy ereszze őtet bevásárolni a tizessel, ő még jobban fog érteni ahhoz.

- Bolond beszéd! Mondá Romosz uram. Mintha nem összebeszéltek volna a kofák valamennyien, hogy mit hogy adjanak? Mintha nem szabott ára volna mindennek ebben a czudar nagy városban? Négy krajczár a marhahús: egy fertályfont; két krajczár a liszt, két krajczár a zsir, két krajczár a káposzta! Hol akarsz ebből valamit lealkudni?

Azért csak próbát tett vele. S a leány meghozott mindent s még két krajczárt is visszaadott a tizesből.

- Boszorkány vagy! Loptál te valamit!

A leány aztán megmagyarázta neki, hogy a hust a zsidó-mészárosnál kell venni, az a vágó-marhának azt a részét, a mi nem kóser, olcsóbban méri, mint más: a lisztből pedig a veres liszt is jó rántásnak.

Tehát naponkint két krajczár a megtakarítás.

Ez a huszasos leány nagyszerű kamatot hoz! És ezért még sem fogy el több a háznál, mint azelőtt. Nem tudja az ember, hogy mivel él ez?

Azt meg épen nem tudja az ember, hogy miből ruházkodik. Pedig rendesen jár: nem rongyos. Ennek bizonyosan az a titka, hogy mikor a házaló zsidók el-eljönnek a házhoz a gazdahagyott czókmókot összevásárolni, hát egy-egy asszonyi öltönydarabot, a miért már senki sem adna a zsidóvásáron egy kankrajczárt, szánalomból odadobnak a velük veszekedő leánynak, mint ahogy szokás kenyeret dobálni a harapós kutyának, a hová jár az ember, hogy bele ne kapjon az inába. Az ilyen czafatot aztán addig szabja, varrja a leány, míg felvehető gúnya lesz belőle s meg tudja kimélni.

A házban sem sok helyet foglal el. Nyáron kinn az udvaron hál; télen a kályhalyukban. Olyan az épen, mint egy alkóven, a milyenben a párisi dámák alusznak; felyül mennyezete van, ha az ember összehuzza magát, épen elfér benne.

Aztán milyen tökéletesen összehalkozott a leány kedélye a gazdájáéval. Valóságos jobb keze volt neki. Nem - nem »jobb« keze: Romosz uramnak egyik keze sem volt jó; ha tisztességet akarunk vele tenni, azt kell mondanunk: valóságos balkeze volt. Ő tudott legjobban veszekedni a siránkozó adósokkal, hát még a zsidókkal: a ki keveset ígért, seprűvel kergette ki

a házból; aztán megint utána szaladt, megczirógatta, visszahivta, hogy kezdjék meg újra az alkudozást. Talentum volt az! nagy talentum. Romosz uram bámulta a szép természeti tehetőséget.

A világnézeteik is nagyon jól összeegyeztek: s azoknak kölcsönös kicserélése igen kedvező alkalom volt az esténkinti tollfosztás (Romosz uram vankosokra is adott kölcsönt; nehogy azt a fényűzést tegye fel róla valaki, hogy ő maga hált tollas ágyban); ilyenkor aztán sokat évelődtek a gonosz, megromlott világról, az általános erkölcstelenedésről; a szívtelen rossz adósokról, a kik a kölcsönvett tőkével, miután azt kamatokban háromszor is lefizették, hitetlenül megszöknek; sőt még olyan gonosztevő is van közöttük, a ki a Dunába ugrik a tartozásával. Szidták egyesült erővel a magisztrátust, mely nem bírja elég erélylyel az embereknek a hátáról lehuzni a bőrt; a jótékony nő-egyletet, mely ingyen osztogat egyetmást, s szegény Romosz uramék keresetét rontja; no meg az első hazai takarékpénztárt, aztán különösen a zsidókat, a kik miatt becsületes keresztény uzsorás meg nem élhet; bizonyosan a magyar kormányt is szidták volna: ha lett volna.

Egyszer aztán ezt a hiányosságot is kipótolta a sors.

Két esztendő mult el, meg egy fél, azóta, hogy a huszasos leány a házhoz került, ezer nyolcz-száz negyvennyolczat számítottunk: akkor támadt mindenféle lárma; de a mi Romosz uramat mind nem érdekelte: bánta is ő, hogy legyen-e szabad sajtó, meg jobbágy-felszabadítás? meg felelős minisztérium? Ezt is csak abból tudta meg, hogy egy napon a komiszáros bemondta a határozatot, hogy estére ki kell világítani az ablakot. Csak egy volt az utcára; de abba is két mécses kellett. Aztán miért? Azért, hogy erre az örömnapi minden embernek, a ki két forint alul volt az országos zálogházban, kiadatta a kormány a holmiját. Azok természetesen másnap megint bevágták azt a holmit két forintért, s aztán azzal a pénzzel meg Romosz uramtól váltották ki a betett gúnyáikat s nem fizették a kamatot többet. Így már könnyű a kormánynak nagylelkűséget gyakorolni Romosz uram rovására! De még ez csak a kisebb baj volt. De egyszer meg azt gondolta ki valaki, hogy a kinek terhére válik az adósságfizetés, hát pihenjen meg tőle egy kicsit. Ugy hitták, hogy »moratorium«. Romosz uram pedig úgy látta azt, hogy »mortuorium«: tudott annyit diákul, hogy ez valami halálveszedelmet jelent.

Aztán mindenféle zűrzavarok jöttek. Azokban Romosz uram nem vett részt: kivéve, mikor a tisztelt polgártársak a zsidókat akarták agyonverni a Terézvárosban: oda elment nézni. Hanem a nemzetőrség nem engedte meg. Szidta aztán Zsuzsának a nemzetőrséget, mikor haza került.

Alig volt valami kereset. A mi pénzt látott is az ember, félve nyitotta ki előtte az ajtót. Volt német bankó, magyar bankó; mind a kettő járt. Ha a magyar győz, a német pénz vész el; ha a német győz, a magyar pénz vész el; a kinek mind a kettővel tele a ládája, ugyan válogathat, hogy melyik térdére álljon mikor imádkozik, hogy melyikért imádkozzék.

Most aztán szidhatta a magyar kormányt, hogy bárcsak elhordaná a zivatar.

Ez a kívánsága is beteljesült. De ekkor még rosszabb világ lett. Minden ember szétszalad, üres lett a város; nem volt se bál, se mulatság; a záloguzsorás akár felakaszthatta magát a füstre.

Romosz uramnak a zálogüzlete olyan rosszul ment már, hogy utoljára arra adta magát, hogy a templomba kezdett eljárni. Az pedig nem jó, ha az uzsorás imádkozik. A mennyországban neki is nagy perczentre hiteleznek. Mind azon imádkozott, hogy bár csak a magyar seregek visszajönnének megint Budapestre, vernék ki a németeket, a kiktől nem lehet az embernek zöld ágra jutni. Hát hiszen ez a beadványa a menyei cenzurán elvégre honoráltatott is; de micsoda iszonyú leszámítolással! ott tudnak ám még csak eskomptirozni! A magyar seregek megérkeztek, hogy a németeket kiágyúzzák Budából; de azok meg átágyúztak Pestre s a legelső huszonnégy fontos golyó éppen Romosz uram házának egyik falán bement, a másikon

meg kiment: ablakot hagyott rajta innen is, tul is. - Ez volt a teljesült imádságnak az interesse. Soha többet oda Romosz uram kölcsönt kérni nem megy.

E goromba beköszöntésre majd halál fia lett ijedtében a gazda. De annál jobban feldühödött ezen Zsuzsa; amint a köpor-felleg elszállt a szobában s meglátszott a nagy lik a falon, odaugrott a leány, felállt egy székre, kidugta a fejét azon a résen s elkezdte szidni mindenféle átokkal és csúfságokkal azokat, akik azt a golyót ide lőtték; míg Romosz uram le nem ránczigálta a székről: »hallgass, bolond! Még meghallják azok oda által és másodszor is ide lőnek!« - De már meg is hallották s lőttek azután nemcsak másodszor, de századszor is, és mindenféle válogatott lövegekkel, a mik szétduzzantak, a hová leestek; minden durranásnál úgy érezte az ember, mintha hátbaütötték volna.

Romosz uram ezt az egész mulatságot a pinczében élvezte végig. Eltartott pedig az éjfélig. Szentül azt hitte, hogy minden bomba egyenesen az ő házára van irányozva.

- Nem! Ez nekem nem kell, mondá fogvaczogva, mikor reggel felé előtápaszkodott a pinczéből. Itt én nem maradok, ha a Dárius kincsét nekem adják sem. Én a fejemet se nem loptam, se adós nem vagyok vele, nekem arra senki ne lövöldözzön.

Romosz uram nem volt tökéletes Harpagon: a ki a kincseit jobban szereti, mint az életét; neki elébb való volt az élete. Aztán nem is tréfa ám az, mikor az embernek a fejére minden harmadik perczen az ég szakad le s jobbra-balra csapkod le mellette, mint az Isten nyila, a sok tüzes bomba; nehéz dolog azt futás nélkül kiállani. Mikor másnap este, a szokott órában, megint elkezdtek a budavári tüzes zongorából ezt a koncertet huszonöt fontosokkal, meg százötvenes bombákkal, Romosz uram nem várta be az utolsó darabot, hanem mindjárt a nyitány után, ami készpénze volt, az uti táskájába tömte, azzal a házat és minden abban levő marháját ördögnek ajánlva, úgy eliramodott a városból, hogy vissza sem jött a kőbányából addig, a mig vége nem lett a patáliának.

Annak pedig csak akkor lett vége, mikor már az aldunasor és feldunasor házai jóformán leégtek.

Romosz uram nem is kételkedett rajta, hogy az ő háza is oda égett. Ki az ördög mentette volna azt meg? Szent Flórián?

S ime, milyen nagy volt a meglepetése, amint a várbevétel utáni napon hazafelé bandukolva, a még mindenfelé füstölgő romok között meglátja a saját házat, azon módon szép zöld mohos földéllal, a hogy elhagyta.

Egy csoport honvéd, pesti fiuk mind, takarították épen félre a leégett házakból a gerendákat, volt köztük több, a ki ráismert az uzsorásra.

- No ugyan jó, hogy jön már nagy uram a kapukulcsal. Rázárta a szolgájára az ajtót.

- Biz arra rázártam.

- Aztán ennivalót meg nem hagyott neki.

- A patvarnak jutott eszébe.

- Ha mink nem adogattunk volna be a jámbornak prófuntot az ablakon, hát éhen vészett volna.

- Hát mért nem ugrott le a padlásról.

- Annak köszönheti nagy uram, hogy megmaradt a háza. Mikor az a nagy tűz volt, tudja, sorban égett már minden ház, aztán potyogtak a bombák a tűz közé, hát az a kis szuszka, mint a vadmacska, felmászott a háztetőre, felvitt egy veder vizet, csinált egy hosszú póznára pemetet, s azzal a vizes pemettel, a mint tüzes üszök esett a házfödéltre, egyszerre leseperte

róla: úgy mászkált az egész éjjel négykézláb a kend háza tetején s nem engedte meggyulladni. Megköszönheti azt kend annak a kis czulának. Én csak utána nem csinálnám azt.

- Azt tette! kiálta fel Romosz uram: s eszébe jutott, hogy ez az egy is megéri már az egy huszast. No szegény leány te: gyere hát ki, kiszabadítlak; megállj csak! Ezért adok neked... (Gondolkozott, a míg a kapu zárában elfordította a kulcsot: mit ad neki? egy uj ruhát? egy pár cipőt? vagy egy ezüst fülbevalót? hátha talmi aranyból még jobb lesz? Kinyílt a kapu.) Adok neked. (A leány eléje szaladt, még azon kormosan és rongyosan a tűzoltástól.) Adok neked egy pár csókot.

S a leány azt is megköszönte szépen.

* * *

Nagy örömnapiok következtek ezekre a szomorú időkre. S ne mondja azt senki, hogy a hazafiúi örömben Romosz uram is részt nem vett. A fővárosba visszatért sok régi ismerős. A kik a menekülés szoros napjaiban óráikat, ezüst kanalaikat, sőt még drágább ékszereiket is beadogatták Romosz uramhoz, hogy a bizonytalan utra egy kis költséget szerezzenek. Azok most mind visszatértek, kiváltották zálogaikat, nem sajnálták a busás kamatot: volt pénzüik, annyi, mint a polyva.

Romosz uramnak a hálósobájában, épen az ágya mellett, volt két vasládája; az egyikben állt a készpénz, a másik, a természetesebb, rejtette az értékes reálításokat. Ez utóbbi a diadalmas napok után erősen megürült, de annál jobban megtelt a másik. Halommal állt benne a bankó. Szép magyar bankók, a miknek a hátára ötféle nyelven volt felírva, hogy aki azokat utánozza, bankóhamisítónak fog neveztetni. - Zsuzsa is minden reggel jó új híreket hozott haza a piacról: azokat Romosz uram nagy gyönyörűséggel hallgatta. Egyszer aztán a jó hírek helyett megint rossz hírek jöttek: Romosz uram kezdett aggódni a bankói miatt. Ha valaha megesett volna rajta az az eset, hogy egy ötforintost felváltasson, hát előre megtudhatta volna a veszedelmet; de ő elvből mindig csak a bankók legkisebbikét adogatta a cselédjének: a 15 krajczárrost, s ezek legtovább megmaradtak a forgalomban. Zsuzsa élelmes leány volt; ha nem vette el a mészáros a pénzt, addig keresett a kecskemétiak között egy igazlelkű tojásáruló asszonyt, amíg az megemberelte a bankóját, s visszaadott belőle rézkrajczárokat. Hanem egy késő őszi napon kénytelen volt azzal a hirrel térni vissza gazdájához, hogy nem akad már széles e Dunaparton olyan lelkes kofa, a kit rá lehessen szedni ezzel a bankóval. Mind azt mondják, hogy nem jár már ez.

»Megüthetné a ménkü!« mondá Romosz uram. Levén neki négyezer forintja mindenféle alaku bankókban szép csomagokba kötözve. - »Bolond az a leány!« Nem hitt neki. Táskájába rakta a bankó csomagokat s felballagott velük a takarékpénztárba. Jobb lesz ezt a pénzt ott hevertetni.

Hát amint ott kipakolja a bankóit az asztalra, majd hanyatt esik a pénztár őre ijedtében.

»Szedje össze Romosz uram frissen: míg meg nem látják, szaladjon fel vele Budára. Ma van az utolsó napja, hogy elfogadják. A kinél holnap egyet megtalálnak, haditörvényszék... aztán s a többi.«

»Hát aztán Budán kinek adjam?«

»Majd megmondják.«

»S mit adnak érte?«

»Szép nyugtatványt.«

»Hát kamatot?«

»De abból ne kívánjon kapni!«

.....

Biz elégették Romosz uramnak a négyezer forint árú bankóját megint. Épen úgy befütöttek vele, mint az a kis négy esztendő leány! Hogy ezeknek a nagy embereknek nincs több eszük, mint annak a kis négy esztendő leánynak volt.

Amint ezt a veszedelmet megtudta Romosz uram, legelőször is agyon akarta csapni Zsuzsát.

- Te vagy az oka mindennek! Mért nem hagytad leégni a házamat? A sok ringy-rongy odaégett volna, de az aranyféle megmaradt volna a vasládában, nem jöttek volna érte, hogy kiváltsák. A rongy bankó helyett most ott volna szépen! Mikor harmincz az ázsioja! Most égtem már le igazán. Kit öljek meg érte, ha nem téged?

Zsuzsa ijedtében felszaladt a padlásra: s ott nem lehetett elfogni.

- No, ha téged meg nem ölhetlek, hát majd megölöm magamat.

Mikor aztán Zsuzsa a padlás ajtó hasadékan lekukucskálva, azt látta, hogy Romosz uram csakugyan nem tréfál ám, hanem kötelet keres; egy nagy ménkü szeget ver a falba, a kötelet arra köti s hurkot csinál rá, s azt belepróbálja a saját nyakába, hát akkor nagyon megijedt; inkább lejött a búvhelyéről s odatartotta a hátát gazdájának hogy verjen inkább arra azzal a kötéllel; de ne akaszsa fel rá magát.

- Hiszen csak leverhetném a bőrdön azt a négyezer forintot! De koldussá vagyok téve! Holnap már nincs mit adnom a konyhára. Egy fertály bankóval maradtam a világon. Nem is főzetek többet. Egy két krajczáros zsemlye, aztán punktum. Te meg, ha megéhezel, hát danolj. Oltsd ki a tüzet mindjárt a spórherden!

S Romosz uram megmutatta, hogy szavának is fog állni. Elment maga a pékhez, azért az egész firtliért vett zsemlyéket. Minthogy egyszerre nyolczadfelet vett, egyet kapott ráadásul. Azoknak a hátára aztán ráírta tintával, hogy hétfő, kedd, szerda, s a többi, hogy melyik napra való. Ez így fog ezután menni.

* * *

»De már ez még sem jó lesz«, mondá magában Zsuzsa, hogy az én szegény gazdám soha ne egyék meleg ételt. - S addig törte rajta a fejét, míg gondolt ki valamit.

Volt akkoriban egy hirneves vendéglő a városban, még most is az: »Arany Sas«-nak hívták. (De megjegyzendő, hogy nem volt kétfejű sas soha: eleitől fogva mindig csak egyfejű volt.)

A vendéglős derék város atyája volt akkor is, még most is. 48-ban nemzetőri kapitány volt s mindazokat, a kik akkor alatta szolgáltak, még most is katonásan szalutirozza, ha az utcán találkozik velük: soha életében senkinek nem mondta azt, hogy »alászolgája!« hanem azzal köszönt, hogy »tisztelem!«

De sok szegény legény, de sok becsületes sorsüldözte derék ember fente a kését a jó Wimmer abroszához! a kik közül némelyik, tiz esztendő mulva, ha jó módba jutott megint, meg is fizette a hosszú lajstromot, a mit soha se kértek meg tőle. Itt láttuk a jó öreg poétát, a magyar humoristák őseit, Bernát Gázsit is mindennap letelepedni. Olyan süket volt már, hogy akármit kérdeztek tőle arra csak egy körmönfont adomával felelt; az öreg pinczér ha azt kérdezte tőle, hogy mit hozzon neki? annak is egy tréfás adomát mondott; s ha a számlát összeadta, arra is egy tréfás adomát mondott: ez volt a fizetés. Itt lehetett látni néha későn ebéd után, mikor már minden eltakarodott, egy vén mogorva alakot letelepedni az ajtó melletti szegletbe: a ki rekedt hangon recsegtető németül (pedig magyar volt) »Ist etwas überbleibsel da?« s előre letette érte a négy váltó garast rézpénzben.

Az udvaron pedig rendesen állt ilyenkor harmincz-negyven ember, férfi, asszony, leány, szomorú, kopott alakok, szégyenkedő, bekötözött fejű népek, kosárával, szilkével a kezükben. Azoknak a korcsmárosné mindennap kiosztotta, a mit a konyhábul a vendégek el nem hordattak. Az arany sasban nem készítettek a tegnapi ürü-czombból holnap i özpástétomot. Az mind a szegényeknek maradt.

Ezt a jó helyet fürkészte ki a huszasos leány, s aztán ő is eljárt a maga kosárájával naponkint oda (elég rongyos volt hozzá, hogy koldusnak nézzék); segített osztolni a körömfaladéokban, s azt hazahordta a gazdájának.

Romosz uramnak nem volt semmi kifogása e módja ellen a maga prófétáit tápláló mennyei gondviselésnek; hanem azért mégis mindennap zsörtölődött a Zsuzsával: »a rossz czula! a javát bizonyosan maga kieszi a fazékból az uton! No bizony nagy grácia attul az arany sas korcsmárostul! Ha én nem adtam volna kölcsön pénzt azoknak az urfiaknak, a kik azt ő nála eldobzódták, hát nem gazdagodott volna meg. Az én pénzből építette a házát! Bizony különb ebédet is adhatna érte. Azért küld ilyen sokat, ugye? hogy meg ne tudjam enni: neked is maradjon belőle. Te czula! Nem tudsz magadnak extra koldulni? Megmondd az arany sasban, hogy nekem hozod. Jobbat adjanak, de kevesebbet.«

A Zsuzsa pedig dehogy mondta volna meg, hogy kinek a számára hordja el az alamizsna ételmaradékot! Hiszen ha megtudnák, hogy a gazdag uzsorás fogára van az szánva, bizony kilökték volna az arany sasbul kosarastul együtt; hiszen több pénze van annak, mint azoknak az uraknak, a kik odabén roszprádlit esznek s kifizetik az árát.

De nagy öröm érte nemsokára Romosz uramat. A miért lelkében oly régen epedett, végre teljesíté a sors. Az új kormány behozta azt a minden mivelt társadalomban nélkülözhetetlen intézményt, a minek »adósok börtöne« a neve.

»A ki nem fizet, azt becsukják! dörmögé örvendő Romosz uram. Ez a jó ni...! A ki nem fizet, az olyan, mint a tolvaj. A ki az én pénzemet a mi az enyim, vissza nem adja, csak olyan zsvány, mint a ki az én pénzemet erővel elveszi. A rablók közé kell becsukni, ott a helye. Majd fizet aztán esze nélkül.«

Határidő volt kitűzve, melyben a boldogabb korszak kezdetét fogja venni.

De Romosz uram kicsi híján, hogy el nem pászolta ezt az örömnapot. Nagy gerjedelmében sokat járt mezitláb, papucsban a fagyon, s így meghűtötte magát, hogy ágyának esett, utolérte a száraz keh, s majd elpatkolt bele.

A szegény Zsuzsa ápolta nagy híven, de Romosz uram nem akart a patikára adni egy bicskát sem; doktort meg nem engedett hívni, mert annak mindjárt 17 krajczárt kell fizetni. Ez a hivatalos taksája a látogatásnak. A szomszédban lakott egy borbély, az adott irgalomból a Zsuzsának fiakkerport. Azt hazudta Zsuzsa, hogy ő köhög.

A hűséges ápolás mellett csakugyan megérhette Romosz uram, hogy felgyógyult a boldogabb korszak megnyitára. Fel is fogadta, hogy azt a szent napot, a mikor kimehet a házból, azzal fogja megünnepelni, hogy egy tucsat nem fizető adósát betéteti a hüvösre. S ha megfogadta, hát bizony meg is tartotta. S ez sikeres műtét volt. Mert héj annak a német kormánynak (nem híjába is sóhajtozik utána a magyar ember, hogy bár csak visszakerülne!) volt ám gondja a szegény uzsorásokra is, hogy azok is élhessenek. Most csak a bőréig mehetnek az adósok, akkor az egész testét odaitélték neki: kaliczkába teheték. - Ha Romosz uramra hallgattak volna, még azt is behozták volna, hogy az adóst forró olajba mártogassák; de már erre nem volt idejük.

Sok kinn veszett pénz megkerült ezen az uton s Romosz uramnak visszaadá a sors, mint egykor a kegyes Jób pátriárkának sok megpróbáltatás után, minden elveszett birkáit és tevéit - s kicsinyben mult, hogy még a familiáját is vissza nem adta neki, mint a jámbor Jóbnak.

Lassankint csak mult az idő; hét esztendő óta szolgálta már a huszasos leány Romosz uramat, s kis Zsuzsából Zsuzsika lett. A pazarló természet meghozza lassankint a szegény leány számára is azt a pompát, a mi a rongyok között is isteni búbáj. A szép, gyöngye fehérpiros arcot, a ragyogó nagy bogár szemeket, a felcsattanó piros cseresznyeszáját, meg azt a duránczai termetet bizony megnézték az utcán; az a vastag hajtekercs is szemet szúrt, a mi csak úgy volt egy hajtűvel feltűzve a feje búbjára, hogy fele lelógott. S akadnak műértők.

Egy délben azt mondta a Zsuzsika Romosz urnak:

- Hallja, én nem megyek többé a Sasba magának ebédet koledálni.

- Hogyan mondtad?

- Nem megyek oda többet, nem, nem, nem!

Romosz uram széttekintett, nem szólt semmit, csak azt a spanyolnádát kereste, a mivel a bundákat szokták kiporolni, azt azután marokra fogta s odament vele a leányhoz, igen udvariatlan szándékkal.

Hanem a nádpálczának is két vége van. A leány nagyhamar megkapta azt a másik végét.

- Azt mondom Romosz uram, hogy rám ne üssön, mert bizony Isten megbánja.

Romosz uram tapasztalta, hogy nem birja kirántani a nádpálczát a leány kezéből. Vagy az erősödött meg igen nagyon, vagy ő gyöngült meg olyan nagyon a betegsége óta; de nem bir vele.

- Hát aztán hogy bánom én meg, te czula! ha rád ütök? Talán bizony még visszaütsz?

- Nem én; hanem felmegyek a policzájra, bejelentem, hogy a gazdám megvert, s akkor fizet Romosz uram tiz forintot. Hallottam én azt már a többi szolgálóktól; nem úgy van most, mint régen volt, nem szabad már a cselédet ütni, verni: egy pofon öt forint, pálczával meghányás tiz forint.

Romosz uram aztán eldobta a pálczát a kezéből, s elkezdte átkozni a németet, aki azt az új szokást behozta. Hogy már a cselédet sem szabad megverni! Hisz így elvesz a világ!

- Csakhogy te nekem nem vagy ám cselédem.

- Hát micsodája vagyok?

- Hanem fogadott leányom.

- Az már más. Akkor hát verjen el rajtam kegyelmed egy verset. Itt a pálcza. Hanem azért a Sasba nem megyek többet!

- Miért te! Miért?

- Azért, mert tegnap rámismert az udvaron egy ifju ur, a ki idehozta kegyelmedhez az óráját zálogba, a mikor én nyitottam ki neki a kaput, s aztán megmondta a korcsmárosnak, hogy kinek számára hordom én az alamizsnát. A korcsmáros aztán jól lepirongatott, hogy nem szégyenlem a koldusoktól a maradékot egy olyan gazdag ember számára elhordani, a kit majd felvet a sok pénz! Jaj de szidták nagy uramat a többi koldusok! Azok az ifju urak meg ott a száletli alatt hirtelen pénzt szedtek össze a számomra. S az az urfi, a ki felismert, rám akarta azt erőltetni, hogy váltsam ki magamat a gazdámtól, vegyek magamnak egy tisztességes

ruhát, aztán álljak be máshová szolgálatba. - Kaptam magam, elszaladtam. Nem vagyok én kötélhánczos, hogy nekem tányéron szedjenek össze pénzt.

- No a pénzt haza kellett volna hoznod. Hanem hát már most csakugyan nem mehetsz oda. Hát mit mondtak azok a czudar koldusok?

- Biz azok azt mondták, hogy nagy uramnak annyi pénze van, hogy megvehetné azt az egész vendégfogadót; hanem azért mégis olyan fösvény, hogy inkább meginna egy dézsa moslékot ingyen, mint egy pohár fekete kávé hét krajczárért.

- Azt mondták! A semmirevalók! No majd megmutatom nekik.

Romosz uram nagy fordulatra szánta el magát. Lehet, hogy a nagy betegsége óta valami változás állt be a természetében, vagy hogy a sértett büszkeség követte el nála ezt a csodát; e naptól fogva ismét kiadta a naponkinti, - nem is egy tizest többé - mert ezüstpénzt már csak üveg alatt mutogattak, hanem az egy »fertálybankót«. Tudvalévő, hogy azon időkben ez volt a pénzváltásnak az egyedüli módja: az egyforintost négy felé vágták ollóval s a hány csücske visszajárt belőle, annyit visszaadtak. De még ez nem volt elég, hogy Romosz uram nagy-lelkűségét bebizonyítsa, azontul mindennap eljárt a Sasba - egy kis pohár fekete kávéra, s az udvar felől került be a kávéházba azért, hogy lássák a koldusok, - meg az urfi is ott a szalekli alatt, hogy ő kávézni jár.

* * *

Az a bizonyos urfi pedig, a ki a Zsuzsikát felismerte, egy másodéves orvosnövendék volt. Mondjuk meg az igazi czimét, »borbélylegény«. - De hát mi elmismásolni való van ezen? Nem oly diszes állás-e ez, mint más? Nem borbélylegénységen kezdték-e a világ leghiresebb műtő-orvosai, a kiknek nevei lanczétával vannak felírva az emberiség testére? Nem volt-e a németek legnagyobb költője Schiller borb - azaz, hogy másodéves sebésznövendék? Nem tábornoki ranggal tiszteltetik-e a török szultán borbélyja »Berber Basi«? Nem volt-e az 1800 nagyvezér között tizenkilencz, a ki ifjukorában a hajirtás mesterségét gyakorolta. Nem a szélben lebegő réztányér-e az emberi műveltség legelső jelvénye? A borbélylegényből minden lehet. Cselleng ifju urból is lehet még Hirtl tanár.

Cselleng ifjunak hitták azt a bizonyost.

Ott volt a principálisának az officzinája mindjárt nem messze Romosz uram házától. Most már nem lehetne rátalálni, mert a mióta az országutat felemelték, az eltemetett háznak az eresze könyököl fel a gyalogjárdára: hanem akkor még hires officzina volt az. Minden furmányos odajárt borotválkozni, s fél forintért sehol sem huztak olyan kellemesen fogat, mint itt. Azonkívül előkelő uraságok is álltak a kezelése alatt; a kiket a segéd minden reggel sorba járt. Boldog idő volt az! A magas kormánynak még arra is kiterjedt a figyelme, hogy a hivatalnokoknak az ábrázatjáról mely részek legyenek kiborotválva. Tehát Cselleng urfinak egész délelőtt volt dolga igen sok. Hanem délután annál inkább ráért kiállni az utcára, hosszan meggörbült meggyapipaszárú kupakatlan selmeczijéből pöfékelve a trafikot.

Cselleng ifju ur formás emberke volt; termete kissé kinőtt a nyári kabátjából, de legalább nem kell felhajtani a kabátujját foglalkozás közben; elől fénylik egy kicsit a mellénye a viseléstől, hanem annál mesterségesebben van felkötve a papiros nyakravalója, s abba beletűzve egy ragyogó melltű, a minek köve kicsiny hija, hogy nem brilliánt. Hajzata több mint dúsgazdag, s remekül felbodorítva mutatkozik mindig, hasonlóan egy kondorkurtakakas tollazatához.

Hát olyankor, mikor Romosz uram újabb időkben elballagott a Sasba, a kis feketére, Cselleng urfi rendesen át szokott látogatni Romosz uram átelleni házához a hosszú szárú pipával. Mindegy volt neki, akár a Romosz uram faláról köpködjön ki az utcaközepére, akár az officzinája küszöbéről. Az egyetlen utcára menő ablakból aztán rendesen kikukkantott

Zsuzsika is; s a míg Romosz uram köhögését meg nem hallották a molnár-utcza szegletén, addig elbeszélgetének: egyről-másról. Cselleng urfi magasztalta a princípálisát, s ócsárolta a princípálisnéját, s elmondta, hogy milyen nagy uraságokhoz van neki bejárata: egy excellenciás asszonynak már a kezét is megcsókolta egyszer; de csak úgy szóval; - mikor nem hallotta. Azonkívül pedig minden pletykát tudott, a mit a városban beszélnek.

Egyszer aztán a Zsuzsika is mondott neki valamit.

- Hallja maga! Megbolondult az a maga princípálisa vagy mi?

- Az én princípálisom? Ugyan miért?

- Hát a minap, mikor az utcán meglát, csak megszólit: »ejnye Zsuzsika lelkem, de szép czopflija van magának: nem adná el nekem? Nem sajnálnék érte öt pengő forintot.«

- De csak nem adta el neki?

- Látja, hogy még itt van. S azzal lekapta a leány a feltüzött hajtekercset a bubjáról s megmutatta azt a maga egész természetes pompájában az udvarlójának.

- El ne adja neki!

- Hát hiszen nem vagyok tolvaj. Csak nem veszek el olyan sok pénzt nagy semmiért.

- Micsoda? Hát magának öt forint olyan nagy pénz?

- Hát hogy ne?

- Ez a gyönyörű haj pedig: nagy semmi?

- Az bizony. Nekem csak bajom van vele, mert mindennap meg kell fésülni, meg be kell fonni. Ha ingyen kérte volna, levágtam volna mingyár: tessék!

- Az Istenért! meg ne tegye azt Zsuzsika! Hisz az magának a szépségét emeli.

- Hát mire való nekem ez a szépség? Az a nagy haj?

- Mirevaló? Mirevaló? Hogy bámulják, hogy ünnepeljék.

- Az ám, hogy Romosz uram megczibálhassa.

- Hisz nem Romosz uramból áll a világ.

- Nekem bizony csak abból áll.

- Az a maga hibája, Zsuzsika. Lásza ha én rámbizná a dolgát, én elszerezném magát itt akár-milyen házhoz szobaleánynak, a hol mingyárt első intrádára kapna öt-hat forintot hónaponként, a mellett jó kosztot, minden reggel meg ozsonnakkor tejes kávé. - Ivott már maga kávé?

- Azt sem tudom, mi fán terem?

- No megálljon. Itt lesz »prima«: mihelyt kikapom a stipendiumomat, azonnal hozok magának a kávéházból egy porció kávé.

Romosz uram köhögése hangzott: abba kellett hagyni az érdekes beszélgetést.

Primában csakugyan szavának állt Cselleng ifjur s délután, mikor Romosz uram kihuzta a lábát a házból, elhozta a két pisztolyból az egy porció »ferkert vájszt«, két vajaskiflivel együtt Zsuzsikának, a mit az nagy unszólásra bevett az ablakon: »nincs-e ebbe valami, a mitől megbolondulok?« Nincsen abban, lelkem egyéb, mint cikória. De azt megvallá Zsuzsika, mikor az üres szilkét visszaadta az ablakon át, hogy ennél valami paradicsomibb élvezetben soha nem részesült.

- No látja. Ha az én tanácsomat megfogadná, hát mindennap kétszer volna benne része. Én már beszéltem is azzal az exczellenciás asszonnyal, a kivel - tudja már, hogy olyan jó lábon állok. Áldott jó lélek. Soha annál a szobaleány se ruhát, se czipőt nem vesz magának: a mi az asszonyságnak nem tetszik, azt mind annak ajándékozza. Aztán nyolcz forint bért fizetne magának. Lelkem, ha azt minden hónapban a takarékpénztárba teszi, egy esztendő alatt száz forintja lesz egy csomóban.

- Száz forint! Jézuskám! Hát aztán mit csinálnék én száz forinttal?

- Tudnám én, hogy mit csinálna vele? szólt körülborzolta a sűrű hajbozót a fején Cselleng ifjur. - Hát én esztendő ilyenkorra elvégzem a kurzust, s ha letettem a rigorózumot, magister leszek. Ha magister leszek, magam nyithatok officzinát. - A principálisomnak minden kun-csaftját elcsapom a kezéről.

- No no!

- De bizony elcsapom. Mert én az ujabbkor tudományos magaslatán állok, ő pedig még most is a régi slendriánban tesped. Még most is angol kulccsal huzza a fogat, hogy a keze alá került pácziens az eget is bőgőhegedűnek nézi. Én pedig már megtanultam a kloroformmal való gyógykezelést, a mi mellett csupa gyönyörűség a foghúzás; - de érteni kell hozzá, mert holmi ügyetlen ember úgy elaltathatja vele a pácziens, hogy a másvilágon ébred fel. Én pedig tudok vele bánni. - Hanem hát csak egy nagy bajom van.

- Mi az?

- Az, hogy az officzina nyithatásért száz forint taksát kell letenni, én pedig nem állhatok be szobaleánynak, hogy a béretem félrerakjam; a mit keresek, azt megeszem.

- Hát ugy-e az kellene, hogy én adnám oda magának az én száz forintomat, ha lenne?

- De nem csak a száz forintját, hanem magát is, szép Zsuzsika »kisasszony«. Mert ha én magister lehetek, szent ucssegemre esküszöm, hogy maga lesz az én magisterném, nem más!

- Menjen már, ne bolondozzon!

- A milyen igaz, hogy Cselleng Náczi a nevem! Itt a kezem. Esküszöm rá. S elhozom a jegygyűrűt a jövő »primába«. Hagyja már itt egy kicsit azt a szép kacsócskáját, hadd veszek mértéket a kis ujjáról.

A bolondos legény a szájával vette a mértéket.

Zsuzsika nagyot sóhajtott.

- Hjah! mindebből hát nem lesz semmi. Én nem hagyhatom itt Romosz uramat; mert az anyám adott ide: ő viselte a gondomat. Az volt nekem, a mi az apám. El csak nem szökhetem tőle. Nem is szoknám én meg, hogy másnál szolgáljak. Ide vagyok már én szokva. Azért, édes kincsem, soha se lesz magának magistersága.

Rmosz uram jött köhögve, Zsuzsika becsapta az ablakot, Cselleng ifjur átkullogott a tulsó oldalra, s aztán az officzina küszöbéből köpködött ki az utca közepére.

* * *

Cselleng ifjur ez napságtól fogva egészen megváltoztatta az ostromtervet. El kezdte fumigálni a kis szomszéd leányt. Nem járt át hozzá délutánonként, ellenben a hány szép leány végighaladt az officzina előtt, azokat mind igen nyájasan üdvözölte, mintha mind jó ismerőse volna, s ha akadt olyanra, a ki szóba állt vele, azzal nagy pajkos enyelgést követett el. Így akart féltékenységet felébreszteni Zsuzsikában. Ha néha napján átvetődött is az átelleni házba, csak azért tette, hogy eldicsekedett vele: ezt a szép muskátli virágot melyik szép kisasszony

tűzte a gomblyukába? Mikor meg épen eljött a tél, farsang volt, mulattak az emberek: olyankor kiállt Cselleng ifjur a műhelyajtóba nagyokat ásítani s ha észrevette Zsuzsika arcát az átelleni ablakban, csak úgy a magas lóhátrul kiabált át hozzá: »Ugyan disznó jól mulattunk az éjjel megint az Ankerbálban! Ott volt aztán sok szép leány. Kivilágos kiviradtig kinyúltunk. Tele vagyok kotillion ordóval!« Fel is tűzött egyet kettőt, olyan volt vele, mint egy herczeg.

Hát bizony Zsuzsikát nem vitte senki a bálba. Minek is vitte volna? Petrezselymet árulni? De miben is vitte volna? Abban a kopott moldon rokolyában?

- Nálunk csak a Federbál járja! szokta visszamondani a szomszédnak. S ez is méltatlan dicsekedés volt tőle; mert Federbál annyit tesz, hogy »tollas ágy«: ilyenben pedig Zsuzsikának épen nem volt része.

Ha valaki azt tudná, hogy ő milyen fekhelyen szokott aludni?

Biz azt nem is kérdezi senki. A növendék leánynak jó álma van, elhál az a puszta földön is.

Lám Romosz uramnak nincsen olyan jó alvása. Talán a délutáni kávétól van, hogy nem tud olyan jól aludni, mint hajdan. S a süket embernek a füle mindig tele van mindenféle zajjal.

Egyszer egy álmatlan órájában az vetődött a fejébe, hogy vajjon ez a huszasos leány miféle vaczkot csinál magának éjszakára, a min alszik? Mikor idehozták, akkor még jól elfért a kályhaoduban; de azóta már kinőtt abból. Nem egyébért törte pedig a fejét Romosz uram ezen a kérdésen, mint a fölötti aggodalomból, hogy vajjon ez a gonosz leány nem teszi-e meg azt a ravaszságot, hogy hálósobájába (a konyha) olyan hideg lévén mint a farkasordító, leszedegeti a szegről a zálogba tett bundákat s azokkal takarózik? Ezzel pedig romlik a bunda!

Ez a gondolat nem hagyta aludni. Gyertyát gyújtott, kiment a konyhába, s ime a valóság tökéletesen megfelelt a képzeletnek. A rossz, haszontalan leány csakugyan ott feküdt a tűzhely mellett a puszta téglán, azonban, hogy meg ne fagyjon, egy bundával takarózott le. S még pedig a legszebb mosómedve bundát választotta ki e hazaárulásra. Rettenetes gonosztevő! Így banni a rábizott országos vagyonnal! Romosz uram nagy haraggal lépett hozzá s lerántotta róla a mosómedve bundát. A leány olyan jól aludt, hogy fel sem ébredt. De annál jobban felébredt Romosz uramban valami gonosz lélek, a miről azt hitte már régen, hogy örök békét kötöttek egymással. Az a koldus leány nagyon szép volt, mikor így aludt. Ilyen alaknak a rongy a legcsábitóbb köntös. Terringettét. Ez többet ér egy huszsnál.

Romosz uram újra rátakarta az alvóra a bundát s visszament a szobájába.

De most nem tudott már csak igazán aludni többé. Reggelig úgy forgolódott az ágyában, mintha tüzes rostélyon heverne.

A mint megvirradt, behívta a Zsuzsikát magához.

- Nesze ez a pénz. Eredj el a kávéházba s hozz két adag fehér kávé.

S gyöngéden megveregette a piros orcáját.

Zsuzsika nem tudta mire vélni a dolgot. Tette, amit mondtak s visszajött a kétfelé osztott kávéval.

- Már most teríts fel: két személyre; az egyik kávé a tied. Velem reggelizel.

A leány azt gondolta, hogy a világ vége közeledik.

Romosz uram pedig közelebb huzta a leányhoz a székét s a kávészürcsölés alatt meg-megsimogatta annak a sűrű, tömött haját. Még azt is megtette, hogy a saját czukoradagjából egy darabkát az övéhez csempészett.

- Ezentúl ebédelni is az asztalnál fogsz velem. Konyhapénznek egy egész forintot kapsz, s azért bort is hozasz. Ittál már bort?

A leány csak bámult szemrefőre.

- Hát gyere ide, hadd nézzek a szemedbe, szólt Romosz uram, megfogva a leány két kezét. Hát ahhoz mit szólasz, ha azt mondom, hogy el foglak venni feleségül? Az én kis feleségecském fogsz lenni.

S meg akarta csipni az orcáját, de olyan kemény volt, hogy kiugrott az ujja alól.

Erre meg már igazán nem tudott a leány mit mondani.

Hanem a szeméből annyit látott Romosz uram, hogy nem igen örvendeztette meg ezzel az örömhírrrel.

- Ne félj semmit, nem olyan ember leszek ám én, ha elveszlek, mint eddig voltam. De rám sem ismersz. Egészen megváltozom akkor. Nézd csak, milyen lesz a dolgod? Minden a tied lesz. Tekints ide ebbe a ládába. Itt ez csupa arany-ezüst. Itt a sok bankó, meg a váltó; annyi pénzed lesz, hogy a helyét sem találod. Két cselédet tartasz, bálba, színházba jársz, üveges hintóban. S ha meg fel akarsz cifrán öltözni, itt van ez az egész sor almáriom, annyi a selyem-bársony ruha benne, hogy akár mindennap másikat végy magadra. Aztán tudod, ha meghalok, testamentomban mindent te rád hagyok. Koldus anyád, rongyos testvéreid, egész zsebrák pereputtyod mind urrá teheted. Nos, hát mit szólsz hozzá?

A leány csak hallgatott egyre. Aztán elnevette magát.

- Az ám! Hiszen ma van a farsang utolsó napja. Nagy uram bolondot akar csinálni az ember leányából.

De Romosz uram megmutatta, hogy ő bizony csak magából akar bolondot csinálni. Délután megint elküldte a leányt a kávéért, s mire az megjött az edénnyel, olyan meleget penderített a szobájában, hogy még az ablakon is kiolvadtak a jégvirágok, a mi még nem történt velük az idén.

- Ejnye, de be talált fűteni nagy uram!

- Találd ki mivel? A te szalmazsákkal, meg az egyéb retyemutyáddal.

- Hát én aztán min alszom az éjjel?

- Ott a benyilóban a mennyezetes nyoszolyában, a mi a boldogult első feleségemé volt. Van itt selyemczihás stikkolt vánkös, dunna, a mennyi csak kell. A szekrényből meg válogathatsz, mit végy fel holnap, alsónak, felsőnek?

Zsuzsika csakhamar átlátta, hogy nem farsangi tréfa ez, hanem nagyon is komoly állapot.

Romosz uram jól mondá azt, hogy mától fogva egészen más ember lesz, mert az igaz, hogy mintha csak egészen kicserélték volna. Sutba dobta a harminczesztendő kabátját, kikereste a zálogban hagyott holmi közül, a mi legcifrább volt, abba öltözködött: órát is dugott a zsebébe lánczostul; s úgy kicsipte magát, hogy még a bajuszát is kipödrötte. S ezzel még kiállhatatlanabb lett. Mert amíg csak csunya volt, hát abban egészen tökéletes volt; de mikor szép ember akart lenni, már abban nagyon sok hiányossága volt. S folyvást ott legyeskedett a Zsuzsika körül, azt ölelgette, czirógatta volna; a leány nem győzte őt magátul eltámogatni, este meg úgy kellett őt mindig kitaszigálni a szobájából. S ha bort ivott, garázda lett.

A vén ember szerelmes volt, mint egy majom. Nagy baj az, mikor vén embert lep meg. Mindenét rá akarta rakni a leányra; cifra öltözetet hordott neki, arany függőt, nyaklánczot: azt pedig a leány mind nem akarta viselni. Romosz uram mindent megpróbált, könyörgött,

epekedett, hizelkedett, ígért eget-földet, utoljára meg fenyegetőzött. Olyanokat mondott a leánynak, hogy az kétségbe volt esve miatta.

Egy délután, hogy megint elment a kávéházba Romosz uram: (urat játszott már, még traktált is!) a Zsuzsika kiült az ablakba; szép krodenápel ruha volt rajta, krinolinja is volt. Aztán odaintegette magához a Cselleng ifjurat átellenből.

- Bizony felém se jönne, a mióta úgy elkapták a szép leányok.

- Nem ám! szólt duzzogva Cselleng ifjur; a mióta maga jegyben jár a vén Romosszal. Hiszen meglő az öreg, ha itt kap.

- Hát maga is tudja már, hogy el akar engem venni a vén Romosz?

- Hogy ne tudnám? Én ne tudnám? Azt is tudom, hogy mikor esküsznek?

- No hát mikor!

- Hát virágvasárnapján.

- Virágvasárnapján? Mondok én magának valamit.

- Hallom a szép szót.

- Szeret még maga engem?

- De imádom! Hisz azért buktam meg a rigorozumon: mert maga elvette az eszemet egészen.

- Hát aztán elvenne engem, ha hozzámennék?

- Két kézzel: csak az officzina volna meg. De hát hol vannak azok a gyöngye száz forintok?

- Van száz forint elég. Ezrével is van. A vén Romosz mindent nekem testált. Háza, pénze mind az enyém lesz, ha meghal.

- De ki tudja, mikor hal meg?

- Hát virágvasárnapján - éjszaka.

- Hogyan? Miként?

- Ugy, hogy én ölöm meg.

- Hüh! Zsuzsika kisasszony! Hisz az gyilkosság lesz!

- Maga fog segíteni nekem.

- Ne tréfáljon ám, Zsuzsika: aszondom!

- Hát szeret vagy nem szeret?

- De azért az ember pokolra jut.

- Hát nem mondta nekem elégszer, hogy én értem kész volna a pokolra is elmenni?

- De azonfelül fel is akasztják az embert, ha rajta kapják.

- De hát úgy csináljuk, hogy ne kapjanak rajta. Hallgasson ide. Maga azt mondta nekem, hogy van magának valami olyan szere, amit ha egy zsebkendőre töltenek, s aztán egy embernek az arczára nyomják, hát amint az azt belélegzi, rögtön elalszik tőle, hogy azt sem tudja, mikor a fogát kirántják; ha pedig nagyon sokat beszivatnak belőle, hát attól meg úgy elalszik az ember, hogy föl sem ébred tőle.

- A biz úgy van.

- Hát lakodalom estéjén maga idejön majd az ablakra s benyújtja nekem azt a bizonyos szert, mikor már az öreg az ágyban fekszik; - a többi aztán az én gondom.

- Jaj lelkem; - de egészen meghül bennem a vér.

- Hát ha fél tőle; ha nem akar gazdag ember lenni; ha nem akar a dús Romosz özvegyének férje lenni, akkor kotródjék innen: menjen két garasért tótokat borotválni! Meg tudom én ölni az uramat a maga segítsége nélkül is! De virágvasárnapján megölöm. Mért vesz feleségül? Lennék szolgálója holtig; de ha elvesz, megölöm.

Azzal becsukta az ablakot.

El volt biz ez határozva! Már azt ki nem verte a leány fejéből semmi. A míg a vén Romosz nevelő atyja volt, el nem tudta volna hagyni, szolgált éhkopban, rongyokban, gyalázatban. Koldult a számára, virrasztott a betegágyánál, meg nem csalta volna egy elejtett krajczárig; hanem amint azt megtudta, hogy neki az ő feleségévé kell lenni, egyszerre tele lett a szíve minden ördögökkel. Tudott már csálni is, tetetni is, s titokban gyilkos boszút forralni. A szemébe mosolygott Romosz uramnak, ha az nyájaskodott vele; - majd fölvette a házat dalaival, olyan jó kedve volt, ha az öreg (a vőlegény) otthon kussadt; - amint meg kihuzta a lábát a házból: átkoztatta magához az ablakon át Cselleng ifjurt s azzal együtt sugtak-búgtak emberhalált tervező pokoli titkokat.

A szép borbélylegénynek ugyan még mindig vaczogott a foga, s a képe olyan kék volt, mint a szilva, mikor az ilyen bizalmas suttogásnak vége szakadt; ötlet persze nem akarta feleségül venni Romosz uram; annálfogva ugyanaz a gondolat, a mi Zsuzsika vérét pokoltűzzel hevíté fel, az övét megfagyasztá. Megszüntetni egy élő emberben a vérkeringést! Ez a sebészi műtétek leggonoszabbika. Hanem aztán segítségére jött a philosophia. Tudva van, hogy a sebészek, orvosok mind egy kissé nihilisták (a míg tudniillik három emeletes házaik nincsenek). Hát mi az a vén Romosz? Egy eleven hulla, a ki a világon senkinek hasznot nem tesz. Ellenben sok derék uri embert megront. Ha meghal, az emberiség egy nagy vérszipolytól szabadul meg. Tehát a ki segít neki a meghalásban, az jót tesz az emberiséggel. - Nem is fog az neki fájni. A chloroformot úgy hiják, hogy »kéjgáz«. A ki beszívja, a leggyönyörteljesebb álmokat látja tőle. S ha meghal, tán egyenesen a Mohamed paradicsomába jut be. Az orvosi vizsgálat azt fogja megállapítani, hogy megütötte a guta a nászágyon. Sok öreg emberrel történt ez már meg vőlegény korában. Nem is ő cselekszi. Az asszony szivatja fel vele a megboldogító bűvös illatot. Ő csak preskribálja azt: csak rendel. No ugyan! Ha az orvosok mind azt az esetet a lelkükre vennék, a mikor a rendelvénnyüktől egy ember meghal! Nem kell hozzá egyéb, mint elhibázott kórisme. Laudanum helyett hánytató borköt rendelni s készen van a temetés. S kit vádolnak ezért gyilkossággal? Senkit. - Hát abból az egy szippanat hangyhalvagból ugyan mért csinálni olyan nagy dolgot? Minek fázik az embernek mégis úgy a keze, mikor a princípális nagy palaczkját meglopja, egy kisebb üvegcsét töltve meg belőle, hogy hiába dörzsöli össze a kezeit, mégis fagyosak maradnak? Hát nem melegíti fel ezt a didergést, hátborsózást a forró százezer forint? S a szép menyecskének még forróbb tekintete! Egyszerre szép asszonyt is, meg százezer forintot is kapni!

De azért Cselleng ifjur kezei csak egyre fáztak.

S akkor bizonyára a kezeinek több esze volt, mint a fejének, mert nem hagyták magukkal elhíttetni, hogy most valami ártatlan dolgot cselekszenek; mert valójában tizenhárom próbás gonosztett az, a mihez ők most készülnek, azzal a szép menyasszonnyal együtt; nemcsak olyan doktori másvilágra tévesztés az, hanem valóságos emberölés, annál is több: férjgyilkosság, s hogy még iszonytatóbb legyen, össze is van kötve rablási szándékkal; mert hiszen a vén Romosz kincsein akarnak osztozni. - Aztán azt sem jól tudja Cselleng ifjur borzas feje, hogy ez a gonoszság nem tudódik ki soha, hogy majd azt fogják hinni: az agg vőlegényt a guta

simította meg; mert ha olyan szorgalmasan járt volna Balassa tanár bonczteni leczkéire, mint az Ankerbálba, hát megtanulhatta volna, hogy azok a doktorok ki tudják azt mindenféle jelek-
ből firtatni, hogy ki hogyan halt meg, s felismerik még a kloroformmal való örök elaltatást is:
arra való azoknak az ő tudományok; akkor aztán vallatóra veszik a menyecskét, rájönnek a
czinkostársra, ott meg aztán a biráknak nagy a furfangosságuk: kisül minden, s bizony mind a
ketten vesztőhelyre kerülnek szépen. Így következett az már minden rendben egymás után:
vasárnap férjhez megy a menyasszony, hétfőn virradóra megöli az urát, kedden börtönbe
csukják, szerdán kivallatják, csütörtökön elítélik, a szeretőjével együtt, pénteken a siralom-
házba teszik, szombaton fejét veszik, vasárnap már kintorna mellett énekli le a tábláról a
históriájukat a komédiás. Nem ért már mind a hármójok feje együttvéve sem egy huszast, ha
az a virágvasárnapja eljő.

A szombatja pedig már eljött.

Szombat délután, a mennyegző előtti napon, a menyasszony az ablakban ülve igazgatta a
menyasszonyi köntösét. Szép fehér selyem ruha volt. Romosz uramnál zálogban vesztette azt
is valaki, bizonyosan; cserben hagyta a vőlegénye szegényt. Azt a szép csipkefodros öltönyt
szánta Romosz uram a Zsuzsikának: meg is örvendeztette vele nagyon, mintha csak a
termetére lett volna szabva csak egy kicsit a derekán kellett kieresztetni, mert Zsuzsika termete
nem volt szoktatva a vállfűzőhöz; mint akire ezt a ruhát szabták.

Csak öltögette egymásután a tűzéseket, s minden öltésnél arra gondolt, hogy holnap lesz az
éjszakája, a mikor a vén Romosznak meg kell halni. Jött a fejébe sok rossz gondolat, mintha
boszorkány üst habzaná ki a gőzeit, pokol katlan fölött forrva. Majd mikor a csendesség
lesz.... Majd mikor az öreg elalszik.... Majd ha zörgetnek az ablakon.... Itt van a halálos szer....
Azt kiönti egy zsebkendőre.... Arra a finom patyolatkendőre, a mit az esküvőre visz magával,
beletakarva az imádságos könyv.... Azt a kendőt azután jól odaszorítani az alvó arczára....
Még egy vánkost reá, hogy a méregszesz el ne illanjon.... Aztán megtapintani a szívét, dobog-
e még?.... Aztán tűzbe a kendővel, el ne áruljon valamit.... Tört czukrot a parázsra, vegye el a
méreg illatát.... Itt vagy-e még az ablakon?.... Megtörtént már.

A selyemczérna csak pattogott az öltés közben.

...De hátha az a másik gyáva talál lenni?... Hátha a nehéz órában elhagyja a bátorsága s nem
jön ide az ablakra, nem hozza el azt a titkon ölé szert?.... Mi lesz akkor?

Beletalált szurni a tűvel az ujjába s egy piros csepp odahullott a szép menyasszonyi ruhára.

....Hát akkor az lesz belőle, hogy megölöm őt magam.... Van éles kés... De hát aztán?... Futni,
futni.... Hová, merre?.... A világnak? - A Dunának.... Akárhová! Még is meghal. Minek vesz
el?

Egyszerre csak megzörgetik az ablakot onnan külről.

A rémekkel tanácskozó nagyot sikolt s halvány lesz, mint a fal; úgy felriad erre.

Künn az utcán egy parasztnő, batyuval a hátán, az zörgetett be olyan gorombán.

Amint ez alakot meglátja a leány, nosza eldob az öléből selyemruhát, ollót, czérnát s vison-
gatva rohan ki a szobából, az utcaajtóhoz, félrenyitja a tolózárt s arra ő is, meg a paraszt nő is
egymás nyakába ugranak, mintha arra fogadtak volna, hogy melyik rántja le a másikat a
földre, s összevissza csókolják egymást; eszük nélkül kiabálva: »moja matka! moja matka!« -
Én anyácskám, én leánykám! Kaczagnak, aztán meg sirnak: abbahagyják, meg újra kezdik.
Beszélnek is, de egymásra nem hallgatnak.

Zsuzsika beránczigálta magával az édes anyját, örömében az utcaajtót is nyitva hagyta.

Ott aztán újra kezdték a szerelmeskedést.

- De megszépültél! De megnőttél!

- Hát ti hogy vagytok oda haza?

- Nagyon jó dolgunk van. Hála a szent Istennek. Érted jöttem: hazaviszlek. Termett az idén krumpli elég. El is adtunk sok pénz árát. Hát még dió, alma! Selyemtők! Fölséges! Aszalt szilvát zacskóval hagytam meg a számodra. Van lépes méz is. Mind te rád vár. Kenyér is van hozzá tiszta rozsból. Oh jól élünk! Mint a király. Aztán te! A Marczi is megjött! Még az ősszel megjött; de nem akarta, hogy érted jöjjenek, a míg a háza födelét ki nem tatarozta. Messze járt ám! Perzsaországban. Hozott sok pénzt! Milyen derék legény lett! Vett már tehenet is, kettőt, sertést hizlalt: csak ránk vár a disznótorral. De a selyem kendőt elküldte tőlem, a mit Törökországból hozott neked. Jaj, ha meglátod a Marczit, rá sem ismersz. Bajusza van. Kipödörve hordja! - De hoztam ám egész öltöző ruhát a számodra; itt van a batyuban! Ilyen maskarában csak haza nem viszlek. Vesd le frissen! Nézd ezt a piros pruszlikot! Meg ezt az ujjas mándlit a cifra pitykével. Hát az a tarka rokolya. Jaj, micsoda bolond ruha van most rajtad, egész kaliczka vasabricsból, meg zsinéből: ez jó lenne nálunk otthon tyúkborító kasnak. Lépj ki belőle. De még azt az inget sem hozod ám el magaddal! Majd megnéznének otthon, mikor ennek ujja sincsen. Hát nem szebb ez, a mit én hoztam. Magam varrtam ki a vállát, mellét selyemmel, arany fonállal. - Ebben vagy az én leányom!

A jámbor asszony úgy átváltottatta újra a Zsuzsikát, hogy nem maradt azon Romosz uramnak még csak egy gombostűt erője sem. Még csak a kék harisnyához, a minek virágfűzér van himezve a két oldalára, olyan pillangós papucsokat is hozott neki, a miknek a csattogós sarka minden lépésnél azt mondja, hogy kliff, klaff! Hát még utoljára a leeresztett haját befonta azzal a széles szivárványszín pántlikával, lesimitva azt elől a homlokán a megnyálazott tenyerével, hogy ne álljon szerteszét, mint valami dámának!

- No Zsuzsi leányom, most ugorj hát egyet!

Ugrott is ez, de az anyja nyakába egyenest.

Tán el se végezték volna az nap estig az ölelkezést, csókolózást, meg az egymás szájából kikapkodott szavakat, ha egyszer csak be nem toppan eléjük Romosz uram.

Csak tátogott a bámulattól eleinte. Alig ismert rá a szép kaczkai parasztlányban a maga mátkájára; abban a köpczös, piros-pozsgás parasztasszonyban pedig épen nem tudott ráismerni a hajdani vézna, elkényszeredett, gyermekeladó koldusasszonyra.

Hanem annál hamarabb ráismert a Zsuzsika anyja.

Odament hozzá s egy jó csattanósat csapott a tenyerébe s csinált neki szép bókocskát. (Pukedlinak is mondják, a kik jobban szeretik németül.)

- Adjon Isten minden jókat az én kedves nagy jó uramnak. Én vagyok a Mikula Palyáné, a kinek kegyelmed most nyolczesztendeje felfogadta a leányát, egy huszast is adott érte. A jó Isten megsegített. Eljöttem jó nagy uramnak megköszönni azt a drága sok jószágát, hogy ezt az én rossz leányomat ilyen szépen fölnevelte. Megbocsásson neki azokért a sok rosszaságaiért, a mikkel kegyelmedet tudom sokszor megkeserítette; kegyelmednek pedig fizesse meg a vele tett sok jószágot a hatalmas Isten mind ezen, mind a másvilágon.

S kezét csókolta neki nagyot, nem csak oly tessék-lássék módra, hanem hogy a helye is ott maradjon.

- Bolond kend! Tót asszony! Mordult meg erre haragosan Romosz uram. Hogy vinné el kend a leányát haza, mikor én azt el akarom venni feleségül? Mindenemet neki mőringolom. Gazdag vagyok. Az egész falutokat megvehetem. Kend is ide jöhet lakni. Már ki is vagyunk hirdetve.

Holnap lesz a lakodalom. Tortákat, pecsenyéket már mind megrendeltem. A vendégek is hívó vannak. Az ördög hozta kendet most ide. Én a leányodat holnap veszem feleségül.

A tót asszony az egész beszéd alatt nagy féktelen hahotával kaczagott s nevetteben hol a saját térdeit, hol a nagy uram vállait ütögette a két tenyerével.

- Jaj nagy uram! Nem lehet a! Nincs mód abban. Hogy vehetné kend a Zsuzsát feleségül; hisz van annak már esküdt ura.

- Ura?

- Hát nem mondtam még? Hát van bizony. Hát a Marczi! A Viloja Marczi. - Mert hát nálunk az ám a szokás nagy uram, hogy mikor a suhancz legény elvándorol a sok vászonnal messze földre: Persiába, Operenciába, hát akkor mingyárt összeesketjük a mátkájával, hogy visszatartson hozzá. A leány biz olyankor még csak nyolcz, vagy tiz esztendő. Mikor aztán a legény hét nyolcz esztendő múlva visszajön, hát akkor már a felesége a legszebb hajadon korban van; akkor aztán csak össze kell nekik menni és élni a maguk örömére; a czeremónián rég átestek. Hát a Zsuzsának is megjött már az ő ura. Két urat pedig nem szabad neki tartani, mert azért megharagszik a szolgabíró. Én hát köszönöm szépen nagy jó uramnak a szíves jó szándékát; de már ez így lévén, itt a czédulája: a zálogleányról. Itt van a huszas is. Az Isten áldja meg érte. Velem nagy jót tett, mikor adta. Csókolj kezet Zsuzsa szépen.

Azzal odavetette a szép hófehér szűz Máriás huszast az asztalra, csak úgy pörgött, s a két némben, egymás nyakát átölelve, mint két kalitkából kiszabadult vad madár, repült ki az ajtón, végig sikongatva jó kedvével az utcát. Cselleng urfitól biz azt se kérdték többet, hogy fázik-e még a keze?

Romosz uram pedig odabámult, megmeredve, arra a huszasra, míg az pörögtéből nagy rezegve pihent el az asztalon. Visszajött a huszas!

S azzal az egy huszassal három ember élet s három lélek üdve volt bizony-bizony megváltva.

SZÁZ LEÁNY EGY RAKÁSON.

I. A fekete album.

Fekete? és album? Ez már magában is ellenmondás. Azonban nem tehetünk róla, azért az mégis fekete és mégis album.

Valahol a zarándmegyei havasok között volt egy helység, de már a nevére sem én nem emlékezem, sem az a jó barátom, a kitől ennek a mesének a vázlatát hallottam. Falu volt ott; de már tíz évvel később, mikor én ott jártam, olyan szép erdő nőtt fel a helyén, hogy a medve is ellakhatott benne.

Egy kerek tér volt az erdő közepén, a mit nem az ismeretes erdei fák nőttek be, hanem valami rozsdás, veres levelű bozót, fekete bogyókkal, a minek megint nem tudom a nevét: a vezetőim sem tudták. Csak annyit mondhattak, hogy ott sok csont van: koponya is és aztán igen sok kigyó; azok között derék viperák. Békén hagytam őket. A hegyek közül folyik alá egy rohanó patak; ennek a neve, ha jól emlékezem rá, »Czermura«. Figyelmeztettek rá, hogy ne igyunk belőle: nem arra való víz. A mőczok azt a hasznát veszik ennek a pataknak, hogy a fehér gyapjuból szőtt czondráikat beleáztatják, kövekkel lenyomtatva, mint szokták a nyers kendert, két hét múlva kiveszik a vízből, tinta-feketére festve.

Ez a hegyi patak bizonyosan valami savanyúval van telítve, az adja meg neki azt az erőt, hogy a mely sziklákat az útban talál, azoknak az oldalait alávéjja.

Nagyon változatos itt a sziklák csoportozata. Geolognak csupa gyönyörűség. Van homokkő, óriási özvénzkori csigakövételekkel telítve, a leggyönyörűbb chalcedont, carniolt, csíkos achatot ökölnyi példányokban rugja fel az ember, mikor a hegyoldalt mászsa; a hegygerinczen bazaltoszlopok orgona sora vonul végig s a bérczpatak medrét palakő szegélyezi.

Egy ilyen nagy óriási fekete palatábla dül ki, félig előre hajolva az alját mosó patak fölé: felülről pirosgyümölcsű, fehérvirágú folyondárok csüngnek le a párkányáról, egymásba kapaszkodó füzereket fonva, két oldalán grüspanzöld és aransárga rámát képez a kövi rózsza és a szaka-virág (sedum): ez az a fekete album. Fekete, mert palakőből van, a mi szokása szerint mindig gyászol, és album, mert tele van írva nevekkal.

Legfelül lapidaris betűkkel van bevésve a kelet ideje 1849 augusztus 16.

(Három nappal később - »az« után.)

Vannak ott mindenféle írások: szép finom karczolatok, késhegygyel a fekete kőlapba vésve; otromba, görbegurba betűkkel öklözött sorok; nyomtatásszerű betűk, magyar, német és cyrill írásjegyek. Némelyik mellett vers is van, a másik mellett csak e szó: »Isten hozzád!« Van olyan, a melyik fölé egy nyíllal keresztül ütött szív van rajzolva, egyhez meg épen oda van karczolva a név tulajdonosa a silhonetteszerű arczképe is profilban: az látszik, hogy rajzolni is tudott.

Csupa leány nevek.

A hogy meg birtam számlálni, több lehetett száznál, csak hogy a legfelül eső neveket már benőtte a hírnévtemető növények pereputya: a szenes zuzmó (lichen deustus), a földabrosz tarjag (verrucaira geographica) s a régiségek hitelesítője: az avus pörs (lepra antiquitatis). Tíz esztendejük volt hozzá, azóta megint elmúlt huszonöt: valószínű, hogy az egész albumot betakarták már.

A Czermura is megtette az alatt a magáét. Azon a napon, a melyen a nagy palatáblára száz leány felkarczolta a nevét, bizonyosan el lehetett érni annak a legfelső szélét is, ha egyik a másik vállára állt. Tíz évvel később már úgy alá volt mosva a sziklalap, hogy az alsó széle ember magasságnyra emelkedett. Ki tudja, hol jár most?

...De hát az a száz leány, hogy került oda azon az egy napon? - Ki tudja, hol jár most?

...Azt a sziklalapot, ha emlékezetem nem csal, úgy híjják, hogy »Tyiatra Kalmanuluj« (Kálmán királyköve).

Régi emlékezetes hely lehet.

II. Nászutazás Világosig.

Ernyőtlen parasztszekéren, a minek a fuvarosát állomásról állomásra hazafiui szónoklattal, bankó pazarló bőkezűséggel és főbelövődözési fenyegetéssel kellett a tovább utazásra felbízgatni; mellettem az egyetlenem, a drágám (még nem voltunk egy éves házasok), oldalamon a kard, vállamon a puská; a löcsre akasztva a tarisznya a kenyérrel és szalonnával, a mivel gazdálkodva kell bánni, mert nem tudjuk, hogy hol kapunk másikat, ha ez elfogy? előttünk az avar: rétek, miken le van taposva, de nincs lekaszállva az aszú fű; szántóföldek, a miken nincs vetés; hanem felmagzott dudvaliget; sziksóval terített, tömpölyökkel szétszakgatott, bokortalan sivatagok; nagy meszszeséget elfogó nádasok, a mikből csak úgy fúj ránk a mocsárláz miazmája, láthatártájban pusztá, közepén egy kútgémme, a mit elcsigázott ökörcsorda vesz körül; a kút fenékig ki van már merítve, aranyért sem adna egy kulacsra való zavaros, fanyar vizet: éjszakára szállás leégett faluban, melyben nem lakik senki; még is van olyan ház, a melyeknek nem égett be a padlása: se ajtó, se ablak rajta, tele van szúnyogokkal és egérrel; a míg az egyikünk aluszik, addig a másik hajtja róla a gonosz látogatókat fűzfagalylyal; máskor változatosság kedvéért éji szállást nyújt egy szalmaboglya, a míg a szekér tovább czammog a tengelykötő sárban; leszáll az ember s a nádas szélében igyekszik ledurrantani egy gojzer szalonkát, s teleszedi kalapját nefelejtssel. Az utóbbi a »kedves«-nek, az előbbi pedig majd annak a házi asszonynak, a kihez valami emberlakta helyen be fogunk szállni, hogy ne jöjjünk üres kézzel. Aztán hajnalban, még a holdvilágnál, ismét tovább. Délig afrikai hőség, délután jön a számum, az egész világ porrá látszik válni, míg megjön a vízöntő zápor jéggel vegyest, s egyetlen köpönyegünkön keresztül bőrig áztat. Egymás szívétől meg csak felmelegsünk.

Tegnap homoktenger állt előttünk, ma meg egy sík vizár; annak is neki kell vágni; valahol csak lesz partja. Majd valami folyóhoz érünk, a híd le van égve, a tegnapi záportól megáradt a folyam, ott várni kell, míg alább adja; a velünk együtt ottrekedő szekértábor káromkodik helyettünk is. Ezen is túl esünk. Következnek hegyes-erdős utak, falvakkal, a miknek a házai úgy el vannak szórva, hogy az egyik faluvég a másiktól napijáró utat tesz. A ronda, füstös házak kerítése mögül fenyegető arczok tekintenek ki ránk, néhol fejszét is mutogatnak magyarázatképen, a nem értett köszöntéshez.

És még mindig megyünk.

Hová?

Hát ugyan hová mennénk? Magyarországot keresni. Görgeyt keresni. Csak egy helyen van még Magyarország, ott, a hol Görgey tábora jár: ő hordja magával.

Aztán mit akarunk ottan? Férfiak, asszonyok?

Hát ugyan mit akarnánk?

Oda akarunk állni azoknak a sorába, a kik elmondhatják: »az én két talpam alatt még van Magyarország, a szuronyom végén ott van a határa!« aztán lefeküdni is jó hely lesz az ottan. El akarjuk végezni a dolgunkat úgy, a hogy végezték a púnok Carthagóban, a makkabéusok a Thábor hegyén, a lengyelek Osztrólenkánál, a görögök Missolunghiban: verekedünk, a míg a fegyverben tart; ütünk a puskával, ha elfogy a lőpor; harczolunk a késdöfésekig; hát az asszonyok mire valók? Levegőbe röpíteni a tűzaknákkal a vitatott sánczokat, ha minden veszve van.

Igaz hitemre mondom, hogy ez volt a nászutazásunknak a kitűzött czélja.

S ilyen nászutazást tett rajtunk kívül még ezer meg ezer férfi és nő.

Igy került össze az a száz leány is egy rakáson a Tyiatra Kalmanuluj alatt.

Miféle leányok lehettek azok?

Hát bizony - voltak ottan mindenfélék.

A honvédtiszteket kísérték.

Gyermekekésszel, rajongásból, a szülői házat elhagyott hajadonok, azután a diadal fényes napjaiban eljegyzett mátkái koszorus hősöknek; árvaleányok, a kiknek egész családjából csak a fegyverhordó bátya maradt meg, annál voltak »otthon«; hős amazonok, a kik nem szeretőt, hanem ellenséget kerestek; hűséges cselédleányok, megszokott ápolói egy-egy hadastyánnak; költői kedélyű hóbertos szüzek, kiket Petőfi versei megittasítottak; vidéki színésznők, a kiknek a társulata igazgatóstól együtt katonává lett s aztán ők is vele mentek ezredleányának; selyemben, hintóban utazott dámák, kik valami élelmezési biztosra nézve voltak nélkülözhetlenek - és azután a »senki leányai«, az osztályozás mindenféle fokán végig; egész addig a segéd-markotányosnéig, a kinek a czíme a hadsereg nyelvén »flinta«, - volt ezek közt sokféle rangfokozat.

Hanem aztán jött egy nap, a melyik a rangkülönbségeket mind kiegyenlítette.

A mikor a szekér tábor minden oldalról összekerült Görgey táborával.

Görgeynek a hadseregével nem járt semmi asszonyféle. A tiszteknek odakinn kellett a zászlóaljaiknál lenni éjjel-nappal a mezőn. Az nem hordott magával fölösleges bagázsát; itt azután vége volt a regény világának; Görgey mindenféle nőnemen levő embert félreparancsolt a táborából. Magam is ott hagytam az én drágámat valamelyik félreeső alföldi városban.

Én Szalontán találkoztam a fővezérrel. Ott marasztott magánál vacsorára. Volt benne valami hasonlatos az »utolsó vacsorához«. Akkor is tizenhárman ültünk az asztalnál. Ejh, valaki meg talál halni közülünk. - Nem ez volt most az aggodalom. »Tizenhárman az asztalnál: ejh valaki még élve talál maradni közülünk.«

Soha se hiszi azt el nekem senki, ha azt mondom, hogy az Ur minden angyalai között arcra és alakra legszebb, leggyönyörűbb a halál angyala: úgy, ahogy én azt láttam magam előtt; meg a többiek mind, a kik vele álmodtak: másról nem is beszéltek, csak róla. Hisz rá kell találunk: más gondolat nincs! Két óriás fogott össze, hogy bennünket agyonnyomjon; ha minden magyarnak tíz élete volna, annak is el kellene fogyni. Hanem az egyik óriást rászedtük; három napi járó földre elhagytuk magunk mögött, összekuszáltuk az egész haditerve hálózatát; a míg a gubanczot kibontja, az alatt mi időt, utat nyerünk. Velünk van még harmincz-ezer harczos (igazi harczos), azok között a két veres sipkás zászlóalj, a 3-ik, meg a 9-ik; száznegyvennégy ágyu; a legvitézebb huszárok. Amott túl a Maroson áll még egy másik hadsereg, Dembinszky alatt, negyvenötezer ember: ha ez a kettő egyesül, neki esünk a két óriás közül az egyiknek s úgy összekapaszkodunk vele, hogy mire a másik óriás odaér, lesz mind a kettőnkön mit eltemetni neki!

A fővezér azt mondta:

»Még egyszer verekedni fogunk: még egyszer és utoljára. Nem látta még a világ a honvédet harcolni, csak most fogja látni!«

Ittunk-e bort annál az asztalnál? azt már nem tudom, de hogy tökéletes ittasan keltünk fel, arra emlékszem.

Ittasan ezektől a szavaktól.

Nem is beszélt senki másról, csak arról, hogy milyen dicsőséges lesz a végünk! Csodákkal fogjuk megtölteni a történet lapjait! Bámulva és elszörnyedve fogja olvasni az utókor, milyen volt az a jelenet, mikor az a csepp oroszánvér, a mit Isten minden férfiszívbe odacseppentett, megmérgezi az egész lomha folyadékot, hogy az fölforrtában óhajtja a sebeket, a miken keresztül kiszökik! S mikor ez egy egész nemzetre ragad el egyszerre!

Ágyúk bömbölése, granátok pukkanása mellett, kardok csattogása között, paripák robajától reszkető földön, vonagló holttestek tömegébe szorulva, védeni a fennlobogó zászlót, míg marokba szakad a kard; elsötétül a szem, kifolyik a vér, s megnyílik a más világ. Nem, még ott sem hagyni abba! Még a felhők között is újra kezdeni a harcot; ledobálni még a mennyország kapujából is, a kivel ide lenn megküzdöttünk, s aztán beordítani a paradicsom kapuján, hogy az angyalok és szentek ijedten ugráljanak fel a térdeplő zsámolyaikról: »Feltámadást uram! Feltámadást! Nem nekünk, hanem a hazánknak!«

Milyen szép mámor volt az! A menyegzői éj hajnalhasadtát nem képzelheti az ember szebbnek.

Ez tartott három napig.

Az alatt Szalontáról elértünk Aradra.

Ott aztán megtudtuk, hogy az a másik nemzeti hadsereg, a melyiknek a miénkkel egyesülni kellett volna, nem várt ráuk: magában ütközött meg az egyik óriással, a hátát egy ellenséges várnak vetve; ott semmivé lett téve.

....Nincs már halál. - Elment aludni. - Élni m u s z á j ! - Hogyan élni? Az a porszemek gondja, a miket a szél szerteszét kavar.

Két ezer szekér találkozott össze ezen a ponton.

Két ezer szekér, a minek nem volt hová utazni többé.

És akkor ez a szekér volt a haza, az otthon, a család, az ingó vagyon, és a menedék. Drága is volt: egy pár lóért szekeresül ezer forintot adtak. Igaz, hogy magyar bankóban.

Valaki megpendítette, hogy most így, a hogy »együtt« vagyunk, mingyárt szépen vissza is mehetnénk őseink régi hazájába, Erdélybe, az ojtózi szoroson keresztül, Etelkuzuba, Lebediásba, Kióvba és így tovább. Nagy visszhangra talált.

Kisérték bennünket óriási nagy ökörcsordák. Katonanyelven »kétszarvu bataillonok«. A népvándorlás képét ez még teljesebbé tette.

A fővezér hadiszállásán fényes egyenruhájú orosz tisztek jelentek meg, parlementaire zászló mellett; a kiknek itt jártáról mesés mondák támadtak egyszerre a táborban. A főrendű muszkákkal apróbb kvalitású segédtisztek is jöttek; ezeknek kívül volt a helyük. A míg a tábornokok egymással zárt ajtók mögött tanakodtak, az alatt a főhadnagyok kedélyesen társalogtak velünk, apróbb kuruczokkal. Mindenik tudott jól németül! Eljöttek velünk a csárdába, pajtáspoharat ittak, ott volt a genialis hegedűsünk, Reményi Ede: annak a nótáira nagyon lelkesültek; utoljára velünk együtt siratták a bús magyar nótát.

Volt közöttük egy fiatal herceg (eszes fiu), mi közöttünk meg egy hadi pacsirta (bohó fiu!), de mind a ketten geniális ficzkók.

(Hadi pacsirtának hitták a honvédek azokat a tollfogható, de kardhordó embereket, a kiket a magyar kormány azért küldött minden hadtesthez, hogy a hadjárat nevezetes eseményeit feljegyezzék; meg is tették, versbe is szedték: hasznos férfiak voltak.)

A mi hadi pacsirtánk hamar lelkesedett: a vig poharazás között rászaladt a nyelve, hogy »de bolondok volnátok ti muszkák, ha velünk barátságot nem kötnétek. Mi ha összefognánk, együtt meghódítanók az egész világot!« A muszkának sem kellett több. Otthon volt már! Még ő kezdte feljebb. Egekig magasztalta a magyart. Mit neki a többi dibdáb nemzet! Csak a magyar hős: a magyarnak van esze is, szive is. Az oroszoknak nagy okai vannak a mi szeretetünkért versenyezni. Mi állunk egyedül útjában Konstantinápoly felé: ha minket megnyerhet, övé a fél világrész. S az új világrészben, a mely akkor nem Oroszország többé, hanem »Dél-Európa«, a magyar lesz bizonyosan az irányadó nemzet. Az államalkotó faj. A kormányozni tudó, a vezérléshez szokott elem. A mi főuraink fogják kiszorítani a szentpétervári udvarból a mostaniakat: a németeket. Onnan is ki fogjuk verni a németeket orosz repülőszó szerint »a mi leggyűlöltebb barátainkat«.

Ki ne hallgatta volna e szavakat? (a kötéllel a nyakán.)

Következtek a szavakra a tettek: az ölelkezés, összecsókolózás, a tánczra kerekedés. Még annál is nagyobbak.

A muszka hadnagy szeretett volna emlékül magával vinni olyan igazi magyar bankókat. (A hol a tábora letelepedett, ott már az ilyent mutogatni halál volt.) Kináltuk neki ajándékba: hiszen kétséges értéke volt már. De nem fogadta el. Aranyval, ezüsttel váltotta be. Imperiált, rubelt dobált a magyar bankóért. Pedig csak egy hadnagyocskát volt.

Végül, mikor már jól berugott, osztrák tíz forintos bankókat csavart össze fidibusznak, azokkal gyújtott szivarra.

Másnap már ugyan felszállt az ágiója a magyar bankónak; de annyival lejjebb szállt az ágiója a magyar kardvasnak.

Meg volt mérgezve minden ember a muszka tiszt szavától: hiába volna tagadni.

Amint a magyar fővezérrel összejöttem (még akkor is nyitott volt a sebe, a mit a fejére kapott az ujszönyi ütközetben, beduin módra volt átkötve egy kék-fehér selyemkendővel. O...y doktor barátom ott előttem távolíttatta el belőle a csontszilánkokat) megkérdeztem tőle, hogy miért jártak itt a muszkák.

- Fegyverszünetet ajánlottak.

- Békealkudozás végett?

- Van eszükben! Csupán azért, hogy időt nyerjenek bennünket körülfogni. Nem álltunk rá.

- Az a hír, hogy az orosz fővezér önnek egy pár drága pisztolyt küldött ajándékba.

- Az náluk szokás. Én viszonztam neki az ajándékot a magam pisztolyaival. (Azzal elővette, megmutatta a szép kaukazi művű ezüstveretes orosz pisztolyokat.) Hanem azért, ha összekerülünk, bizony a saját pisztolyával lőjük agyon egymást.

Hát nem lőttünk agyon senkit.

Az új-aradi ütközetben már nem akartunk verekedni. Elfeleltünk mindent, a mit tizenhat csatában tanultunk.

Láttam ott valamit, a mi most is kiugraszt az ágyamból, ha vele álmodom. - A tollam kartácsokat fecskend engedetlenségében: nem akarja leírni! Láttam a huszárokat futni! A mi centaurusainkat: a világverő hősöket futni számra kisebb ellenség előtt. Nem fogott már a kardunk. Nem találtuk már a szívünket sehol.

Kövezz meg bennünket, új nemzedék: jól teszed! de mindannyiunkat!

...Hol is hagytam csak el?

Ugy »két ezer szekér«.

Kétezer szekér állt összetorlódva Arad körül.

Ez volt az utolsó sziget a tengerben.

Az utolsó éjszakán hirtelen, mint az árvíz, öntötte ki az ágyaiból az embereket az a hír, hogy a magyar fővezér az egész seregét fel akarja oszlatni apró csapatokra s azzal guerilla harcot fog folytatni az erdélyi és bánási hegyek között; s hogy időt nyerjen a kibontakozásra, abbul a kétezer menekült járműből szekérvárat tömörít az orosz hadsereg útjában, s az alatt, a míg a muszkák azt megostromolják s utjokból félretakarítják: ideje lesz a havasok útszakadékait elérni.

Hej, de olcsó lett egyszerre a szekér! A melyet tegnap ezeren vettek, ma kétszázért kínálták. Vágtatott, ki merre látott. A széles utcán alig birtak a szekerek kimenekülni; délig tartott hajnaltól az utazás a piacról a város végéhez.

Nagy esők jártak az előző napokon. Az út fenéig volt ázva. Egy roppant nagy faltörő vas ágyú, a mit a temesvári ostromparkról menekítettek idáig, ott pihent a kátyúban rézsutfekve az uton, nyolczadbivalyad magával. Az elzárta az országútat.

No hát keresztül az árkon, neki a mezőnek, a merre világ van!

De hát van még »világ«?

Hát bizony a szép álomnak most már vége.

A szép álomnak arról a szép halálról.

Nem osztogatják már azt! »Muszáj« élni.

Egy csoport férfi azt mondta: »ejh, minek fussunk szét: maradjunk együtt, mint hajdan a szenátorok a római fórumon!« Ezek legalább biztosították a maguk számára a jó halált. Én is köztük voltam. Igazuk volt; de nekem is.

Hisz mi az ördögnek is álljak odább? Ha nincs haza, ha nincs magyar nemzet, ha nincs magyar költészet, irodalom többé! Minek a Tyrtaeusok fajtája? Tele sirni olcsó könyekkel az angyalok csizmaszárát, a kik nem akartak segíteni rajtunk? Ha a kard kiesett kezemből, pokolba a lanttal! Kinek éljek?

»Nekem!« csendült meg egy angyalhang. A bizony. Az égben lakó angyalok ugyan hátat fordítottak; hanem a földön lakó felkeresett, rám talált: a világosi »romok« alól magával ragadt, a hogy a walkürok elragadják a csatamezőn feledettet; s azután elnyelt bennünket a vaderdők mélysége, puszták délibábja.

A világosi nap után öt hónapig nem hallottam egyebet, mint a rigók füttyölését, kondák kolompolását a Bükk erdejében. Áldott legyen a kéz, mely ez öt hónapot kitörülte az életemből!

Ott gondoltam ki az ilyen meséket, - a melyekről csak évtizedek múlva tudtam meg, hogy igaz történetek.

Abban a hosszú hegy-csoportban, melyet egy névvel Király-hágó alatt szoktunk érteni, látni a régi térképeken egy magyar falu nevet, a sok oláh között. A név magyar volt; hanem a lakosai már nem voltak azok. Valamikor azok lehettek. Az egyes lakosok magyar családi neveket viseltek még; de már a keresztnéveik Ilia, Juon, Vaszilie. Még nagyobbbrészt nemes emberek is voltak a mellett. Tagjai a tekintetes Karok és Rendeknek, a kiket restaurációk alkalmával szekérrel szoktak felvinni a vármegyeház udvarára. Sőt az anyakönyveik bizonyossága nyomán még kálvinisták is voltak valaha. Aztán eloláhosodtak, elvesztek a tengerben. Nem kaptak hitükbeli papot, nemzetükbeli tanítót, pap pedig kell a halandó embernek, a holt embernek meg épen, hát fogtak, a milyent kaptak, pópát és dászkált: uttal aztán lettek oláhokká; hanem azért három dolgot még sem hagytak el a régi megszokásból: az egyik az, hogy a házaikat kívülről bemeszelték; a második, hogy hosszúszerű csizmát hordtak; a harmadik, hogy a magyarokhoz jó szívvvel viseltettek. Az elmúlt tél keserves lázongásai alatt sok üldözött magyar család talált náluk menedéket s azután elterjeszté a jó hírüket.

Megint újra kezdődött a menekülők vándorjárása.

A legelső csapat volt az Erdély felől futó. A segesvári veszített csata után jöttek a leányok, a kik nem találtak a vőlegényeikre többé; ki Magyarországra. Hozták a rémhírt: »jönnek a muszkák!« Még meg sem pihentek jól, a mikor szemközt jön rájuk egy másik szekérvonat, telve leányokkal, a kiket a temesvári ütközet tett árvákká. Hozták a rémhírt: »jönnek a ráczok!« S a mig azon tanakodtak, hogy együtt induljanak-e a harmadik útnak? ott lepi őket a harmadik leánynép vándorlás, mely Arad felől ömlik alá; ajkán e rémhír: »jön a német!«

Már most együtt voltak mind a százan.

Csupa leány. Egyetlen egy fegyveres kísérő nem volt velük. Szégyen is lett volna.

A legelső éjjel valamennyi szekeres megszökött tőlük. Ott maradtak, mint a tűzokcsapat az ólmos esőben. Most már nem is menekülhettek, csak gyalog, ha lett volna hová?

Százan voltak, kétszázféle tanácsot adtak maguknak: egy sem vált he.

A zürzavar, tépelődés közepett jön a hire, hogy roppant porfellegek közelítenek onnan Magyarország felől.

Vajh! melyik jön?

A jó barát-e, vagy az ellenség?

Valjon mit hoz?

Szabadulást-e, vagy elpusztulást?

Milyen csufondáros keresztcoma a sors! Hogy megtréfálja a keresztlányait! Se az egyik, se a másik nem volt: hanem egy pár ökörcsorda, a mit a magyar hadtestek egyike után tereltek. Az nem volt ütközetben; mikor szétbomlott a hadi rend, az élelmező biztos eltereltette az utból a hegyek felé. A kétszarvu bataillon nem rakja le a fegyvert.

A hajcsárok csúf, rücskös, szurtos ficzkók voltak; - de mégis csak férfiak voltak! A vezetőjük tultett valamennyijén; ez volt a megtestesült Kalibán.

De azért férfi volt: még pedig hős! Lóháton jött, fegyvert viselt, a kalapjához piros toll volt tűzve.

Ünnepelt vitéze lett a társaságnak. Körülfogták, majd megették: »édes bácsinak« szólongatták.

S hogy tűrte a hízeltetést a hamis! Meg is fizetett érte emberül. Olyan nagy szavakkal, hogy azokat még a mennybéli bankigazgató sem bírta volna kész pénzzel beváltani.

»Ne féljete leánykáim, biztatá a fehér népet. Most vagyunk már csak igazán jól! A magyar hadsereg egyesült a muszka sereggel. Most együtt fordulnak a németek ellen. Konstantint kikiáltották magyar királynak. A cserkeszek meg a lengyel ezredek mind átálltak hozzánk. Klapka Bécset ostromolja. A török szultán átküldte a Dunán Omer basát nyolczvanezer törökkel, Ledru Dollin kikötött Triesztnél százötvenezer francziával, Stratimirovics az egész rác sereggel Perczel Mórhoz állt! Olyan ágyúzás folyik odalenn a Maros mellett, hogy idáig hallik!

S a leányok a füleikkel a földre fekvé, hallgatóztak. És csakugyan hallották azt a nagy ágyúzást, a mit csodaképen egész Tiszán túl hallani vélt minden ember: én magam is megesküdtem volna rá, hogy hallom. Az egy országos nagy hallucináció volt.

Az a rücskös pofa mennyi csókot kapott ezekért a dicsőséges jó hírekért. Hogy itatták kulacsaik utolsó maradvány borával.

Reggelre aztán ez is odább állt búcsúvétel nélkül, valamennyi hajcsárjával. A marhákat átverte Havas-Alföldre.

A száz leány ott maradt százképen megcsalva. Tizezer égrekiáltó panasz egy tömegben.

Azt a falut, a hová a száz leány menekült, valamikor magyar nép lakta. Kálvinisták voltak és nemes emberek. Egy kis szigetet képeztek a tengerben, ami aztán lassankint elnyelte őket: eloláhosodtak. Először nem kaptak hitükbeli papot, akkor kitértek a keleti hitre; azután eldisputálták a vármegyén a nemességüket, utoljára elfelejtettek magyarul. Csak a hosszú-szárú csizma viselete emlékeztetett még rá, hogy valaha magyarok voltak; a bocskort nem vették fel. Aztán még maradt valami más is: valami elveszthetetlen együttfájása a szívnek az anya nemes szívével, a mi elkiséri a magyart még az oczeánon túl is, s eltart még akkor is, a mikor az utolsó három szót is elfelejtette már az anyanyelvből: »Isten, - haza, - kenyér«.

Ezek a falusi emberek mondták a leányoknak, mikor azoknak kétségbeesését látták, hogy bizony rossz helyre kerültek. Jobb lett volna nekik ott maradni a hadak útjában. Osztrák, orosz katona nem bántja a védtelen leánynépet, legfeljebb pajkoskodik vele, hanem ha egyszer a móczok előjönnek, azoknak a keze között kétszer hal meg az asszonyféle! Azok pedig bizonyosan ide fognak jönni, mert rég fenik a fogukat erre a falura, a minek a népe nem csatlakozott hozzájuk.

Erre aztán a leányok országgyűlést tartottak. Igazán országgyűlés volt. - Képviselve benne minden vidék, minden osztály és felekezet. Nagyobb gonddal nem lehetne egy felsőházat összeállítani.

Mi történjék a leánynemzettel?

Az indítványok nagyon szétágaztak.

Olga, a szép árvalány haju lipótomegyei kisasszony azt indítványozta, hogy követséget kell küldeni az orosz hadvezérhez, hogy vegye oltalma alá a hadsereg nem harczoló részét, s fogadja el részükről is a kapitulációt. Ez az indítvány megbukott.

Fanny, a feketeszemű bájvirág, regényesebb megoldást talált ki. Nem messze van már Törökország. A férfiak egy része is oda menekült. Törökországban a szép hölgyeket nagyon megbecsülik. A kiből szultána nem lesz, mint bayadere, utczai tánczczal, énekléssel szép életkort csinálhat még.

Ez a kalandos terv is el lett vetve.

Katicza, az alföldi vad rózsza azzal a tervvel lépett fel, hogy mindannyian öltözzenek fel oláh fátáknak, s álljanak be a falu házaihoz szolgálóknak: így majd nem ismernek rájuk az idegeknek. Ez legtöbb kilátással birt az elfogadtatásra, de meghiusult a helybeliek ellenállásán. Ha ez kitudódik, a mőczok felperzselik az egész falut s leölik a lakosságot.

Erre aztán öten-hatan kezdtek el beszélni, s a zsvajnak az volt az értelme, hogy meneküljön hát, ki merre lát: száz leány száz felé, a míg az egyiket kergetik, a másik csak megszabadul.

Végre megszólalt a korelnök, a leányok legidősebbike, a ki maga választotta ezt a méltóságot. Veronkának hitták.

Hogy szokatlan nagy volt a bátorsága, azt már azzal bebizonyította, hogy kimondá: hány esztendő? Ritka leánynak van bátorsága azt megmondani (ha a harminczon tulmegy). Az övé pedig tulment már három esztendővel.

- Harminczhárom esztendő vagyok. Sok szép időt megértem. Ki voltam? Mi voltam? Senki se kérdezze, ahogy én sem kérdezem senkitől az ő dolgát. Most egyformák vagyunk mind. Láttam én már férfiszerelmet is, férfiharagot is, hétköznapi és ünnepi alakjában. Egyiktől sem kell megijedni. A ki nem ijed még tőle, azt nem bántja. Azt is megtettem egyszer, hogy bementem az állatszeliidítővel az oroszlánok kaliczkájába. A ki nem fél, azt a fenevad sem tépi össze. A kutya is annak szalad utána, a kit futni lát. Maradjunk szépen együtt. Ha jönnek a mőczok, behuzódunk ide a beszerikába. A mi pálinkás hordó csak van a falu korcsmájában, azt megvásároljuk, mind idehozzuk a templom udvarára, a kerítésen belül sorba felállítjuk. Ha ide betörnek, fogadom, hogy mind a pálinkás hordóknak fognak nekiesni, s egynek sem fog eszébe jutni, hogy a templomban is kereskedjék. S ha teleiszszák magukat, békén odább mennek.

Ez az indítvány aztán tetszett. Egyhangulag el lett fogadva.

A faluból is voltak ottan többen a leánygyűlésen, kíváncsi asszonyok, férfiak. Az utóbbiak közül feltűnt egy magas, sugár legény; arczán olyan ősmagyar jelleg, mintha Debreczenből való volna. Oláh legény volt ez is: régi nemes gazda fia. A pópa Gligornak keresztelte.

De nemcsak a deli alakja által tette magát feltűnővé Gligor, hanem azzal a buzgóságával is, hogy a Katicza indítványának pártolást igyekezett a maga népe közt szerezni: az bizony jó lesz! cselédül fogadni a házhoz ezeket a szép magyar leányokat. Ő maga ki is szemelt egyet közülök, a ki legszelelű állt a fal mellé húzódva, egy szép szőke haju leánykát, nem lehetett még tizenhat évesnél több.

Mikor az indítvány el lett fogadva, Veronka oda inté magához Gligort.

- Te neked, úgy láttam, hogy tetszett az az ajánlat, hogy minden ház fogadjon fel egy leányt cselédnek.

- Igen bizony. De az öregek nem egyeztek bele. A mőczok megtudnák és rajtunk állnak boszút.

- De egy leányt csak be lehetne fogadni egy háztájnak? Az nem tűnne fel. Látod azt a szép szőke leánykát ott a falnak támaszkodva?

- Hogy ne látnám? mikor mindig azt nézem.

- Fogd kézen azt a leányt, s vidd haza az apád házához. Nem való közénk ez az árva teremtés. A bátyja tábori pap a magyar hadseregnél. A bátyján kívül más férfinak még a szemébe sem nézett soha. Az egész hadakozás alatt mindig együtt jártak: a pap a sebesülteket vigasztalta, a huga meg ápolta. Ártatlan gyermek még. Magunkat, többieket nem sajnálom, hanem azért az egyért a szívem fáj.

Gligor azt mondta, hogy bizony gondját fogja viselni, ha rábizzák.

- Hát majd este, ha sötét lesz, odavezetem hozzátok. Ne szólj felőle senkinek.

Akkor aztán azt indítványozá Veronka a társnőinek, hogy örökítsék meg az ittjárásuk emlékét. Van itt a patak mentében egy óriási palatábla: arra valamennyien karczolják fel a neveiket. Ki tudja, hátha még egyszer itt összekerülnek megint.

Igy támadt az a fekete album.

Akadtt egy áruló a faluban, a ki felkereste a hegyek között táborozó mőczokat, és tudatta velük, hogy itt száz uri kisasszony van egy csoportban. Együttal azt is elmondta, hogy a pálinkát mind megvették a korcsmárostól hordószámra s odavitették a beszerika udvarára. Nem kell belőle inni, mert meg van mérgezve. A bányák közelében könnyen szerzik a mirenyt; minden háznál tartanak azt a patkányok ellen.

Éjfél után járt az idő: mindenkit elnyomott az álom a falu házaiban, csak a leányok voltak, ébren, abban a faházban, a mi Isten tiszteletére szolgál. Ők hallhatták a nehéz lábdobajt, mely megölők közeledtét hirdet. Azok nagy csendben körülfogták a beszerikát, nem is vesződve a bezárt kerítés ajtajának kifeszítésével: könnyű volt azon átugrani.

Veronka ott ült a toronyban, és onnan nézte mi történik ideálant? A borszeszes bordók oda voltak állítva a beszerika ajtója elé. Ha megiszszák, jól jár vele mind a két fél; ha kiöntik a földre, azzal is jól jár mind a kettő.

A fejszeütések a hordók fenekére megadták a választ. A széttört hordókból szétömlött a földre a borszesz, bokáig lehetett benne járni.

- Jertek csak elő, szép méregkeverők! - hangzott a támadók kiáltása, s döngött köröskörül a beszerika gerenda fala a baltafokoktól.

Nem lehetett irgalmat remélni.

- Hát így is jól van! - mondá Veronka, s azzal leoldozta a nyakából azt a szép himzett kendőt. Egy üvegce volt a zsebében, finom illatszerrel; talán »cservirág-vizzel«, azt mind felitatta vele. Akkor aztán egy szál gyufával meggyújtá a kendőt s ledobta az embertömeg közé onnan a torony ablakból.

Egy percz alatt lángban állt a beszerika udvara. A földre kiöntött borszesz fellobbant a támadók lába alatt s körülfolyta a beszerikát, elterjedve a deszkakerítésig.

Azokról, a kik az óriási máglyában bennszorultak, nem tudni többé semmit. Azok a vörhenyeges folyondárok, az a tüskés cziber, a mi azt a gömbölyű tért felburjánozta, tudna valamit beszélni.

A mi vétkük volt a szegény leányoknak, ez a lángörvény bizony letisztítá.

A mőczok boszuja aztán az ártatlan falu ellen fordult. Annak a helyén most szép szál erdő tart árnyékot.

A kik elmenekültek a lakosok közül, eltagadták, hogy valaha odavalók voltak. Még a neve is feledségbe ment az elpusztult helységnek.

A ki elfutott, még azután is üldözték, s ha a ruházataról ráismertek, kegyetlenül kinozták halálra.

Gligor, a menekülés előtt átöltözteté oláh fátának a pártul fogott leányt; maga is bocskort kötött s kecskebőr bekecst öltött.

Elöl-hátul ellenség volt; ki nem lehetett kerülni, hogy meg ne állítsák.

Eltagadta a születése helyét, azt mondta Hátszegre való.

- Hát ez a leány?

- Ez a mátkám.

- Ha mátkád, esküdjél meg vele. Itt a pópa, azonnal összeád.

Gligor szemébe nézett a leánynak:

- Mit akarsz inkább? Velem együtt élni, vagy velem együtt meghalni? Szabad a választás.

A leány oda nyujtá neki a jobbját.

- No, hát, mondd az esküt! - Kiabálták rá, feje fölött villogtatva a felemelt véres kaszákat.

- Nem mondhatja, mert néma; mondá Gligor.

A leány nem tudott az ő nyelvükön.

Azért csak összeadták őket, férj és feleség lett belőlük.

De nem bocsátották őket szabadon; ott kellett nekik az ő hegyeik közt letelepedni, s éjjel-nappal őrök álltak fölöttük, hogy el ne szökhessenek.

Nem is akartak. Megszerették egymást.

A száz leány közül ez volt az egyetlen, a ki életben maradt.

De ez sem beszélt soha semmit arról a réméjszakáról, mely társnőit elhamvasztá. Megmaradt következetesen némának. És megmaradt parasztasszonynak.

Testvére, a tábori pap, a szabadságharc után, a papi pályán fényes polczot vívott ki magának, egyházi méltóságra emelkedett; nagy vagyont gyűjtött, s azt halálával mind jótékony, emberbaráti czélokra hagyta. És huga, az oláh parasztnő, soha sem tudatta vele, hogy életben maradt. Csak a mikor a derék főpapot temették, akkor láttak a fényes székvárosban a temetési pompa közepett egy öreg anyókat a hatlovas gyászhintó után, egy oláh paraszt karjára támaszkodva, bandukolni: ez volt a nagyhirű főpapnak a testvére. - De még akkor is néma volt. Magyarul nem volt szabad beszélnie; tehát megtanult némának lenni. Az utolsó a száz leány közül.

ROMÁNÓ CSIBAKÉRÓ SZIKLARIBEN.

I.

A fent leírt czim annyit tesz, hogy: »a cigány nyelv rendszabályai«.

Mert a cigánynak a neve nem »cigány«, hanem »roma«.

Tehát a cigányról van szó, a kiről senki sem akarja tudni, hogy ő »roma«; mindenki azt akarja róla tudni, hogy ő »cigány«.

Az a rejtélyes faj, a ki mindenütt ott terem meg, a hol nem vetették; mint a parlagföld vadvirága, sehol sincs hazája s mindenütt otthon van: Orosz- és Törökországban, Angliában és Spanyolországban, németek, francziák, olaszok hazájában, mindenütt az övé a faluvég, az utmellék, az avar, a sötét erdő s mindenütt megmarad cigánynak.

Az egész világ ismeri s még sem ismeri senki.

Nem köti magát a földhöz, »nem szereti cigány a szántást«, hanem a mi munka másnak nem kell, azt ő rá hagyják, a mit tűz mellett, a mit vízben, sárban kell elvégezni, a mi az idegeket kipróbálja, az az ő mestersége.

Nem tanul semmit, s mégis ő mond jövődöt az okos embereknek, ő gyógyítja meg a nyavalyásokat, kiveti kártyával a szerencsét a szerelmes sziveknek s kipörgeti rostán a veszett tárgy eltolvajlóját.

A törvényről annyit tud, hogy az az ő üldözésére van kitalálva s azzal összetalálkozni veszedelem; azért annak útjából kitérni ezer furfangja van.

A kihez ragaszkodik, azért guzsba hagyja magát csavarni, de a kit meg akar csalni, azt leveszi lábáról, ha négy van is neki.

Az arcza mindig gyászol; hanem a kedve piros: a nyomoruságból is tréfát csinál s a mije nincs, annak nem érzi hiányát.

A legszegényebb és a leggazdagabb embere a földnek: a türelmében akkora kincset bir, mint más a pénzes ládjában, a gulyájában, a dominiumában. Gunyt űz a hidegből, a viharból, a koplalásból, a nyomoruságból: »jaj de hideg van odakinn!« mondja, kidugva az ujját a ponyvasátor hasadékán; »jó ez a köpönyeg, de az idő nem hozzá való«, »jeget ettünk, vizet ittunk«... stb. s ha azt kérdik tőle: »minek neked ez a sok gyerek? cigány!« azt mondja rá: »hát kire maradna ez a nagy világ?«

Alázatos és mégis büszke: csak azért marad leghátul, hogy össze ne keveredjék. Titkolózó, zárkózott, összetartó. Mindig verekedik egymás közt; de soha se megy bíróhoz panaszra; a maga vajdájának engedelmeskedik vakon s attól nem appellál.

És aztán vannak bámulatot keltő tehetségei, a mikben a lángész hatalma nyilvánul. A hangjegyet nem ismeri és a zenéhez mégis ért; jobban, mint a ki tanulta. Keze alatt a száraz fa sirni tanul, a bélhur beszél, s a hang érzelmmé magasztosul. Maga után csalja lelkünket, azon vesszük észre, hogy nem a hegedűjén, hanem a szivünkön játszik, magyarázza legtitkosabb gondolatainkat, megszólalásra bírja bánatunkat, felidézi mohfedte emlékeinket, tüzet éleszt ereinkben, indulatokat ébreszt, szemeinket megnedvesíti, ellágyít, kibékít, majd meg elröpít az andalgások ábrándvilágába - s aztán neki zúdit a harci kedvnek, hogy felejtjük a mankót a hónunk alatt, a köszvényt a lábunkban, a hivatalt a vállunkon, a csillagot a gallérunkon, s neki akarunk rohanni a félvilágnak dicsőségünkben, elkeseredésünkben, kerget a nyiretytyüjével, a

tárogatójával - a cigány. - Pedig hát »mit neki Hekuba?« »haza?« - »hir?« - »szabadság?« - »dicsőség?«

Csak a magyarországi cigányról beszélek. A többit nem ismerem.

II.

A magyarországi cigány az egész világon szétszórt cigánynépnek a törzse, az arisztokracziája. Nemcsak nagyobb szellemi tehetségeinek számbavevése indít ez állításra, ámbár ez is erős bizonyíték. A magyarországi cigányok közül katonai, papi és polgári pályákon is találkozunk kitünőségekkel. Volt egy c i g á n y t á b o r n o k u n k , nem rég szenteltek fel a váci dioecesisben egy cigány plébánost, s Rácz Palinak, a közkedvességű zeneprimásnak huszonhárom élő fia közül ügyvéd, mérnök, hivatalnok, orvos, tanár cseperedett már fel s tán csak egy pár maradt meg »cigánynak«. Olvasottság, tudománykedvelés meghonosult náluk; sokan közülök házakat, földeket szereztek; többen a szavaló, éneklő művészet terén fényes neveket vívtak ki maguknak, a mellett példás családi életet élnek. (Azt kell látni, hogy szereti a cigány a rajkóját!) Egymás elhagyott árváiról gyöngéden gondoskodnak s fiaik a hadseregben jó katonák s minden tekintetben magasan fölötte állanak az orosz és oláh medvetánczoltató kóbor cigánynak, az angol lócsiszárnak, a szláv üstfoltozónak és a porosz kényszerített takácsnak; zenélni pedig sehol sem tud a cigány, csak nálunk, másutt csak gajdol. (Egyes lángelméket kivéve, mint Sarasate.) Ezért külföldön a magyar cigányt fajrokonai nagyon respektálják.

A valóságos elsőszülötti jogát azonban a magyarhoni »romá«-nak a positiv tudományos kutatás igazolja: a philologia.

Először is a »roma« nyelvben csupán a magyarhoni cigányoknál van meg a h á r o m i d ő : jelen, mult és jövő; minden más cigány nyelvénél csak kettő van használatban: a jelen és a mult. A jelen fejezi ki a jövőt is. Azután a magyarországi »roma« nyelv a leginkább hasonlatos a hindosztáni idiomákhoz s csupán magyar szavakkal van keverve. Minél távolabb innen, annál többféle nyelv keveredett vele, magával vivén a magyart is; úgy, hogy a magyar cigányszavak még az angol cigányoknál is feltalálhatók.

Ez bizonyítja, hogy távol hazájukból kivándorlásuk után Magyarország volt az, a hol legelőször állandóul letelepedtek az indus származású »romá«-k.

Ki tudja, milyen büszke nemzet lehettek valaha ott, őseik hazájában, a hol a fán ingyen terem a kész kenyér, s finom gyapjút hullatnak a virágtokok, s az embernek nincs más dolga, mint az ingyen kenyérért, ingyenruháért hegedüvel, sippal dicsérni az Istent. S aztán nem ismerni magánál nagyobb urat.....

.....

A cigány nyelv szótárában nincs kifejezés erre a szóra: »jóllaktam«, de erre a szóra sincs: »köszönöm«. Mikor a cigány azt akarja mondani »köszönöm«, ezt így fejezi ki: »nehezet cselekszem«....

III.

Magam is elbámulok rajta, hogy lettem én egyszerre ilyen tudós emberré?

Hát ezt én mind most tanultam Alcsuthon.

Tudniillik, hogy az én fenséges princípálisom, R u d o l f koronaörökös főherczeg meghagyván nekem, hogy a magyar korona alatti országok népeinek ismertetésénél a legszakavatottabb tudósokhoz forduljak, mulhatatlan kötelességemnek találtam a köztünk élő érdekes népfajnak ismertetése végett, ő fensége óhajta szerint, legmagasabb nagybátyjához, J ó z s e f főherczeghez folyamodni, mint a kiről köztudomásu, hogy a »roma« nép nyelvének tanulmányozásával régóta behatóan foglalkozik, s kinek eddigi buvárlásait külföldi nyelvkutatók s többek között a kitünő osztrák szaktudós, M i k l o s i c h is bőven felhasználták.

Ő fensége J ó z s e f főherczeg, legkegyteljesebb készséggel ajánlá fel minden e téren szerzett, kéziratban levő, munkáját s meghívott magához, »mivelhogy magyar ember többet végez szóval, mint írásban«. S különösen azért is, mert három írásban levő tudományos művén kívül még egy csak »fejében levő, írásban nem létező munkát« is helyezett kilátásba: a cigányok szokásai-, vallásai- és életmódjairól.

E kegy teljes meghívásnak engedve, tettem a napokban hódoló látogatásomat az alcsuthi kastélyban.

De előbb beszéljünk Alcsuthról.

IV.

Az alcsuthi uradalom egy négyszögmérföldnél nagyobb területet foglal el. Még ezelőtt hetven évvel ez az egész tájék egy nagy kietlen pusztaság képét mutatta fel. Vadvizes völgyek, a mik büzhödtek mocsárokon végződtek, kopár sziklahátak, meztelen, sivár agyagdombok, aszu, tövisbozótos legelők vettek körül hosszú bogárhátú vályog-tanyákat, a mikben a birkások teleltették juhnyájaikat. Ez volt az egyedüli gazdaság: a birkatartás.

Mikor József nádor átvette az alcsuthi »p u s z t á t«, az egész nagy területen nem volt több, mint három élő fa: egy fűzfa vizenyős lapályon, egy diófa a legelő sikon és egy tölgyfa a hegytetőn. Még most is megvan mind a három; kegyelettel őrizve, ápolva, körülámogatva. Egyéb fa nem volt. Az ákác még nem volt ismeretes Magyarországon, s a platán még akkor csak a fejedelmi diszkertek vendége vala európaszerte.

És József nádor elhatározta, hogy ebből a sivatagból fog egy mintaparadicsomot alakítani.

De még ha csak a sivatag pusztával kellett volna felvennie a nehéz küzdelmet! Hiszen a föld olyan jó »gyermek«; megjavul, ha javítják; de nagyobb ősbozót volt ott az emberi társaságban.

Az egyik szomszédság voltak a »bicskei« nemes urak. Azok a hirhedett verekedők, a kiket szekéren hordtak vármegyéről vármegyére, tisztujításokra, alkotmányos jogokat gyakorolni - furkós bottal; a kiknek segítségét igénybe vették brachciumok, repositiók alkalmával. Le van írva »Rab-Ráby«-ban ezeknek a vándor hősöknek a vitéz működése egy ilyen »önbiráskodási« harcban; amire hajdani jogi praxisunk felszabadított bennünket. Nem parancsolt ezeknek se a vármegye, se a dicasterium soha!

A másik szomszéd pedig volt a dobozi compossessoratus. Mind csupa nemes urak, a kik a szántás-vetés mesterségeig, még e rövid kilencszáz esztendő alatt, hogy Árpáddal bejöttek, meg nem alázták magukat. Rendes foglalkozásuk volt ez ideig - lovakat eladni, a nélkül, hogy lovakat vennének. Ha paraszt tenné, azt mondanók, hogy »lopás«, de nemes ember nem »lop«; csak »hódit«. - Az elhódított lovakat átverték a Dunán a szigetségre; ott eladták styriai lócsiszároknak, s azok vitték odább. Ezt úgy hiják, hogy »szabad kereskedés«. Utazni nem is igen mert senki Dobozon keresztül, mert ott valami ingóját bizonyosan kisajátították. S aztán

panaszra menni a szolgabíróhoz a doboziak ellen, tiszta bolondság lett volna; ugyan ki ne ismerné ezt a szép nótát:

»Ha a főbíró háborgat,
Lopok neki egy pár lovat;
Behajtom az udvarára;
Még meg is hí vacsorára.« (Akkor volt az!)

József nádor föltette magában, hogy ezekből a kevély, rakoncátlan, tolvaj népekből, becsületes, munkás, okos embereket fog alakítani, s a mint a táj képe lassan átidomul kopár sivatagból áldástermő viránná, a rajta lakó ember is átnemesül vad, szilaj duhajból derék honpolgárrá.

S a kettős munka már a második nemzedéknél be van fejezve. Mind a kettő teljesen sikerült.

V.

József nádor mély kedélyű, messzelátó lélek volt; megáldva gyöngéd érzésekkel, regényes hajlamokkal és gondviselészerű helyes tapintattal.

Első házassága valódi érdekesítő regény. A két császár, Ferencz és Pál között vihartjósító ellenséges viszony támadt, mely válságos hadviseléssé fenyegetett elfajulni. A bécsi udvar ekkor József főherceget szemelte ki arra a küldetésre, hogy Szentpéterváron a felförmedt földi istenek haragját lelohaszsa.

Az indulatos, erőszakoskodó Pál császár döllyfős haraggal fogadta az ifjú fejedelmi sarjat, s az udvaronc sereg uralkodója kedélyhangulatát érezte vele. Csak egy szív nyílt meg előtte: a császár legifjabb leányáé, kedvencz gyermekéé. A míg a diplomaták a hódító hadjáratához készültek Ausztria ellen, az alatt József is végezte a maga hódításait, s a császár csak akkor tudta meg, hogy a béke meg van kötve, mikor a kedvencz leánya, Alexandra megvallotta neki, hogy az ifjú főherceg bírja a szívét. Ekkor aztán ő is meglágyult, s a szövetség egyszerre lett megkötve az apák és gyermekek között.

A Szentpéterváron végbement esküvő után Pál császár elrendelése, hogy a hazájába térő ifjú házaspárt száz hintó kísérelje, udvari néppel rakva a határig; valamennyi hintó ujdontat legyen. A főudvarmester azonban jónak látta az új hintókra kapott pénzt zsebre tenni, s a helyett ócska hintókat festetett meg ujjnak, azokat állította elő a nász kíséretére.

Az elindulás percében Pál császár, a mint gyermekeitől búcsút vett, az utánuk következő hintókat megállíttatá, s a tollkésével az új festésen vakarást tett; meglátta az alatta levő régi fénymázt. S azzal az egész diszkíséret, a főudvarmesterrel együtt, nászut helyett czakkompakkostul Szibériába kocsikázott.

Az orosz császári mátká csodaszép volt, s a lelke hű képmása arcának. Virágkorában halt el. A nádor örömi birtokán van egy keleti stílusban épült kápolna, abban aluszsa Alexandra Pavlovna örök álmát. Alakja most is ép és romlatlan (épen mint a krasznahorkai csodahalotté, Serédi Andrássy Istvánnéé). A mi hogy fel lett fedezve, ez a története.

A császár, szeretett leányát egész keleti pompával rendelt eltemettetni, arany koronával a fején drágaköves nyaklánczokkal és kösöntyűkkel felékesítve, s egy orosz prépostot, tizenkét énekessel együtt rendelt Örömré, a kik ott naponként isteni tiszteletet tartanak a kápolnában a kedves halott fölött. A sirbolthoz vezető ajtónak három kulcsa volt: az egyik állt a nádornál, a másik a császárnál, a harmadik a prépostnál.

A szabadságharcz után József nádor családja, elköltözött Magyarországról: az ürömi prépost és az orosz énekesek, gondolták magukban, hogy ha az élők elmúltak, hát a halottak mért nem mulhatnának el? S egy szép napon eltűntek Ürömről. Senki sem kérdezősködött utánuk. - Hanem körülbelül egy év múlva érkezik egy levél Miklós czártól István főherceghez, a ki akkor Schaumburgban lakott, a melyben tudatja vele a czár, hogy a mostoha anyja sirját Ürömon az őriző prépost és énekesei megszenségtelenítették, a kriptát feltörték, a halott arany koronáját, ékszereit elrabolták és megszöktek vele. Ékszerek és korona már kézre kerültek, a sirrablók ott ülnek már a szibériai ólombányában, jöjjön fel tehát a nádor fia Szentpétervárra s vegye át a megtalált ékszereket és vigye vissza a fenséges halott anyának. István főherceg azonban maga nem mehetett, az öcscsét, József főherceget küldte maga helyett Szentpétervárra, ő vette át a koronát az ékszerekkel, neki lett meghagyva, hogy sajátkezüleg koronázza meg és ékesitse fel azokkal a holt mostoha-anyját. - A felnyitott koporsóban még akkor is változatlan ép volt az örök alvó. - Legyen csendes álma a koronája alatt!.....

.....

VI.

Az alcsuthi pusztá a rómaiak idejében castrum helye volt, az itt talált latin feliratos régiségeket, kőkoporsókat, fegyvereket, pénzeket mind felküldték a nemzeti muzeumba. Nem régen is talált itt egy sváb közbirtokos a földén egy szép faragványu nagy római sirkövet; de nem akar tőle megválni.

Egy hegytetőn pedig most is áll még egy »pogányvár« fundamentuma: tán a várkunok uralmának emléke?

Milyen nagy óriás az idő! Ezer éves lépésekben támad a nyomán ugyanazon a helyen új élet. Római, - avar, - magyar. - Hát a jövő ezer éves lépés mit hágy itten?

VII.

Még nem egészen hetven esztendeje, hogy József nádor a legelső élő fát sajátkezüleg ültette az alcsuthi pusztán, s a legelső parasztgyereknek ábéczt adott a kezébe s ma már nép és vidék mintaképe annak, a minek »kell« lenni az egész országnak valaha.

A kopár anyagthalmokat rengeteg erdő fedi; a tölgy összeborul az egykor egyetlen magányos ős szálfá körül, a szálas fenyőerdő kanyargó utjain özcsapat szökell keresztül, s a gyümölcs-termő pagonyban a fáczányok huznak végig. A magas tetőről, merre a szem ellát, mindenütt nevető tájék, dicsekedő halmok, arany szántóföldek, pompázó bársony rét, hívogató liget, mámoros szőlőhegy; közben fehér házak, fák közé bujt falvak, asztagokkal körülvett major-házak, legelésző gulyák, birkanyájak, ménesek. A kopár sziklaoldalból kőbánya lett, melynek óriási prizmái mint egy hófehér új várrom szakadéka, tűnnek fel a távolban. És alatt a falu közelében a fejedelmi kastély, tornyos templomával, melynek óraütese mértföldnyire hallik, körülfogva a nagyszerű parktól, melynek lombjai közül messzire kiragyog a pálmaház roppant üvegkupolája.

Egy átelleni ormon a megdicsőült nádor márvány-emléke, melyet hálás gazdatisztjei emeltek, a késő időknek tanuságul.

Az alcsuthi kert már régóta híres az országban, mint anyatelepe valamennyi diszkertnek a honnan exotikus fáinkat szerezzük. Csakhogy amiket mi araszszal mérhető fehér és veres levelű bokrocskákul ápolgatunk, azok ott terebélyes óriások. S mind ezek a növényország aristocratái, a világ öt részéből összehordott cifra nevű, cifrább levelű, virágpompájú növénymágnások tiszteletteljesen veszik körül azt a plebejus őst, a félig korhadtt fűzfát, melynek egyik ága már a földre kívánczozott, csak az alája tett apostolok tartják. - Társul szegődik hozzá egy roppant terebélyes meggyfa, mahalepbe ójtva, a mit József főherczeg édesanyja, az utolsó nádorné nagyasszony ültetett saját kezével valaha. Évek előtt lecsapó villám ketté hasította a fát, de a gyermeki kegyelet újra föléleszté: a lehasított törzset fel támaszták, erős sodronyokkal összeszorították, s a fa újra összeforrt és tovább őrzi ültetője emlékét. Minden fának krónikája van itt: a hálás utódok elmondják, mikor lett ültetve? Kinek az emlékére? Az utolsó fák helyét hogyan jelölte ki legkisebb fiának a megboldogult nádor három nappal halála előtt.

A pálmák háza, az orangeria, az orchideák melegházai s az egész kertet tropicus tenyészetre ösztönző artézi kut és vízvezetés már a nádorfi, József főherczeg alkotása. Ő építteté a gyönyörű templomot is, mely Storno építész mesterműve; és a nagyszerű könyvtárt, mely tele van nagybecsű ritka művek gyűjteményével.

Hanem hát mind ez csak pompa, uri luxus, a mire azt mondjuk: »jó, aki teheti«. - De hát hol a haszonhajtó része a nagy alkotásnak?

VIII.

Hiszen ez az igazi fényoldala Alcsuthnak, a haszongazdaság. Ménei, merinó juhái, tehenés zete világszerte híresek az uradalomnak; s az idén a szántóföldein 82 fontos a buza.

De meg is látszik a gazda szeme a gazdaságon.

Épen a nagy vihar után való napon mentem oda; olvasom azóta, látom is szememmel, milyen károkat tesz a lábon álló gabonában a zivatar, de nem az alcsuthiban; az már akkor be volt takarítva, csépeltek is rendre.

Szép jelenet volt az, mikor a fiatal ispán jelenté az urának, hogy az idén két ötöddel erősebb a termés, mint tavaly, s az egész biztos helyen van már, s arra a főherczeg meg emelte előtte a kalapját: »ön derék ember, látom, hogy értelmes, szorgalmas; megérdemelte a bizalmat; kinevezem önt ezennel k a s z n á r r á.« (Ha mindenütt ilyen hamar érné az érdemet a jutalom!)

S ilyen emberekből áll az egész gazdatiszti kara. Valamennyien mind magyarok, régiek, a kiket az atyja nevelt, szoktatott munkára, s azoknak a sarjadékai. A hajdani hetvenkedő bothósöknék munkában meg nemesített ivadéka. Ez a két Józsefnek, a nádornak és fiának a műve.

»Meg akarom mutatni, hogy a magyarnak mindenre van esze, minden jóra képes; hiába rá galmaz z á k.« (Arany szavak.)

Főtisztek, ügyvezetők mind a hajdani alcsuthi parasztokból kerülnek ki. Beutazzák a külföldet, hazajönnek ismeretekkel gazdagon, de olyanok is vannak, a kik külföldön találnak megbecsülést; a híres Le Boy Louisnak főkertésze alcsuthi növendék, a derék Bárányos. A hirdetett méhés z, Parti Károly, alcsuthi molnár fia, a méhészeti kiállításon uj kaptárjával az első pályadíjt nyerte el; s találmányával elhódította Dzirdzon elől a méhek

birodalmát. Hirlapokba is ír, s úgy magyaráz, mint egy professor. De azért most is ott molnár az alcsuthi »Kis Svájcz« patakmalmán.

A templom és a könyvtár pompás kiállításában csak alcsuthi lakatosok, asztalosok remekeltek versenyt.

Hát a hires verekedők? a dobozi nemes urak? Azok most a legjobb aratói az uradalomnak. Ha némely évben rossz az aratás, József főherczeg gondol ki valami új dolgot: csatornát húzat, tavat ásat, sziklákat hordat össze fiók alpesekké, a mikén havasi növényeket honosít meg; ezt mind a nemesi karok (nem »és rendek« többé) hajtják végre. Igen jó munkások, és amellet nagy a becsületük.

A hol nyolczvan év előtt az átutazónak még a rud mellé kötött lova sem volt biztos, most nyitott ajtó, ablak mellett alszik éjjel földesur és gazda.

A legutolsó hős a »régi gárdából« néhány éve halt meg. Persze Illaváról került haza. Rózsa Sándor bandájában volt nagy ember. Mikor haza szabadult az utolsó capitulatio után, szétnézett: látta, hogy oda az ősi erkölcs! itt most minden ember dolgozik, rossz világ van! Elbusulta magát: megivott egy liter pálinkát s azzal kifeküdt a gyepre s reggelre megfagyott. Szép tárgy egy ponyvaköltőnek!

A falvakban kitünő iskolák oltják az új nemzedékbe az ismereteket, egyet a főherczeg tart fenn, másikat a kálvinista hivek. A kisdédóvó, a nőipariskola, Klotild főherczegnő alkotása. S hogy a nép védve legyen az uzsora ellen, fel van találva számára az önsegélyező takarékpénztár. Nem szórják itt az ingyen ajándékot sáпитozó szájnak, hanem megtanítanak minden embert megélni a maga keze, esze után.

Hanem a nyugdíjazott cselédek hivei már egész telepet képeznek.

És in fine fináli, ez a legfőbb facitja a dolognak; 70 év előtt volt a tiszta jövedelme ennek az uradalomnak holdankint 8 váltó krajczár, most pedig 8 ezüst forint. Ez ám a honfoglalás!

IX.

József nádor azon kezdte, hogy maga is ott lakott az új telepen, a mikor még az ültetett fák nem adtak árnyékot, a maga jobbágysai közepett. - Még akkor jobbágnak hitták a földmivest.

Rég gyermekkoromban hallottam még az adomákat a »Palatinus Pistáról«, a kit játszótársai, a parasztgyerekek, csak ezen a néven szólólgattak, felkiabálva rá az udvarról: »Palatinus Pista gyere le játszani!«

S aztán a kis nádorfi együtt játszott velük katonásdit s evett az ő fekete kenyéréből.

István főherczeg igen szelid, jó fiú volt.

Bezzeg nem az volt az öcsce.

A Palatinus Jóska már nem kellett a paraszt gyerekeknek hívogatni, felkereste az őket magától is; együtt nyargalászott velük, felkapaszkodva a legszilajabb csikókra, csak úgy szőrén, kantár, kötőfék nélkül; az Isten őrizte, hogy kezét, lábát nem törte egy párszor. Ez már nem érte be az egzeczéroztatással, hanem igazi ütközeteket játszott. A szomszéd faluból, Etyekről átjöttek a sváb gyerekek nagy csoporttal, kötélözködni; azokat ő az alcsuthi fiúk élén kegyetlenül ellazsnakolta. Egyszer egy sváb fiúnak betörte a fejét, annak az apja feljött nagy panasszal a nádorhoz a Jóska herczeg ellen, hogy az ő Hanzijának a fejét betörte. »Hát tudod mit? mondá neki a nádor; majd a legközelebbi alkalommal, mikor a gyerekek megint háborust

játszanak, törje be a te Hanzid az én Jóskámnak a fejét és én nem fogok te hozzád menni miatta panaszra.«

Egy birkózó pajtása József kis hercegnek, a kivel legtöbbször mérkőzött, a múlt évben halt meg; Nádasdinak hitták. Most is emlegeti. Keleti Károly (a statistica nagyhercege) máig is viseli a homlokán egy kardcsapás emlékét József főhercegtől, a főherceg meg ő tőle egyet az állkapcsán. Ugy gyakorolták a kardvivást, sisak, plastrom, keztyű nélkül.

Egyszer meg egy német professort, a ki iránt Jóska hercegnek különös ellenszenve volt, úgy eltett láb alól, hogy késő estig rá nem találtak; s csak a vallástanítója lelkérebeszélése után vallotta ki, hogy mit csinált vele? A nagy park közepén áll egy Belvédére, abban voltak összegyűjtve a római műemlékek a castrum helyéből; a míg a jámbor tudós azokat tanulmányozta, a kis Jóska herceg rázárta az ajtót, s azzal hazament szépen s hagyta keresni a tudóst napestig.

S még iskolás gyerek volt, a mikor már megizelte a csatatüzet. Egyszer tizenegy olasz katona szökött meg a budai várból s azok a Vértes erdejei között megkezdték a brigantaggiót. Négy vármegye lovas és gyalogpandurja egyesült az üldözésükre s utoljára odaszorították őket az alcsuthi sűrű pagonyba, a hol aztán nagy lövöldözés mellett tudták őket elnyomni. Persze, hogy a kis József hercegnek is ott kellett lenni, hogy megtudja, milyen hangja van a golyó-fütyölésnek.

Hányszor vett részt már azóta az ilyen koncertben?

X.

Hányszor vett részt már azóta a nádorfi az olyan aratásban, a hol a lekaszált kalász Isten képét hordja! Ott volt a nagy világcsatákban, mint dandárvezér; a 66-iki háboruban az ő ágyúie volt az utolsó szó. Mikor Pozsonynál félbeszakítá az ütközetet a fegyverszünet izenete, olyan fekete volt az arcza a lőporfüsttől, hogy a mint a kifáradt tisztikarral az ebédhez ült a »Zöldfában«, a jó öreg Palugyay »Herr Generál«-nak czimezte.

»Hát nem ismer már, öregem, hisz egykor jó barátok voltunk!«

És annyi füstfelhő, golyózápor közül mindig sértetlenül jött elő.

Golyó kikerüli, vadkan meg nem tépi, darázs meg nem szurja.

A vadkant soha sem lövi, mindig késsel szokta felfogni (pedig egyszer beletört a kése s majd Zrinyi Miklós sorsára jutott), s a méhek közé tévedt tolvaj darázsakat kiszedi a kezével: nem bántják.

»Bizonyosan tisztelik Árpád véré« mondám rá, mikor a szememmel láttam ezt a merényletet.

»Jobb magyarázatát adta ennek az x-i plébános, szólt a főherceg; szerinte valami olyan rossz illata lehet a kezemnek, a miért a darázsak irtóznak beleharapni.«

XI.

Egy esztergályos műhelyen keresztül, melynek csak egy soha be nem zárt üvegajtaja van az udvarra, lépünk be a nádorfi dolgozó-szobájába, melyben csak fegyverek és könyvek, - és tüzelő készletek képezik a pompát. Mert József főherceg nem csak a magyar honvédségnek a főparancsnoka, hanem az Alcsuth és vidéke összes tüzelőinek is.

S ott áll előttünk az a férfi, aki harmadfélsszázezer magyar honvédnek vezére, a margitszigeti paradicsom pazarkezü megalkotója, a magyar földesurnak s a magyar családapának igaz ős mintaképe, - s a szegény cigányok nyelvtudósa; napbarnította arcának erőteljes vonásaiban, nyugodt, szelid tekintetű szemeiben, a jóság és erély van kifejezve, a bajusza hegyesen kipödörve, öltözete csipőig érő fekete kabát, semmi nyakravaló, hosszuszáru, kecsége orru huszárcsizmákba huzott szürke nadrág; - a fején, ha künn jár, türt karimájú szürke turi kalap, sem bot, sem ostor soha a kezében; még csak egy kutyát sem hord magával. Csak a folyosón hever egy félig szélhűdött bernáthegeyi, a mely nem bír már fölkelni. Hajdan a kis gyermekek játszótársa volt; most nyugdíjban tartják.

»Tizenöt esztendeje adta ön szavát, hogy eljön Alcsuthra, valahára beváltotta.« E szókkal fogadott.

Mondám, hogy most sem ingyen jöttem, vinni akarok valamit.

Rudolf trónörökös ő fensége hozzáírt leveléből már értesülve volt a főherczeg a hozzá intézett igényekről s előkereste a kívánt iratokat.

Én azt hittem (a hozzám írt leveléből ítélve), hogy holmi apró jegyzetekről van szó, a miket egy dilettáns philolog nagyobb hivatása közben fenmaradt üres óráiban összegyűjtögetett s kapok a kezembe két terjedelmes, kidolgozott opust, a melyik közül az egyiknek a czime »Románó csibakéro sziklariben«, a másiké » Románó ugrikánó alanengéro libró« (cigány összehasonlító szótár).

Az első terjedelme 156 nagy folió lap, a másodiké 641.

»Ezt hagyjuk éjszakára!«

»Csináljon vele, a mit tetszik.«

XII.

»Ugy jár ám az, fenséges uram, a ki egy szerkesztőnek a kis ujját nyújtja, mint a ki ama másik gonosz szellemmel komázik: most már, hogy ily sokat kaptam, nem elégszem meg vele; még többet kívánok. Hire jár, hogy a fenséges asszonynak mily remek rajzgyűjteménye van tájképekből és népviseletekből, hátha még abból is kaphatnék, a mi Rudolf trónörökös urunk munkájához valót.«

»Az is meglehet.«

Pontban tizenkét órakor ebédelnek az alcsuthi kastélyban; igazán magyarosan: magyar konyha, magyar borok, magyar szó: semmi más. Mindenki magyarul beszél itt, a főherczegi pártól és gyermekeiktől kezdve az utolsó cselédig. A főherczegi család, az udvarhölgyek, a főudvarmester és szárnysegéd, a nevelők megtöltik a hosszú asztalsort. József főherczeg a földi boldogság legnagyobbikát élvezi bizonyynal: - két szép leány, kiknek fejlődő bájait emeli a lélekből kisugárzó fenség, két szép, piros arczu, nyílt tekintetű okos fiu; hát még az a kis Corregio-féle anygalka, a ki mosolygó kegyosztással nyújtja a harmatkezeit csókolásra mindenkinek sorba; és mind valamennyinek a nemes vonásai, indulatai, kedélye egyesülve az egyszerűségében oly hódító édes anya arczán.

A művészi tehetség az egész főherczegi családnak öröke. Mária és Margit főherczegnők természet után rajzolnak és festenek biztos kézzel, vagy ahogy a művész-jargon mondja: »sarkas vonásokkal«. Klotild főherczegnőnek a művészi alkotásai előtt már szabad feltenni a kritikai szemüveget is. Egy olajfestménye (gróf Zichy Iréné urhölgy, mint cigány leány)

feltűnést vivna ki bármely képtárlaton; aquarelltájképei pedig mind a művészi felfogás, mind a technikai kivitel dolgában csodálatra ragadnak. Nem kevésbé becsesek a magyar népviseletekről felvett színvázlatai. Reményem van, hogy Alcsuth leírásánál a főherczegnő saját rajzai fogják díszíteni a szöveget.

Nagy kár, hogy egy része az albumnak elveszett. Soha az alcsuthi kastélyból el nem loptak semmit, s épen a főherczegnő albumának egy részét tüntette el valami szentségtelen kéz. Hiszen lopott volna el inkább ezüstöt, aranyat, senki meg sem emlegetné érte. A főherczeg adna ezer forintot, a teljes büntetlenség biztosítása mellett, annak a derék embernek, a ki az elvitt képeket visszahozná. Megigértém, hogy ezt publikálni fogom, talán lesz sikere.

Az egyik művészi élvezetet felváltja a másik. A főherczegnő két bájos és szellemdus udvarhölgye: gróf Zichy Iréné és báró Bocksberg Paula (az én feledhetlen kedves barátomnak, Almássy Pálnak az unokabuga) felváltva játszanak nagy művészi darabokat a zongorán. Mikor a magyar népdalokra kerül a sor, Klotild főherczegnő, két leányától átölelve, oda áll a zongorázó hölgy mögé s aztán együtt éneklik mind a négyen a pusztai nótát. Tündéri quartett!

XIII.

És még mindig nem következik a románó csibakéró sziklariben.

Előbb az exegesisen kell kezdenünk, hogy támadt egy magyar főherczeg keblében az a gondolat, hogy ő a cigányok nyelvét tanulmányozza?

Fiatal korában jött az az eszméje, hogy ő a magyarok eredetét szeretné feltalálni. Hogyan? A nyelvészet nyomán.

Ha a cigányok őseredetét fel lehet vezetni Hindosztánig, miért ne lehetne a magyarokét is Ázsia belsejéig?

De hát vajjon igaz-e az is, hogy a cigányok Hindosztánból származtak?

Ez a kérdés volt a kiindulási pontja.

A Vasa-ezrednél, kinn Lombardiában, a hol a főherczeg az 50-es évek elején szolgált, volt 36 cigány katona. Azokat József főherczeg egyenkint magához hívta, külön mindegyiket kikérdezte egyes szavak jelentése iránt, míg meggyőződött róla, hogy az igazi szavakat mondják, nem csalják meg. (Eleinte megpróbálták.) Mikor e szavak össze voltak gyűjtve, akkor megtanulta tőlük a ragozást, a szókötést, a declinatiót, a conjugációt, jó studium volt a grammatica viva.

Mikor Magyarországra visszakerült, már akkor jól tudott cigányul.

Egyszer egy erdélyi városba kerülve, a vendéglőben ebédelt együtt több tisztekkal, a kikkel akkor a polgári hivatalnokok is együtt tartottak. Ott volt a Bezirkscommisär is. - Nagy ur volt akkor egy Bezirker!

A terem közepén egy cigánybanda huzta - a polkát, meg a mazurt.

- No most elhuzatom velük a nagyidai keserves nótát, mondá a kerület főnöke.

- Bajosan teszik meg, szólt a főherczeg. A cigány nem igen áll kötélnek, ha a maga nemzeti gyászát akarják vele elhuzatni.

- No majd én megmutatom, hogy nekem megcselekszi!

A főherczeg erre odaszólt cigányul a primásnak.

- Huzd rá neki azt a nótát, a melyikér huszonöt botot kell kapnod, én minden botért, a mit kiállsz, száz forintot adok.

A primás ráhunyoritott, s azt mondta rá: »csácsó!« s amint a nagyságos ur ráparancsolt, hogy huzza el a nagyidai nótát, rárántotta neki a Rákóczy-indulót.

A Bezirker majd a bőréből ugrott ki dühében, de a cigány olyan ártatlan képpel esküdött mennyre-földre, hogy ez az igazi nagyidai nóta, hogy inkább adott neki egy fertálybankót, csak ne huzza tovább.

- »Jobb szerettem volna én ennél a huszonöt botot!« szólt nagy búsan a primás.

(A főherczeg szerint a cigányok gyásznótája nem a nagyidai vereségről szól, hanem az őshazájukra való visszaemlékezést tolmácsolja.)

Azután folytatta József főherczeg a cigány nyelv tanulmányát korábbi nyelvészek munkái, p. Liebig nyelvtana nyomán, s külföldi utazásaiban, a más nemzet cigányai között.

Egyszer egy nagy német városban akadt egy vén cigányasszonyra, a kinek a czime csak ez volt: »Die alte Hexe«. - Ennek a bátyja az akasztófán halt meg, ugyszintén az apja is, - valamintégesen a nagyapja is; - tehát jó familiából való volt. - Ő maga azonban »egyptomi bűvész« segélyével csodakurákat művelt s hetedhét országban híres volt felőle. Különösen a makacs női bajokat, a mik minden orvosi tudományon kifognak, csálhatatlanul meggyógyította. Két magas fejedelmi hölgy is, kik közül az egyik a főherczeg rokona, fölkeresé a csodatevő cigányasszonyt, József főherczeg kíséretében. Mikor a főherczeg a cigányasszonyhoz belépett, megszólítá őt a maga nyelvén: »te vén asszony! hát mért hazudod te azt, hogy te egyptomi vagy, hiszen tudod, hogy mink Indiából jöttünk ide!« Nagyot lobbant az öröm a vén asszony fekete arcán az édes cigány szóra. »Hát hogy ne tudnám? De hát azoknak a fehérbőrűeknek nagyot kell hazudni, hogy elhiggyék! Csak te hallgass! Téged nem csallak meg, de ha ezek meg azt kívánják, hát hadd legyen nekik, a mit kívánnak.« S azzal elővette az egyptomi varázs mondatokat (a mikkel a zsisziket üzik ki a lencséből), aztán disznózsirból elkészítette a csodatevő irt, a minek a receptjét a mágusok hagyták hátra papyruslevélre írva. József herczeg nem árulta el a csodaszer titkát a magas úrhölgyek előtt s azok bizonyosan meggyógyultak tőle. - Nagy orvos a hit!

Külföldön a cigányok közé fehérek is keverednek: hanem azokat az igazi cigányok magasról lenézik, s csak a legaljasabb szolgálatra használják; azt tartják, hogy ezek rontják a cigány becsületét. Nálunk nem szokás ez.

Egy öreg magyar cigány primás, a ki a főherczegnek nagy kedvencze volt, összeirt egyszer a számára egy egész cigány szótárt is. Csak az a baj van vele, hogy az öreg primás a cigány nép Kazinczyjának képzelte magát s olyan új szavakat csinált, a miket semmi cigány meg nem ért. Például erre a szóra »ágyú«, a mi a cigányban nincs meg, összeragasztott két szót »ágy-gyúl«, úgy hogy most meg egy cigány Szarvas Gábor kellene hozzá, a ki a szótárat kinyelvörölje.

De nagy praktikus hasznát is vette József főherczeg a cigány nyelv ismeretének. A cseh-országi hadjárat alatt rajta kaptak egy cigányt, hogy a poroszok részére kémkedik. Más tábornok főbelötte volna rögtön, talán a főherczeg is, ha nem cigány a kém; - így azonban maga elé hozatta s elkezdett vele cigányul beszélni. »Mit fizetnek neked a burkusok, a miért nekik hirt viszesz?« - »Hát, hire válogatja: van olyan, a melyikért száz tallért, van olyan, a melyikért ezer tallért adogálnak.« - »Aztán hány purdéd van otthon?« - »Egész kápláralja; csak azokért adtam rá a fejem.« - »Hát én nem bánom, hordj hirt felölünk a burkusoknak; ha te nem teszed, megteszi más; hanem aztán viszont énnekem meg hozz hirt a burkus táborbul, hanem nekem nincs ám annyi pénzem.« - »Neked pirincz megteszem én azt a te aranyos szép

szavadért ingyen.« - S az egész hadjárat alatt az a cigány család volt a főhercegnek a legjobb hadi kéme - a poroszok költségén. Azok száz szemmel strázsálták az öreg cigányt, hogy el ne árulhassa őket, hanem az a purdétul küldötte az üzenetet, s azok az arasznyi porontyok olyan pontosan elmondták a rájuk bizottakat, mintha írásban hozták volna.

Ezután kezdett a főherceg az összehasonlító nyelvészeti tanulmányhoz. Először az európai különféle cigány idiomák eltéréseit tanulmányozta át, azután fordult az ázsiai rokonszerű nyelvek egybevetéséhez. Hogy ebbe a vizsgálatba belemélyedhessen, meg kellett ismerkednie a szanszkrit, arab, török, hindusztani nyelvvel, irodalommal, írásjegyekkel.

Ennek a tanulmánynak az eredménye »románó csibakéro sziklariben«.

XIV.

Ha előttem nem feküdnének kitérve ezek a vaskos könyvek, a mikben minden szó József főherceg ismert férfias betűjegyeivel van írva, alig tudnám elhinni, hogy egy uralkodó családbeli főherceg, a kinek rangja annyi nehéz hivatást, gazdagsága annyi élvezetet kínált, s a ki mindannak meg is felelt, a családi élet örömei, a hadjárat viharai közepett, annyi változatos munka mellett, melybe a honvédelem szervezésétől kezdve a kertalkotás, artézi kút furatás, állatnemesítésen keresztül a tűzoltó szerek tökéletesítéseig minden egybe van halmozva, még ilyen kimagasló és széles alapon épített irodalmi művet is képes legyen létrehozni, a mi maga elég volna egy emberélet szerzeményének.

A »románó csibakéro sziklariben« című tábláján a magyarországi cigányvajdaságok egyikének címerét viseli vignetül: egy futó töviskes disznót, szájában cserággal.

(Én is találtam egy ilyen vajda-címert, Gomán Adám vajda ezüst buzogányára kiverve; ez meg egy férfi, a ki két hátulsó lábain álló lovat tart kötőféken; egy harmadik cigányvajda címert viszont egy mellcsattról rajzoltam le: két oroszlán tép egy kígyót.)

Ez összehasonlító nyelvtanban elő vannak adva a magyarországi cigány nyelv szabályai, ragozásai, szókötései, számos példával értelmezve, s viszonyítva a szanszkrithez.

Kiderül e tanulmányból, hogy a cigány nyelvtan szabályzata nem más, mint a szanszkrité, elszegényülten.

A szanszkritban van három nem, három szám, a cigányban csak két nem: férfi és nő, és két szám, egyes és többes.

A szanszkritban van nyolcz eset szerinti ragozás: nevező, birtokló, tulajdonító, szenvedő, szólító, kiható, segítő, állapító; a cigány nélkülözi a nyolczadikat, de a hetedik kifejezi a kihatót és távolítót.

A szanszkrit igék 5 alakra, 14 időre és módra oszlanak s 10 nyelvtani osztályba soroztatnak; a cigány igék 6 alakra, 11 időre és módra s 4 nyelvtani osztályra szorítkoznak.

Legközelebb áll a cigány nyelvtan szabálya a prakrithez, a népnyelvhez; egyes szavaiban pedig legtöbb hasonlat van a hindusztánihoz.

Most segélyül jön a »romano ugrikano alamangéro libro«, melynek rovataiban a tudományos buvárkodó a cigány nyelv egyes szavait, kifejezéseit, egész mondatait egymás mellé sorakoztatja a szanszkrit, prakrit, hindusztán, bangali nyelvekkel. Azután kikeresi az egyes szavakat, a mik a cigány nyelvben otthonosak, a kashmiriak, seikok, mahrattok, szindhik nyelvéből. - Itt sem áll meg, folytatja a nyomozást a malabári, tamuli, telingai, czingáli és maldivi nyelvek rengetegeiben. - Talál nyomokra a persában, a törökben, a kurdban.

Hatszáznegyvenegy foliolap van megtöltve a keleti nyelveknek e szónyomozásával: valóságos nyelvészeti kincstár.

Egy pár összehasonlított mondatot kijegyeztem belőle:

Magyarul: »Az Isten nem hal meg, az ember nem él örökké.«

Czigányul: »Devel na merel, m a n u s z na csele dzsivel.«

Hindusztánul: »Dev na murri, a d i n i (török szó) na lek szint.«

Magyarul: »A hold nagyobb, mint a csillag.«

Czigányul: »Csonhi b a r a d e r , ház szinna.«

Hindusztánul: »Csand hej b a r a , szubi szitara. «

És ehez járul még az összehasonlítás a magyar cigány nyelv, és az angol, cseh, francia, török, görög, német, lengyel, orosz, spanyol és nubiai cigány nyelv között.

.....

Ehhez a munkához hozzászólni én nem vagyok illetékes, ide egy egész tudós társaság kell!

.....

Nekem két nap tartott, a míg keresztül küzdöttem magamat rajta. Már most én is azt mondhatom, a mivel a cigány fejezi ki a »Köszönöm szépen «-t.

»Fenséges uram; nagyszerű munka ez! Hanem hát én nem tudok hizelkedni. Csak azt mondom, hogy ki kellene ezt adni.«

»Még kell hozzá írnom.«

»Ki kell nyomtatni így, ahogy van.«

»Félek a criticusoktól.«

»Hiszen fenségedet nem csipik meg a darazsak.«

»De ezek nagyon nagy darazsak.«

»Hiszen ha én a criticusoktól megijedtem volna, akkor otthon maradtam volna Komáromban, prókátornak.«

»Hát én akkor mit olvastam volna? No de lássa, én sem tudok hizelkedni; visszaadom a kölcsönt a cigány nyelvtenért.«

De végül mégis megígérte ő fensége, hogy meg fogja írni a Rudolf trónörökös könyve számára a magyar cigányok szokásait, jellemrajzát, nyelvét, s aztán a mint le lesz tisztázva, sajtó alá adja a románó csibakéró sziklaribent.

Isten éltesse sokáig!

BOSZNIAI HUSZÁRKALAND.

(Egy huszár főhadnagy naplójából.)

A mint Bánjalukába bemasiroztunk, ez a szedte-vette bosnyák nép olyan alázatosan fogadott bennünket; azt gondoltam, vizet sem tudnak zavarni.

Én egy jómódu rőfös-kereskedőnek a házához jutottam, tizenkét huszárommal. A gazda nem volt ugyan otthon, hanem a felesége, egy csinos, takaros menyecske, elég szívesen látott bennünket. Tudott németül is, látszott, hogy nem valami neveléstelen személy, ilyenformán megértettük egymást. Sietett a jó asszony legelébb is kimenteni az urát, a mért nincs itthon, hogy nem a rebellisekhez állt, hanem csak elment Salonikiba, portékát vásárolni, ha soká itt maradunk, lehet hozzá szerencsénk. Bántam is én, akárhol járt az ura? A szobával meg voltam elégedve, a mit számomra berendezett s miután jó vacsorával fenyegetett, attól sem ijedtem meg. Egy kissé ugyan elvadtott, a mint körültekinték a szobámban s megláttam a falra akasztva Szent Miklós és Szent György képei mellé Miletics és Csernajeft arczképeit.

Az asztalon fénykép-album is volt, az is tele a moszkvai ethnografiai kiállítás zarándokaival.

Este felé, mikor már a legények kiverték a »hét sor port« s elkezdtek dalolni a Kerekes András nótáját, a házi asszony bekopogtatott hozzám s nagy óvatosan körültekintve a szobában, ha nincs-e más is jelen? belép, odajön hozzám és térdre esik előttem.

- Kérem asszonyom, parancsoljon, mi kívánsága van? keljen fel.

Csak akkor kezdtem észrevenni, hogy milyen gyönyörű szép fekete szemei vannak az ifi-asszonynak, ha olyan erősen ki nem volna pingálva a szerecsikával, okvetlenül szépnak volna nevezhető. Alig lehet több harminczkét évesnél.

- Minden szentekre kérem, nagyságos generális ur, kezdé a menyecske, megragadva kezemet: tegyen irgalmat velem, szegény kétségbeesett asszonynyal, különben mindjárt a kutba ugrom.

- Generális ugyan nem vagyok; hanem azért parancsoljon velem, én mindent megteszek a kedvéért, a mi a katonai becsülettel összefér.

- Azt, azt! A katonai becsületet akarom önnél épen igénybevenni, folytatá az asszony. Ön nemes szívű, lovagias férfi, a ki egy anya kétségbeesését fel tudja fogni; nekem van egy gyönyörű szép leányom, a kit nagyon féltek a huszároktól.

- No már arra lovagias szavamat adom önnek, asszonyom, hogy az ön leányának semmiféle bántódása nem fog történni.

- De csak mégis nagyon félek, mert gyönyörű szép leány ám! Aztán nem lehetek mindig mellette, hogy őrizzem. Éjszaka rám ronthatnak. Csak akkor tudnék nyugodtan aludni, ha ezredes ur megengedné, hogy éjszakára ide hozzam be a leányomat az ön szobájába, a mig itt méltóztatnak mulatni.

- Az én szobámba? Éjszakára?

- No mert egyedül itt hiszem őt egész bátorságban. Az ön lovagias védelme alatt. Itt tudom, hogy semmi baja nem történik. Az ön adott szava megvédelmezi a leányomat.

- Mennyi idős az ön leánya?

- Még csak a tizenhatodikba fordul. De valóságos angyal.

(Terringettét! Én most itt egy tizenhat esztendőös angyalt őrizgessek éjszakánként, a saját szobámban, a kit előre lekötött lovagias becsületszavammal ígértem megvédelmezni! Ez lesz még csak a szép provincia! - Mindenféle módjára készen voltam Bosznia pacificációjának, csak erre az egyre nem.)

- No ugy-e megengedi ön, hogy majd úgy éjfél tájban, mikor mindenki aludni megy, behozzam ide önhöz az angyali szép leányomat? Oh köszönöm, az ég áldja meg önt e nagylelkűségért.

De bezzeg nem köszönöm én az ilyen ég áldását!

Becsületszavammal ígértem, hogy e leányt megvédelmezzem, s már most, hogy annál jobban gyakorolhassam a becsületszavam beváltását, ide hozzák éjszakára a szobámba.

S én itt strázsáljak egy szép leányt felvont fegyverrel éjre-éjre, mint a stambuli Kadun-Kiet-Chuda a bajráj ünnepi szultán menyasszonyt. De ezt a strófot nem állom ki!

Hiszen nem vagyok én Szent Antal. Aztán könnyű volt Szent Antalnak, mikor jól tudta, hogy az a szép leány, a ki őt kíséri, maga az ördög; de lenne csak az én helyemben, mikor maga az anya hozza ide a leányt, s azt mondja, hogy az egy angyal, majd szeretném látni, hogy meddig tartana a szentantalsága?

Aztán utoljára is nem esküdtem én meg a királynak arra, hogy az ő hadseregében anachoreta leszek.

- »Ne kívánd, a mi a másé!« Azt mondja a tiz parancsolat.

De hisz én nem is kívánom, helyembe hozzák; valjon ha egy anya maga viszi a leányát egy huszár hadnagy szobájába, hogy rá bizza a rend és nyugalom fentartását, nem valóságos európai mandátum-e ez? - Ez már az igazi bosnyák kérdés!

De hát az adott szó? hát a katonai becsületszó? Szabad-e azt megszegni?

Ez a nő bennem egy mesebeli hőst sejt, egy Lohengrint, a ki az ártatlanságot védni jön hattyu hátán. Szabad-e ezt a hitét megcáfolnom? Szabad-e az adott szót megszegnem?

Nem! Vashól leszek. Megtiltom a szemeimnek, hogy ránézzenek. Csupa szomorú dolgokról fogok gondolkozni. Előveszem a dienstreglement s végigolvasom. Patienctet fogok játszani. Miattam ott feketik és lehet olyan szép, mint Semiramis. Kővé válok. - Hanem holnap reggel megyek raportra, s kikérem magamnak, hogy engem jövő éjszakára küldjenek ki az előőrsre. Nagyon szeretem, mikor az eső szakad a nyakamba.

Megállj! Még egy argumentum van, a mely erőt ad az önuralkodásra. Hátha ez csak kelepce? Hát ha úgy akarnak velem tenni, mint Judit Holofernessel? Ugy van! Ha azt nem akarom, hogy holnap reggel fej nélkül ébredjek fel, ascétának kell maradnom!

Azonban minden bölcselkedésemet halomra döntötte egyszerre az a halk papucscsoszogás, a mi éjfél tájban ajtóm felé közeledett; a szívem egyszerre felszabadult, s nyargalt velem árkon-bokron keresztül; minden csepp vérem bosnyák lázadóvá lett egyszerre, éreztem, hogy nem fogok ismerni kegyelmet! - Koczogtatnak. - Szabad.

Az ajtó nagy csendben felnyílik, s belép rajta a házi asszony, titkolózó mosolygással, s hozza a karján a leányát, - egy szép kis, pólyába takart bubuskát.

- Itt van »ő«, uram! Ugy-e milyen szép, mint egy kis angyal.

- Mit? Micsoda? Hisz ön nekem azt mondta, hogy most fordul a tizenhatodikba.

- Igen is, a tizenhatodik hónapba. De már el van választva, nem fog alkalmatlankodni. Éjszakára mákhajat főztem neki tejbe, csendesen fog alunni, uram.

- De hát ezer milliom angyal és lilium. Mi az ördögöt félti ön ezt a tizenhathónapos kis pulyát az én huszáraitól?

- Hát - hát - rebegé a nő szepegve - attól félek, hogy – megeszik.....

.....Jeges vízzel öntöttek végig. Ezek azt a hírünket költik, hogy a huszárok a kis gyerekeket megeszik. Soha ilyen kalandot többet.

KELETI REGÉK.

I. Mahadi.

Almanzor, a szaraczenok legbölcsebb kalifája, mikor halála óráját érzé közelegni, odahivatta magához a fiát, Mahadit, a ki ő utána következett a trónra, s ezeket a kegyes tanácsokat osztá neki:

»Azt mondom neked, édes fiam, hogy ha király fogsz lenni, a rokonaidnak semmi kincsüket el ne vedd: magadnak úgy is elég van. - Hanem azért bizonyos vagyok felőle, hogy te azt mégis el fogod venni. - Azután azt mondom neked, hogy a leghivebb embereket ki ne végeztess, s halálítéletet ki ne mondj, a vádlott kihallgatása nélkül soha. Azonban előre tudom, hogy te ezt mégis meg fogod tenni. - Továbbá arra kérlek, hogy ezt a pompás palotát, a mit rád hagyok, le ne bontasd, és másikat ne kezdj építtetni a helyébe, mert nem éred meg a befejezését. - Hanem azért meg vagyok felőle győződve, hogy te ezt mégis meg fogod tenni. - Végére még arra az egyre kérlek, hogy országos ügyekbe asszonyt ne avass, s olyan ételből ne egyél, a mit valami megáldott asszony megkivánt. - Hanem te azt mind a mellett, bizonyosan meg fogod tenni.«

Pedig hiszen ezeket a tanácsokat, a miket a haldokló bölcs fiára hagyott, csaknem lehetetlennek látszik meg nem tartani.

A trónra ült ifju kalifa, hogy mindjárt eleve megczáfolja apjának kedvezőtlen elővéleményét az ő szófogadása iránt, a hol csak egy rokonát kifürkészhette, annak mind ajándékot osztott, nem hogy annak a kincseihez nyult volna, s a testvéröccsét, Ilhámit, elküldte Cadixba, hogy ott helytartója legyen. Nem vett: hanem adott.

Egy napon Mahadi a királyi palota kertjében egy csodaszép ifju leánnyal találkozék, kinek feltűnő bájai egyszerre lángra lobbantották gyulékony szenvedélyét. A leány Zeráhnak nevezte magát, s a királyi park kertészének szülötte volt.

A válasz, a mivel a leány Mahadi szerelmi ostromát fogadta, egészen foglyul ejté az ostromlót!

»Inkább akarok egy koldusnak a felesége lenni, mint egy királynak a rabnője.«

Az ilyen felelet megérdemli azt a viszonzást, hogy:

»Légy tehát egy királynak a felesége!«

Erre aztán nehezebb volt azt mondani, hogy »nem«.

Zeráh próbálgatta azt egy ideig: gondolkozott rajta, hogy a kezében tartott rózsát összetépje-e s odadobja-e a király lábaihoz? Végre győzött a nagyravágyás s oda nyujtá a rózsát a királynak.

Mahadi lelke megtelt a nagy örömmel. Mikor egy király a porból emel föl egy igaz gyöngyöt, mely az ő koronájába foglaltatni érdemes, még nagyobbra van vele, mintha azt egy másik király diadémjából törte volna ki. Mahadi menyegzőjére összehívta minden vazalljait és vezéreit, a szövetséges kalifákat, s azok meg is jelentek a menyegzőre mind, egynek kivételével: ez volt Ilhámi. Annak elébb a marokkói szultán ostromzároló hajóhadát kellett elverni Cadix alól; addig nem jöhetett.

A menyegző hét napig tartott, és a hét napot összekötő éjszakáknak sem volt álmodozó pihenése, a fényt, mámort, pazarlást a nappal és az éjjel versenyezve fokozta egymás fölé.

A hetedik napon megjött Ilhádi.

Győztesen érkezett meg: az ellenség elsülyesztett hajóiról letépett zászlókkal. Azokat hozta nászajándékkul a bátyjának.

Mikor aztán Mahadi odavezette őt menyasszonya elé, Ilhádi eltakarta arcát a kezével s elkezdett zokogni:

»Mit tettél? Elraboltad az egyetlen kincsemet a világon!«

Zeráh Ilhádi hercegneked a menyasszonya volt már akkor, mikor a király őt meglátta és megszerette.

És így az első, a mitől Almanzor óvta a fiát, már megtörtént. S azon többé segíteni nem lehetett.

Mahadi nagyon szerette Zeráht: bár az a tudás, hogy már elébb az öcscsének volt eljegyezve s azt »talán« szerette is: örökké kihajtó tövis-gyökér maradt a szívében.

Zerah boldog apává tette a királyt. Első szülöttét Muzának nevezték.

Mahadinak azonban nem csak arra volt gondja, hogy életet adjon, királynak az életelvézés is nehéz, kötelességei közé tartozik. Nagy szigorral bánt el a martalócz néppel. A belső ellenséget irtotta fegyverrel, s megtisztítá a rablóktól a tengert s az erdőt.

Egyszer kézrekerült maga a sierra nevadai hegyszakadékok réme: a sarczó Toma rablófőnök is. Felhozták őt lánczraverten Cordovába, s törvényt tartottak fölötte. Tengernyi gonosztett derült ki rá. Ha annyi feje lett volna is neki, mint a tündérországba lakó Majmuna dzsinnek, bizony egy sem maradt volna meg neki belőle. A bírák kifáradtak annak a feljegyzésébe, a mit ő maga bevallott, s a mit a minden vidékről betóduló károsultak siettek felőle beárulni.

És mégis volt bátorsága Tomának, mikor már büneinek sokaságából az egész oszlop fel volt rakva, megkegyelmeztetéseért folyamodni a kalifához.

Ő maga megírta levélben az indokot, a miért azt meri kívánni a királytól, hogy minden borzasztó bűnlajstroma daczára, kegyelmezzon meg az életének, sőt bocsássa őt szabadon.

Az alkáde, a kire rá volt bízva, hogy e kegyelemkérő levelet átadja a kalifának, Zeráhnál találta őt:

»Hagyj békét mostan: mondá a király. A feleségem mesél a kis fiamnak a »kigyókirálynéról« azt nem szakithatom félbe.«

Mikor később visszajött az alkáde, akkor azt mondá neki a király az ebédnél ülve:

»Bizony te is okosabbat gondolhatnál ki, mint az embernek az emésztését zavarni azzal, hogy gonosztevők dolgaival keverd föl az epéjét.«

Megint eljött az alkáde a kegyelemkérő levéllel. Akkor a király a fürdőben ült:

»Csak nem kívánod, hogy az alatt olvassak zsiványrimázkodást, míg a borbély a fejemet szappanyozza!«

Ismét előjött estefelé az alkáde az irással, s megvárta, míg a király a vacsorától fölkel.

»Hidd el nekem: annyit ittam, hogy kettőst látok; tánczol előttem minden betű: el nem tudom olvasni a leveledet most! Jőjj később.«

Az alkáde még egyszer eljött, most álmából költé fel a királyt.

»Át kell vened a kegyelemkérő levelet, mert magad parancsoltad, hogy addig ki ne végezzenek semmi elítéltet, míg kérő levelét el nem fogadtad.«

»Nagyon édes álmomból háboritottál fel. Mondá a király. No hát add ide azt a levelet!«

S hogy az édes álma folytatását el ne mulasztja, a vánkosa alá tette az elítélt könyörgő levelét s aludt tovább.

A rablóvezért pedig, miután éjfélig nem jött vissza a kérő levél a király kegyelmével, éjfél után lenyakaszták törvény és igazság szerint.

Csak másnap reggel, mikorra kialudta a mámorát, vette elő a rabló kegyelemkérő levelét Mahadi s azt olvasta belőle:

»Mikor nagy apádat Omár szultánt, a szaszszanidák ostromolták Granadában s ő előre látta, hogy el fogják nyomni, az omaridák minden kincsét összehordatta és befalaztatta palotája boltozatai közé. E kincsek százötven tevéterükre mentek s közöttük az aranyasztal, mely körül a kalifák valamennyi vezérekkel együtt étkeztek, a Tarik vezér viselte paizs, csupa gyémántokkal kirakva, hogy azon kard nem fogott, s minden ellenség, a ki belenézett, elvakult tőle, a gyászruha, a mit Ayesha özvegységében viselt, csupa fekete igaz gyöngyökkel kivarrva; tizenkét ezüst láda, mind tele Lizimachus aranyakkal, minden ládának a fölemeléséhez nyolcz erős férfi kellett. Ott volt a csodálatos Alhambrai aranyhattyu, mely magától uszott, repdesett és énekelt. És az arany-oroszlánok, tojás nagyságu rubin szemekkel, a mik az elfogadási terem bejáratát őrizték, s mikor a kalifa belépett, felálltak és a farkaikat elkezdték csóválni. Ott volt az arany trón, melyről a törvényt kihirdették, és az egy darabból faragott hegykristály láda, melyben a próféta kegylevele őriztetett, melyet a legelső omaridának saját bőrköpenyéből lehasítva, átadott. Ott volt a gyémántok legnagyobbika, az Aldebaran, mely az oroszlánok termében felakasztva éjjel is oly világot terjesztett abban, mintha nappal volna. De a mi mindezen kincseknél becsesebb, ott volt a »bölcsek köve«, melyet Paracelsus ajándékozott, s melynek birtokosa minden jövendőt előre megtud, valamint hogy Omár kalifa is megtudta előre, hogy az ostromlók legelőbb a cadixi toronynál fognak betörni. Mindezeket a kincseket a kalifa ötszáz építészszel hatvan nap alatt úgy elrejteté, hogy azoknak nyomára nem lehetett akadni. A palotának egy termét belül egészen lebontották s amint a kincsek el voltak rejtve a falak közé, ismét mindent úgy helyreállítottak, márvány faragványok, oszlopok visszakerültek a helyeikre, hogy többé se ismerős, se idegen meg nem tudhatta, hová vannak a kincsek elrejtve.

Mikor a mű be volt végezve, a kalifa nagy lakomát adott az ötszáz építésznek; hanem a bor meg volt mérgezve »borasz«-szal. Mind meghaltak tőle, egynek kivételével, a ki olyan okos volt, hogy a poharába töltött bor közé tengeri sót öntött, a mi a »borasz« növény mérgét megöli. Ez az egy én voltam. Én is halottnak tettetém magamat, nehogy erőszakkal végezzenek ki, ha észreveszik, hogy élve maradtam, s csak arra volt gondom, hogy elrejtsem magam a pillérek közé. Így, mikor az ötszázat egy ó-kutba behányták, én maradtam legfelül, s éjszaka kiszöktem a sirból.

Most már csak ketten tudtuk, hogy hol vannak az omaridák kincsei: a kalifa, meg én. A kalifa, mikor az ostromlók betörték a városba, a harcban elesett. Bizott a bölcsek azon jóslatában, hogy se kard, se nyíl, se dárda vasa őt meg nem ölheti: - réznyíllal lőtték szívén.

Én pedig elmenekültem a hegyek közé.

Minden ezután elkövetett vérengzéseim, gyilkos pusztításaim egyedüli oka az volt, hogy tudtam, hol vannak az omaridák kincsei. Azért gyűjtöttem magam körül a vidék minden rablóit, hogy egyszer rajta törjek Cordován, elfoglaltam a palotát, kibontsam a kincset rejtő boltozatokat; a mikor aztán a kincsek birtokában az egész mór nemzetet régi fényében helyreállítom, s hatalmasabb kalifává teszem magamat, mint te vagy, vagy

akár az apád volt, a hatalmas Almanzor; a ki maga is hasztalan kutatta egész életén keresztül a kincseket; rajtuk járt, közöttük élt; de nem birt ráakadni.

Most már vége van. Harámjaimat elpusztítottad, magamat meglánczoltattál; fejemet karóra ítélted: kénytelen vagyok veled megalkudni.

Ha te én nekem, királyi szavadra s a próféta szakállára megesküszöl, hogy életemet és szabadságomat visszaadod, s aztán minden font arany után, a mit neked átadok, egy uncziát adsz nekem; - a megkövült csillagért, az Aldebaránért megteszesz Malaga kormányzójának; - a bölcssek kövéért felcsapsz nemes lovagnak; - akkor én felfedezem te neked, hogy hová vannak elrejtve az omaridák kincsei?»

Mahadi rögtön futtatá ajtónállóit az alkádehoz, hogy függesszék fel a rabló Toma kivégeztetését. De biz annak a feje már akkor fel is volt tűzve a karóra: azzal nem beszélhetett többet.

Most jutott már - nagy későn - eszébe, haldokló apjának, a bölcs Almanzornak jó tanácsa: »ne hagyj senkit kivégeztetni addig, a mig kegyelemkérő levelét el nem olvastad«.

(»De te azt azért mégis meg fogod tenni!«)

Most már késő volt bánkódni rajta.

S az omaridák kincséről szóló hagyomány nem volt mese. Mahadi apjától, a meghalt kalifától sokszor hallott felőlük; ki azokat ifju korában sokszor látta. A műremekek le voltak írva a krónikákban. Létezésükről egész odáig szóltak beírott pergamenek, a mikor az ostromolt kalifa elrejtésüket rábizta egy »Vocair« nevű mór építészre; s aztán akkor az építész és valamennyi segédét megöleté.

Mahadi annyit tudott meg, hogy azok a kincsek itt vannak az ő palotájában elrejtve.

Ha itt vannak, akkor megvannak.

A palota sok milliókat ér; de a minek temetőjévé lett, az omár-kincs husszor annyit.

Mahadi parancsot adott, hogy bontsák le a királyi palotát.

Bontsák addig, a mig a befalazott kincsekre rá nem találhatnak.

És azzal elkezdték az építészet remekét szétbontani; a gyönyörű oszlopsorok, százféle színű márványból faragva, ledöntettek, a pompás boltozatok, aranyozott íveikkel, lazurkő burkolataikkal, a drágakő mozaikok letépettek, halomra hányattak, a tündérpalota lassankint eltűnt a helyéről, már csak a fundamentoma volt meg: azt is szétbontották; a kincsek még sem kerültek elő. Utoljára a legalsó pinczebolt alatt, a mint felszakgatták a nehéz kőlapokat, megtalálták a lépcsőzetet, mely azon üregbe levitt, a hová a kincsek el voltak rejtve.

Ha Mahadi a harámvezérnek megkegyelmezett volna, egyetlen oszlopát sem kellett volna ledöntetni a palotájának: az egyenesen rávezette volna őt arra a rejtett üregre, a mit keresett.

Igy pedig Almanzor harmadik végrendeletét is megszegte Mahadi, lebontatva a feje fölül azt a gyönyörű királyi palotát, mely az Alhambrával vetekedett.

Bizonyos, hogy a rabló azért írta a kegyelemkérő levelében azt a királynak, hogy a roppant kincsek a palota termeiben vannak elfalazva, hogy ha őt mégis kivégezteti, holta után bosszút álljon rajta; a bosszuja sikerült, a király lerontatta a palotáját.

De legalább rátalált a tündérregei kincsekre.

Ha rátalált.

Amint az első rés volt ütve a rejtett boltozaton, hirül adták a királynak.

Belépni a kincses boltba még nem volt szabad; mert ahogy az akkori bölcsek álliták, a rejtett kincsek ártó kigőzölgésekkel töltik meg az ilyen üreget: az arany »materia urens«-t s az ezüst »selenium«-ot, a drágakő pedig »materia detonans«-t párolog ki hosszú idő jártával, melyek közül az első elégeti a tüdőt, a második holdkórosságot idéz elő, a harmadik pedig azt, ki által beszívatik, a villámütés tárgyának teszi meg. Azonkívül a papok is itt voltak, felvilágosítani mindenkit, hogy a kincsek fölött ott ül a sárkány, a basiliszk és a kigyókirályné, mely közül az első a vaktában közeledőt elégeti, a másik kővé változtatja, a harmadik pedig pokolra viszi. Tehát azt az alchymistáknak a rossz gőzöktől »caput mortuum«-mal és »flos coeli«-vel meg kell tisztítani, azután a máguszoknak bűvtörő ceremóniákkal a szörnyektől megszabadítani, csak azután lehet belemenni.

Addig csak az üregbe előre tolt fáklya fényénél lehetett a királynak megtekinteni a mesés barlang tündér kincseit.

Ez nem volt álom. Ott volt egymásra halmozva az omaridák rég keresett híres kincstára: a ragyogó ércszekrények, a művészi remek, a drágakövektől tündöklő edény, fegyverzet, ékszerhalom, s a mindannyiból kimagasló arany trón. Egy ezüst szekrénynek a födele fel is volt nyitva, s az színültig volt tele sárga pénzhalommal.

Mahadi táncolni kezdett örömeiben: a mit király és igazhívő soha sem szokott tenni. Ime tehát jó volt meg nem tartani Almanzor végtanácsát: »le ne bontasd a palotádat!« A megtett áldozat sokszorosán meg lett jutalmazva a nyereség által. Most már az azután következő végtanácsot is meg lehet törni: »ne avasd államügyekbe az asszonyokat.«

Mahadi sietett a hölgyeihez: legelőbb is azoknak mondta el az örömhírt. Moslim szokás szerint több feleséget tartott, de azok között most is Zerah volt a kegyencz szultána. A legfiatalabb szultána pedig volt Alibeh, a Fezi szultán leánya, kinek az atyját a marokkói császár a trónjától megfosztotta.

- Most mondjátok meg ti, hölgyeim, mit kezdjek annyi mérhetetlen kincscsel? szólt a kalifa a szép asszonyokhoz.

Legelőször Zerah felelt:

- Engedd el egy évi adóját népednek. Építtess menházat azoknak a számára, a kiknek nincs hajlékuk. Ruházd fel azokat az árvákat, a kiknek az atyáik a te atyád harcaiban elestek. Végy magadnak kincseiden áldást!

- S mit mondasz te? kérdé a kalifa Alibehtől.

- Szereltesz fel hajóhadat, rakd meg hadsereggel, köss ki az afrikai partokon: izenj hadat a marokkói császárnak. Végy magadnak kincseiden dicsőséget.

- Te vagy az igazi! kiálta fel Mahadi, keblére vonva a válasz-adót, s attól a naptól fogva Alibeh szultána volt a kalifa kegyencz asszonya, Zerah volt az elmellőzött.

Mahadi rögtön foganatba is vette kegyencznője tanácsát. A marokkói császár követét maga elé hozatá, levágatta a fejét, azt küldte vissza a császárnak: hadvezéreinek pedig parancsot adott, hogy rögtön gyűjtsenek nagy hadsereget s roppant hajóhadat az afrikai hadjáratához.

Ez alatt a máguszok és alchymisták elkészültek a kincses boltban rossz szellemektől és gyilkos kigőzölgésektől való megszabadításával, s akkor aztán a bolt bejáratát egészen felnyitvatva, leszállt a király egész kíséretével a kincsek barlangjába.

Legelső kívánsága volt magát a bölcsek kövét meglátni. Mindeneknél előbb azt ohajtá megtudni, hogy mi lesz a marokkói hadjáratának kimenetele? A bölcsek köve a jövődök tudójává teszen.

A bölcsek ráismertek a kristály szekrényre, a melyben az a kő tartatott s odahozták azt a király elé, hogy nyissa fel saját kezével.

A kő egészen fekete volt, a minő a próba kő, s egy papyrus-levélbe volt takarva, mely tele volt jegyezve chaldaei írással. A király oda nyújtá azt egyik tudósának, s maga az alatt kezébe fogta a követ.

A tudós pedig azt olvasta le a papyrus levélről.

»Oh te, ki e követ valaha kezébe fogod venni, tudd meg, hogy nem a bölcsek követ találtad meg, hanem a bolondok követ. Én, Ben Ali Vocair, Omár khalifa építésze, a ki az igazi bölcsek követ birom: előre tudom, hogy a rám bízott kincsek elrejtéséért mi jutalom vár rám? De te nem tudod meg soha, hogy én a kincseket hova rejtettem el? mert én az igazi omár-kincstárt éjszaka, előre készített föld alatti rejték uton át egy sziklabarlangba szállítottam el s a mit ide, e boltozat alá elrejték, az csak utánzata az igazi kincseknek. A mi aranyat látsz itt, az csak »similor«, az ezüst csak czink, a gyémánt csak hegykristály, a rubin csak almandin, s a kiverő arany és ezüstpénz csak megaranyozott, ezüstözött ólom. Egész kincstárad hiúság és nevetség: magad pedig bolond vagy és szerencsétlen, s a mihez kezdesz, el van veszve, mielőtt belefognál.«

Ugy volt. A mesés kincstár ki volt cserélve. Ez, a mire rátaláltak, csak csufondáros másolata volt az igazinak.

Mahadi így jött rá, hogy mégis igaza volt Almanzornak: »ne bontasd le a királyi palotádat.« - De ő azért még is megtette.

Most azután az is következett még, hogy Almanzornak a negyedik végtanácsában is igaza volt: »ne avasd az asszonyaidat az ország dolgaiba.« Mivelhogy a bizonyosnak hitt kincsek helyén nem találva mást, mint hitvány érczet, a marokkói hadjáratra kiindított hajóhad és hadsereg költségeit nem tudta sehonnan előteremteni s így elszéledt egész hada, mielőtt ellenséget látott volna, nem maradt neki belőle egyéb, mint a székely.

Ezzel a székelyen Mahadi még jobban került Zerah; nem akart vele találkozni: nehogy annak tekintetéből olvassa azt a szemrehányást: »ládd! ha az én tanácsomra hallgattál volna, nem ért volna ez a gyalázat!«

Annál inkább szeretett Mahadi Alibeh karjai közt elrejtőzni a gúny-kaczagó világ előtt. Ez az egy nő nem vethette neki szemére csufos kudarcát. Ő volt ennek az oka. Annál inkább igyekezett a gyönyör mámorával, az élvezetek változatosságával eltompítani Mahadi lelkében azt az ujra felsajgó fájdalmat.

Mahadi szerelmi gyöngédsége, édes szenvedélye pedig az által is nőtt Alibeh szultána iránt, hogy az omár királyi törzset egy új sarjadékkal ajándékozza meg. Most már féltékenyen őrizte kegyenczét a kalifa, mintha az volna az országa, a kincse, dicsősége.

Volt rá oka, hogy így őrizte, mert az elhagyott asszony mindig ébrenlevő veszedelem a boldog vetélytársnéra nézve. Zerah szultána gyűlöletét nem lehetett hazug mosolygás alá elrejtetni. Mahadi óvta Alibeh Zerah ajándékaitól.

De egytől még sem tudta megóvni s az volt egy gyönyörű porcellán-cserépben virító narancsfá; melyet Zerah ajándékozott Alibehnek. Az a narancsfá, mikor gyümölcsöt fog érlelni, azokban az arany almákban halálos mérget fog rejtegetni.

A középkori alchymisták titka volt (nem kár a titokért, hogy elveszett), hogyan lehet egy egész fának a gyümölcsét úgy megmérgezni, hogy a ki azt az ágrul leszakítja és megizleli, menthetetlenül meghaljon tőle? Így ölték meg egy fűgével Hunyady Mátyás királyt, így egy barackkal Estrelles Gabriellát.

Mert a növényekben rejlő méreg kitalálhatatlan csodája a természetnek. A burgonya-növénynek a gyümölcsében méreg van s a gumója eledel, a spárgának a gyöngye hajtása étel, a gyümölcs veszedelem. A meggynek a gyümölcs csemege, a magja ölé méreg. A legöldöklőbb méreg-növény, az upasfa gyilkoló nedve csak a gyökereiben van meg, a gyümölcs nem árt senkinek. Csak egy növény van melynek a gyökerében is, a gyümölcsében is halálos méreg van. Ez az »atropa mandragora«. A gyökere hasonlít az emberi alakhoz, kétágu szárával, Theophrastus azt írja róla, hogy ez a gyökér sir, mint egy ember, mikor a földből kiszakítják, hogy a sirástól nyavalyássá lesz, a ki meghallja: azért kutyákkal szokták azt kikapartatni a földből; méreg gyümölcsei pedig hasonlítanak a szilvához. Hannibál római hadjáratában ezzel mérgezte meg a borokat, miket az ellenségnek hátrahagyott, s mikor azok elbódulva bevertek, akkor ütött rajtuk. Ennek a mandagorának a gyökerét tudták a régi bűvészek úgy beleoltani a fa gyökereibe, hogy az azokkal összeforrt. Az ilyen gyümölcsfával aztán közölte a beleoltott mandagora gyökér méreg támasztó erejét: narancs, füge, barack olyan halálos mérget szívott fel magába, a minő a mandagora gyümölcsében rejlik.

Mikor a Zerahtól ajándékozott narancsfa első arany almáját megérlelé, a boldog Alibeh leszakította azt az ágról s így szólt Mahadinak:

- Lásd, én ezt a gyümölcsöt megkivántam, s áldott asszonynak a mit megkiván, azt meg is kell ennie, különben a természet rende össze-vissza bomlik rá nézve. De én ezt az arany-almát mégis megosztom veled; hogy tudjad, milyen nagy a szerelmem hozzád.

És Mahadinak nem jutott eszébe Almanzor utolsó végtanácsa, »ne egyél olyan gyümölcsből, a mit egy áldott állapotban levő asszony megkiván.« Elfogadta a megosztott narancsot. S még az nap Alibehhel együtt halottak lettek - mind a ketten: - mind a hárman.

Igy jár az, ki az apja végtanácsát meg nem tartja.